

Наталія Кадоб'янська,
Лариса Удовиченко, Валентина Снєгірьова

Зарубіжна література

STEM

5 клас

Наталія Кадоб'янська, Лариса Удовиченко,
Валентина Снєгірьова

Зарубіжна література

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2022

*Читання книг відкриває нам
себе і світ.*

*Йоганн Вольфганг фон Гете,
німецький поет*

Кожна людина сама дає собі відповідь на запитання, для чого вона читає художні твори. Великий німецький поет Йоганн Вольфганг Гете, із творами якого ви ознайомитеся у п'ятому класі, вважав, що читання книжок допомагає людині краще зрозуміти світ і себе в цьому світі.

А що дає читання художньої літератури вам, дорогі друзі? Якщо ви ще не можете відповісти на це запитання або готові поспілкуватися з цієї теми, вирушаймо у чарівний світ зарубіжної літератури!

Цього року ви:

- **почнете вивчати** новий предмет «Зарубіжна література»;
- **ознайомитеся** з найкращими творами, які читають ваші ровесники та ровесниці в різних країнах світу;
- **зрозумієте**, які моральні цінності об'єднують різні цивілізації і культури;
- **розвинете вміння** спілкуватися з творами зарубіжної літератури;
- **визначитеся** зі своїми читацькими пріоритетами.

Дорогі юні друзі!

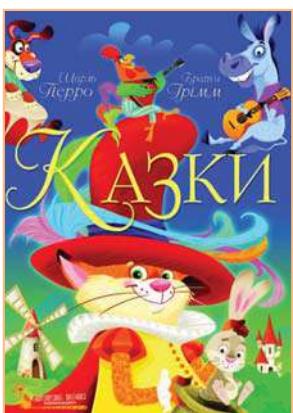
Банк ідей — поле на сторінці робочого зошита для запису ваших думок, передбачень та відкриттів упродовж вивчення теми.

У початкових класах ви навчилися читати художні твори української літератури. Тож готові розширювати карту літературних подорожей і вирушити за кордон, ознайомитися з літературними скарбами різних народів і культур. Цей підручник допоможе вам знайти нових друзів серед літературних персонажів, розширити коло тем для обговорення з однокласниками та однокласницями, виробити основні правила спілкування з носіями інших культур та підготуватися до цікавих закордонних мандрівок.

Як користуватися підручником?

Матеріал підручника об'єднаний у п'ять розділів, кожен з яких має свою мету. На кольоровому прямокутнику стисло сказано про результати, що їх ви досягнете після опрацювання розділу. Кожен розділ складається з кількох тем, у яких кожному художньому твору присвячено окремий пункт. Це допоможе вам краще запам'ятати вивчене.

Підготовка до читання художнього твору

Підготуватися до читання художнього твору та обговорення своїх вражень з однокласниками та однокласницями, поновити у пам'яті важливу інформацію та налаштуватися на успішне читання вам допоможе рубрика «Готуємося до діалогу».

Не пропускайте назви розділів і параграфів. Спробуйте за назвою визначити, що саме ви будете вивчати в кожному з них. Це вам допоможе виділити головне в навчальному матеріалі. Складайте власний «Банк ідей» до кожного параграфа, щоб сформулювати свої очікування від вивчення теми та зафіксувати власні відкриття.

Читання художнього твору

Упродовж читання художнього твору ставте запитання, робіть у робочому зошиті нотатки та фіксуйте нові думки. Зверніть увагу, чи отримали ви відповіді на свої запитання, якщо ні — шукайте їх у тексті. Не знайшли — сформулюйте їх для обговорення у класі. Не залишайте незрозумілих слів! З'ясуйте їхні значення за словником. Поясніть емоції й почуття, які виникали у вас.

Підсумки читання

Скласти власне уявлення про художній твір і підготуватися до наступного етапу роботи — обговорення прочитаного, підведення підсумків — вам допоможе рубрика «*Оцінки та обговорення*». Поверніться до складеного на початку роботи з темою «Банку ідей» і перевірте висунуті вами припущення. Підсумуйте власне уявлення про художній твір та сформулюйте думку, яку візьмете із собою в подальше життя.

Корисні поради

- Уважно розглядайте ілюстрації, вони допоможуть вам уявити те, про що ви читаєте.
- Запам'ятайте головне. У цьому вам допоможе рубрика «Запам'ятайте інформацію».
- Перевірте себе. Для цього після кожного розділу є рубрика для самоконтролю «Підсумуй свої здобутки».
- Нові терміни й поняття виділено в тексті жирним шрифтом. Їхні тлумачення подано на берегах сторінок підручника та в Словнику літературознавчих термінів.

Засвоїти матеріал вам допоможуть запропоновані рубрики:

ГОТОУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ	ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА	ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ
ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ	ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ	ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ
ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ	ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ	ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

Вступ

- Опрацювавши вступну статтю підручника, ви:**
- **ознайомитеся** зі змістом навчального предмета «Зарубіжна література»;
  - **замислитеся** над значенням творів зарубіжних письменників і письменниць для сучасної читацької аудиторії;
  - **обговорите** особливості читання в цифрову епоху;
  - **дізнаєтесь**, що таке оригінал і переклад художнього твору.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Поміркуйте, що вам дає читання художньої літератури.
2. Розкажіть, яким художнім творам ви віддаєте перевагу.
3. Знайдіть у мережі Інтернет відомості про Український клуб любителів електронних книг. З'ясуйте, чим для вас корисна ця інформація.

Значення творів зарубіжних письменників для сучасних читачів

Слово «література» походить від латинського *literatura* (від *litera* — буква) і означає «написане». Проте не кожен письмовий твір є художнім. Головна відмінність художньої літератури полягає в тому, що вона завжди справляє на нас особливе враження за допомогою особливих засобів. Як художник добирає для своєї картини потрібнійому фарби, так і письменник знаходить найвиразніші слова для опису героїв, явищ, ситуацій, почуттів. Що яскравіше вони зображені, то наочніше ми, читачі, уявляємо їх. Разом із героями книжок ми радіємо і сумуємо, стаємо на бік добрих і засуджуємо злих, ми є непомітними учасниками описуваних у художньому творі подій. Художня література пробуджує нашу фантазію. Ми вчимося розуміти людей і життя, змінювати себе і світ навколо, берегти прекрасне й планувати своє майбутнє.

Володіє потрібними для життя
знаннями і цінностями

Краще знаходить вихід
із будь-якої складної ситуації

Людина, яка читає

Читання в цифрову епоху

У ХХІ столітті традиції читання художньої літератури значно змінюються. Сучасні читачі все частіше послуговуються електронними книгами і читають їх за допомогою комп'ютера, планшета, смартфона тощо. Але книжка не втратила своїх позицій.

Україна і світ

Для того, щоб піднімати престиж читання художньої літератури, у багатьох країнах розроблено національні і регіональні програми: «Культурний рюкзак» у Норвегії, «Велике читання» у США та інші. Розроблено такі проєкти і в Україні.

Електронна книга, еКнига — версія книги в електронному (цифровому) вигляді. Такі книжки можна читати за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів чи спеціалізованих пристройів.

У світі створено багато електронних бібліотек. Найстаріша з них — універсальна цифрова книгозбірня, заснована у 1971 році винахідником електронних книг Майклом Хартом.

Заходи для підняття престижу читання в Україні:

- акція «Відомі українці читають дітям»;
- фестиваль дитячого читання «Книgomанія»;
- Всеукраїнський конкурс «Кращий читач року» тощо.

Оригінал і переклад

Свої улюблені твори — такі, як «Гидке каченя» Ганса Крістіана Андерсена, «Пригоди Тома Сойєра» Марка Твена, «Пеппі Довгапанчоха» Астрід Ліндгрен тощо, — ми читаємо українською мовою. Проте кожен із них написано мовою автора: данською («Гидке каченя»), англійською («Пригоди Тома Сойєра»), шведською («Пеппі Довгапанчоха»).

Авторський текст називається *оригіналом*. Однак більшість із нас читає твори зарубіжних авторів та авторок у перекладі.

Переклад — це відтворення тексту засобами іншої мови. Перекладач намагається максимально зберегти оригінал, тобто якомога точніше передати все багатство його змісту і форми, водночас використовуючи засоби мови, на яку перекладає.

Завдяки художнім перекладам ми маємо можливість читати рідною мовою твори письменників та письменниць різних країн.

ЗАВАНТАЖТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Твори зарубіжної літератури доступні нам для читання завдяки художнім перекладам.

Оригінал — це авторський текст.

Переклад — це відтворення тексту засобами іншої мови.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Схарактеризуйте себе як читача/читачку.
2. Розгляньте зміст підручника. Які назви творів викликали у вас найбільший інтерес і чому?
3. Підготуйте фотоколаж «Мої улюблени твори зарубіжної літератури». У роботі скористайтесь власними фотографіями або зображеннями з газет, журналів чи сайтів. Презентуйте фотоколаж у класі.
4. Пригадайте, якими електронними ґаджетами ви користуєтесь. Чим вони для вас зручні?

Колаж — поєднання в одне ціле певної кількості картинок, які пов'язані спільною темою та розкривають конкретну думку.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь у групи і проведіть опитування серед своїх ровесників на тему: «Яким книгам — паперовим чи електронним — я надаю перевагу і чому». Узагальніть та обміркуйте висновки і презентуйте їх у класі.

Розділ 1

Казка

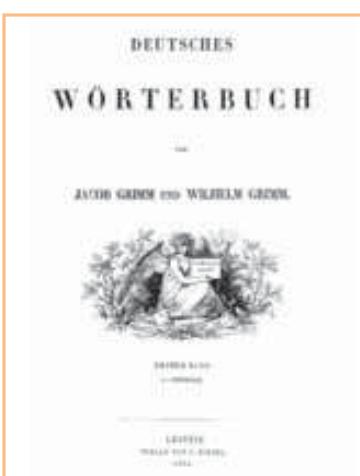
Казка — найбільше диво в народній творчості. Її чарівність — у перетворенні реального світу у світ здійснення мрій. Читаючи казки різних народів, ми не помічаємо, як опиняємося під владою вигадки, цікавим стає все, про що йдеться в них. Звірі в казках розмовляють, думають, хитрують, ворогують, дружать, допомагають героям та героїням. Персонажі казок вирушають у далекі подорожі з допомогою неймовірних засобів пересування, на них чекають небезпечні випробування — боротьба з чудовиськами, переходи через вогняні ріки, спуск у глибокі підземелля чи сходження на круті вершини. У казках завжди розповідається про щось неймовірне, неможливе в реальному житті, та водночас фантастична вигадка містить правду. Казка розповідає нам про найважливіше в житті, вчить нас бути добрими і справедливими, протистояти злу, зневажати хитрунів і підлабузників, ставати на захист слабких. Вона утверджує народні принципи життя: чесність, відданість, сміливість.

Опрацювавши розділ, ви:

- **ознайомитеся** з новими народними та літературними казками;
- **довідаєтесь** про спільне та відмінне між казками різних народів;
- **відкриєте** для себе таємниці майстерності казкарів та казкарок;
- **зможете створити** власну казку.

■ Ілюстрація В. Крейна до казки «Червона Шапочка», 1875 р.

■ Титульна сторінка першого видання «Дитячих та сімейних казок», 1812 р.

1.1 Фольклорні казки

! Готуємося до діалогу

- Візьміть участь в організації виставки улюблених книжок зарубіжних письменників/письменниць та малюнків до них. Які книжки ви запропонуєте?
- Підготуйте презентацію свого улюблено-го твору зарубіжної літератури.
- Проаналізуйте разом з однокласниками/однокласницями зміст та оформлення підготовлених презентацій. Доброчилично надайте поради одне одному щодо їх удосконалення.

1.1.1 «Пані Метелиця» (німецька казка)

Вирушаймо до Німеччини!

Які німецькі казки ви читали?

Які символи Німеччини вам знайомі?

Розкажіть, що ви знаєте про Німеччину.

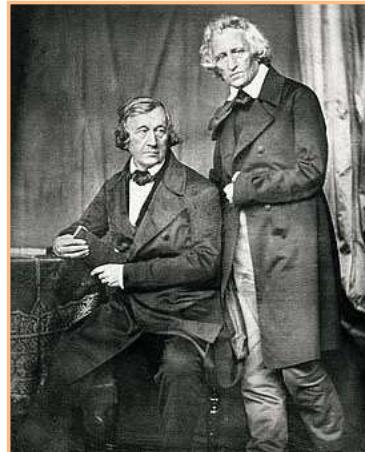
Казки відомі з найдавніших часів у всіх народів світу. У казках відображені світогляд народу на всіх етапах його історії, його прагнення й сподівання. Навіть найфантастичніші казки нерозривно зв'язані з життям людей, їхньою працею і боротьбою. У них втілено мрії народу про підкорення сил природи, про перемогу над злом, про щастя й справедливість.

У Європі існувала довга усна традиція, пов'язана з народною казкою. Крім того, чимало письменників збирали народні казки та створювали на їх основі нові. Серед таких постатей найбільш відомі брати Грімм (Німеччина), Шарль Перро (Франція).

«Пані Метелиця», або «Баба Зима» — німецька казка про чарівницю з колодязя, яка винагороджує працелюбну дівчину і карає ледачу. Казка була вперше опублікована 1812 року в першому томі збірки «Дитячих та сімейних казок», зібраних братами **Якобом і Вільгельмом Грімм**.

В основу казки покладено легенду, що передавалась з уст в уста в Центральній Німеччині. Брати Грімм записали оповідку зі слів майбутньої дружини Вільгельма та вмістили її до збірки «Дитячих та сімейних казок» (1812). Як і багато інших казок, зібраних братами Грімм, казка «Пані Метелиця» містить мораль — важка праця винагороджується, а лінощі караються.

Брати Грімм є одними з найуславленіших казкарів Європи. 1812 року вони видали збірку «Дитячі та сімейні казки», найвідоміші з яких: «Хлопчик-Мізинчик», «Білосніжка», «Спляча красуня», «Червона шапочка», «Попелюшка», «Вовк і семеро козенят», «Бременські вуличні музиканти».

■ Якоб і Вільгельм Грімм — німецькі казкарі, збирачі народних казок

У Німеччині досі побутує вислів, який використовують у сніжну погоду, коли з небес летить сніг, — «Гульда стелить ліжко» (тобто розпушує постіль).

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, пасербиця, була гарна й роботяща, а друга, рідна, гідка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гідка й лінива. Пасербиця мусила виконувати всю хатню роботу, була попелюшкою в домі.

Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й пряла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

■ Тут і далі ілюстрації Е. Булатово та О. Васильєва

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок¹. Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лізь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмайтих квітів цвіли навколо неї.

Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі і лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі.

Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достigli.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посыпались на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу і пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба.

В неї стиричали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

¹ Почкинок — пряжа, намотана на веретено.

— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалась, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло вернутися до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут зоставатися не можу, мені треба вернутися до своїх.

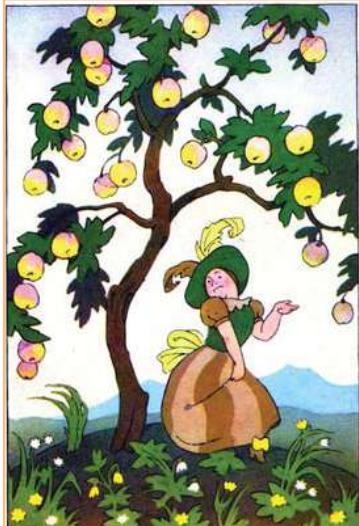
Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилася, і тільки дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

— Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, — сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулася, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину¹ і заспівав:

Кукуріку, кукуріку! —
Наша дівчина іде, —
на ній золота без ліку.

Ввійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як пасербиця дослужилася до такого велико-го багатства; то аж загорілася бажанням добути таке щастя й своїй рідній, гидкій та ледачій доњиці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилася, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалась пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

¹ Цямрина — верхня частина колодязя.

Кукуріку, кукуріку! —
Наша ледащиця йде, —
що брудна буде довіку!

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмілялася, скільки вона жила на світі.

Переклад із німецької Сидора Сакидона

СИДІР САКІДОН — український перекладач, досконало зновував тринадцять мов, перекладав із польської, чеської, сербської, німецької, словацької, болгарської та французької.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Розкажіть, які події в казці вразили вас найбільше і чому.
2. Які чарівні перетворення в казці «Пані Метелиця» були особливо цікавими для вас?

Коментувати — роз'яснювати, тлумачити що-небудь.

ДУМАЮ

3. Поясніть, чому мати більше любила ледачу дочку. Чи так само народ висловлює ставлення до рідної мачушкині дочки в казці?
4. Поміркуйте, чому першою в колодязь падає красива і працьовита дівчина, а не її сестра.
5. Перекажіть, як поводилася пасербиця з піччю, яблунею і пані Метелицею.
6. Чи схожа пасербиця на героїнью української народної казки — дідову дочку? Чим саме?
7. Зверніть увагу на будову казки: у ній, як і в українській казці «Дідова дочка і бабина дочка», протиставлено двох сестер. Такий художній прийом часто використовується у казках і називається **антитезою**. Наведіть приклади антitez у казці «Пані Метелиця» і прокоментуйте їх значення.
8. Роздивітесь ілюстрації до казки. На якій із них зображена пасербиця, а на якій — її сестра? Чи такими ви уявляли цих героїнь?
9. Послухайте діалог лінивої дочки з піччю, з яблунею. Які основні правила спілкування порушила лінива дочка?

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Перегляньте зі своїми друзями фільм «Пані Метелиця».
- Підготуйте усне висловлення про те, що людині під силу самій себе змінити.

СТВОРЮЮ

10. Створіть усний портрет пасербиці і рідної доночки. Врахуйте їхнє ставлення до праці. За результатами роботи створіть кольорові хмари слів *Пасербиця* і *Рідна доночка*. Поясніть свій вибір кольорів.
11. Дайте усну розгорнуту відповідь на запитання: які риси людського характеру прославляються в казці «Пані Метелиця», а які — засуджуються?

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі журналіста/журналістки.

- Підготуйте 3–4 запитання для обговорення образу пані Метелиці за зразком:
1. Яке враження справила на тебе ця героїня?
  2. Чи вважаєш ти її справедливою?
  3. ...
- Запросіть однокласників та однокласниць до участі в обговоренні.

Теорія літератури

Казка (від «казати», «розвідати») — оповідь про вигадані події, які сприймаються як реальні.

Казковий сюжёт — послідовність подій у казці. Сюжет викликає наш особливий інтерес до казки, у якій діють незвичайні герої, відбуваються дивовижні події й чарівні перетворення.

Сюжети казок приваблюють читача/читачку своєю розважальністю, фантастикою, тим, що добро в них завжди перемагає. Нас захоплюють герой і геройні казок, які долають немовірні перешкоди в пошуках своїх наречених, наполегливо й терпляче виконують важкі завдання, безстрашні в боротьбі з ворогами.

Як справжні поціновувачі казок різних народів, ви, напевно, ловили себе на думці, що в їхньому змісті багато схожого. І ви не помиляєтесь. Справді, майже всі казкові сюжети є **мандрівними**, тобто повторюваними у фольклорі різних країн і народів. В узбецьких, татарських, сербських, скандинавських казках є свій «Колобок»; у литовських, шведських, японських — свої «Ріпка», «Курочка ряба», «Царівна-жаба» тощо. Це тому, що в сюжетах казок знайшли відображення схожі життєві та історичні події, моральні цінності і прагнення. Усі люди хочуть миру, добра й любові, щастя і справедливості, прагнуть до кращого життя.

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

- Що таке сюжет казки?
- Які сюжети називають мандрівними?
- Наведіть приклади мандрівних сюжетів із прочитаних вами казок.
- Чому в казках народів світу є схожі сюжети?
- Об'єднайтеся у групи і подискутуйте про те, чи можна сюжет казки «Пані Метелиця» назвати мандрівним сюжетом. Використайте у своєму виступі інформацію з рубрики «Теорія літератури» та відомі вам схожі сюжети творів українського письменства.

Сюжет у казках розкриває подолання героями перешкод, виконання ними важких завдань, перемогу добра над злом. Схожі сюжети казок у різних народів світу називають **мандрівними**.

1.1.2 «Дроворубова донька» (французька казка)

Вирушаймо до Франції!

Які французькі казки ви читали?

Розкажіть, що ви знаєте про Францію.

Прокоментуйте знайомі вам символи Франції.

Ви всі, звичайно, знаєте казки «Попелюшка», «Кіт у чоботях», «Хлопчик-мізинчик», «Червона Шапочка», «Зачарована красуня», «Синя Борода». Їх автором вважають **Шарля Перро**, славетного французького казкаря XVII ст., який використав і літературно опрацював теми, сюжети та образи казок, створених французьким народом.

■ Шарль Перро — французький письменник, збирач фольклору, основоположник жанру літературної казки

Його казки увійшли до збірки «Казки матінки моєї Гуски, або Історії і казки минулих часів із повчаннями» (1697).

Шарль Перро відомий також як збирач фольклору. Завдяки його копіткій праці ми маємо змогу прочитати французьку народну казку «Дроворубова донька».

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ДРОВОРУБОВА ДОНЬКА

Був собі на світі добрий дроворуб. Щоранку йшов він у ліс і до пізнього вечора рубав там дрова. Мав він трьох дочок-красунь. Щодня котрась із них приносила батькові обід — казанок га-рячої юшки.

Рубає якось дроворуб дрова і раптом бачить: вилазить із хащі страшний звір, не звір навіть, а справжнє чудовисько,— і шасть до нього. Зблід дроворуб від страху, впustив сокиру. А чудовисько схопило його за руку та й каже:

— Якщо не віддаси мені за дружину одну із твоїх дочок — кепсько тобі приайдеться, з'їм я тебе!

І чудовисько зникло в густому лісі.

Цього дня принесла батькові обід старша дочка. Вийшла вона на галевину й бачить: сидить батько, спершился на то-порище, а в очах у нього слози.

Схвилювалася дівчина, кинулась до дроворуба:

— Що з тобою, тату? Чому ти такий сумний? Нічого я для тебе не пошкодую, навіть життя свого!

— Ох, донечко, що зі мною приключилося! Рубаю я дрова і раптом бачу: вилазить із хащі кошлате чудовисько — і шасть до мене! Хапає за руку та й каже: «Якщо не віддаси мені за дружину одну із твоїх дочок, з'їм я тебе».

— Таточку любий, не боюсь я чудовиська, якщо треба, піду за нього заміж.

Тільки-но вона це сказала, затріщали кущі, і на галевині з'явилось чудовисько. Підступилося до дівчини та як зареве:

— Ось і ти, красунечко! Тепер од мене не втечеш!

Побачила дівчина кошлате чудовисько, затремтіла від страху і, забувши про свою обіцянку, закричала:

— Ні, ні, таточку, не піду я за нього заміж! Ніколи в світі не піду!

І дівчина побігла додому. А чудовисько каже дроворубові:

— Не журися, чоловіче, адже ти ще двох дочок маєш.

На другий день принесла батькові обід середульща дочка. Побачила, що сидить батько смутний-невеселий, схвилювалася й стала розпитувати, що гнітить його душу. Раз питає, і другий, і третій, а батько мовчить, голови не підводить.

— Скажи мені, таточку любий, чим ти журишся? — залагала дівчина востаннє.

Підвів дроворуб голову, глянув на дочку, зітхнув тяжко і повідав їй про свою біду.

— Не сумуй, таточку, не побивайся! — сказала дочка. — Не боюсь я того чудовиська! Якщо треба, хай бере мене собі за дружину!

Сказала вона так,— а чудовисько тут і вродилося. Підскочило, зубами заскрготіло, заревло:

— Ти вже тут, красунечко! Зараз я заберу тебе!

Затремтіла дівчина від страху, позадкувала, руками замахала:

— Ні, ні, не піду я за тебе! Надто вже ти страшне!

Та її кинулася біgom додому, як і старша її сестра. Глянуло чудовисько на дроворуба і каже:

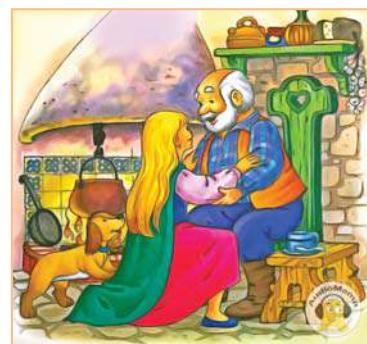
— Не журися, чоловіче! Адже в тебе є ще одна дочка — найменша і найгарніша.

— Правда твоя — є ще в мене Маріон, моя менша,— відповів дроворуб і похилив голову.

Назавтра принесла батькові в ліс обід Маріон. Поставила на пень казанок із юшкою, глянула на батька — а він аж чорний від тузи. Стала вона розпитувати, що гнітить його душу. Не втримався дроворуб і розповів їй про чудовисько. Вислухала Маріон батька та й каже:

■ Ілюстрація Світлани Кім

■ Ілюстрація
О. Зарбі-Гальчук

■ Кадри з мультфільму «Красуня і чудовисько», 1991 р.

— Не боюсь я, таточку, того чудовиська, якщо треба, піду за нього заміж.

Тільки-но це сказала, де не взялося на галявині чудовисько. Підскочило до Маріон, смикунуло її за руку та як зареве на весь ліс:

— Заберу я тебе! Будеш мені за дружину, красунечко!

А Маріон каже:

— Роби як хочеш, тільки не муч мого бідного таточка.

Зареготало чудовисько, підстрибнуло від радості, схопило Маріон і вмить зникло в хаці.

Впав дроворуб на землю та й залився гіркими слізами.

— Дитино моя мила, дитино моя люба, не побачу я тебе більше!

А чудовисько завело Маріон далеко в густий ліс. Там стояв серед високих ялин і сосон розкішний замок. І раптом обернулося чудовисько прекрасним юнаком. Зраділа Маріон — та й як не зрадіти! — але ні про що юнака не спитала; мовляв, поживемо — тож побачимо, що воно буде.

Незабаром вони побралися і стали жити в коханні та злагоді.

Пролетіло літо, минула зима, настала весна. Якось пішли сестри Маріон у ліс корів пасти. Коли чують — хтось співає.

— Ану послухаймо! — каже старша сестра. — Схоже, це голос нашої пропалої Маріон. Ходімо поглянемо!

Подалися сестри в глиб лісу. Йшли вони, йшли, аж поки дістались до розкішного замку. Дивляться — біля вікна сидить їхня сестра Маріон і співає веселої пісні. Впізнала Маріон сестер, зраділа, повела їх у замок, за стіл посадила, пригостила щедро і смачно. Потім про

батька й матір розпитала і послала по них — хай приїдуть погостювати на тиждень.

А слід вам сказати, що відразу після весілля дав чоловік Маріон важку в'язку ключів від усіх покоїв і дозволив будь-який з них відчиняти, крім одного-єдиного.

— Якщо не хочеш біди на нас накликати, не ходи до того покою! — сказав він.

Кивнула тоді Маріон головою: мовляв, зрозуміла, волі твоєї не порушу. Може, так і було б, якби не сестри. Повела їх Маріон замок показувати. Обдивилися сестри всі покої, крім того єдиного, що його чоловік Маріон заборонив відчиняти. Але сестри цього не знали — і ну вмовляти Маріон: відчини та відчини! Може, це найпишніший покій у всьому замку?..

Довго вагалася Маріон, а потім усе-таки відчинила таємничий покій.

Тільки-но відімкнула вона замок, як ключ упав на підлогу. Підняла його Маріон і бачить: на ключі червона пляма, схожа на кров. «Звідки взялася пляма? — злякалася Маріон. — Може, в цьому покої є сліди якогось злочину? О лихо!» І Маріон заходилася стирати криваву пляму. Терла, терла, та так і не стерла. Навпаки, пляма стала ще червоніша, ще яскравіша.

Заплакала Маріон, заридала, а тут і чоловік нагодився. Поглянув він на пляму, похилив голову та й каже дружині:

— Просив я тебе: не відчиняй цього покою! Але ти не послухалася мене. Ти не знаєш, що я колись посварився із злим чаклуном, і той, розгнівавшись, перетворив мене в чудовисько на сім довгих років. І ось тепер я знову обернуся на звіра та й подамся в далекі-далекі мандри. Ніде буде мені спочити, ніде голову прихилити... А ти залишишся сама.

— Ні, цьому не бувати! — вигукнула Маріон. — Я винна в твоїй біді — тож я не покину тебе. Куди ти, туди і я!

— Ти справді не покинеш мене в біді? — зрадів чоловік.

— Ніколи не покину, любий!

Вийшли вони вдвох із замку та й подалися в далекі мандри. Довго блукали по білому світу. І трапилось так, що розминулися вони в лісі, загубили одне одного. Залишилася Маріон сама.

Довго плакала вона, довго тужила, але слізьми біді не зарадиш,— та й пішла шукати чоловіка. Проте не судилося їй знайти його. Певне, і тут не обійшлося без злого чаклуна.

Так збігло сім довгих років, і настав час, коли чоловік Маріон знов міг обернутися на людину. Але чаклун поставив

■ Кадр із фільму «Красуня і чудовисько», 2011 р.

— Вітри вільні! — в розpacії простягла до них руки Маріон.
— Ви літаєте всюди і все бачите. Скажіть мені, як вибратися з цієї пустелі?

— А куди ти йдеш, Маріон? — спитав вітер на ім'я Містраль.

— Я хочу знайти свого чоловіка, добрий Містралю.
— Гаразд, я покажу тобі дорогу. Йди за мною.

Сім днів і сім ночей бігла Маріон за Містралем, а на восьмий день вітер поник і каже їй:

— Бачиш он там, удалині, хатину? Живе в ній найдобріша на світі чарівниця. Йди до неї, вона допоможе тобі розшукати чоловіка.

— Спасибі, добрий Містралю,— уклонилася Маріон і пішла до далекої хатини.

Ледве жива від утоми, добрела вона до хатини і постукала в віконце.

Вийшла на поріг добра чарівниця, взяла Маріон за руку і повела в хатину. Відпочивши, розповіла Маріон чарівниці про те, як пішла вона заміж за кошлате чудовисько, як це чудовисько обернулося на красеня-юнака і як із власної вини втратила вона коханого чоловіка. Пожаліла добра чарівниця Маріон і сказала їй ось що:

— Знаю я: твій чоловік живе в одному місті. Сім днів і сім ночей іти до нього. Але він забув тебе і збирається одружитися з молодою дівчиною. Так начаклавав злий чаклун. Проте не побивайся — я допоможу тобі. Ось тобі кісточка персика, кісточка мигдалю і круглий горішок. Бережи їх як зіницю ока: вони допоможуть тобі повернути чоловіка. А тепер спочинь трохи — і в дорогу!..

Через сім днів і ночей дісталася Маріон до того міста, про яке казала чарівниця. На вулиці вона познайомилася з балакучою жіночкою і дізналась від неї, що в місті недавно

умову: прибравши людську подобу, він забуде свою дружину Маріон, мовби ніколи й не знав її. Така була помста злого чаклуна.

Маріон, шукаючи чоловіка, забрела врешті-решт у кам'янисту пустелю. Вдалині виднілася неприступна скеля. Маріон піднялася на її вершечок і побачила великий похмурий замок. То був замок чотирьох Вітрів.

■ Постер американського мюзиклу «Красуня і чудовисько», 2017 р.

з'явився молодий красень і що відразу вподобав він дівчину. Дівчина гарна з лиця, тільки на вдачу лиха, та ще й завидюча і пожадлива.

На другий день Маріон прийшла до будинку дівчини — нареченої свого чоловіка, а коли та вийшла на поріг, умить розбила кісточку персика. І тут сталося диво: з кісточки вилятіла срібна карета, запряжена двома чудовими білими кіньми. Побачила наречена таку розкіш, і закортіло їй мати цю карету. Підійшла вона до Маріон та й питає:

— Чи не продаси мені свою карету і коней?

А Маріон їй у відповідь:

— Не продаються вони, ні за які гроші, лише за послугу даруються.

— Яку ж послугу тобі зробити?

— Дозвольте мені пересидіти ніч біля узголів'я вашого нареченого.

— Ні! Не потрібна мені твоя карета! Та й не вельми вона мені до вподоби.

І наречена рушила була в будинок, але мати зупинила її:

— Що ти, дочка, хіба можна нехтувати таким добром? Хай пересидить ніч біля узголів'я твого нареченого, а ми йому сонного зілля підспілемо, він і знати нічого не знатиме.

Подумала наречена, поміркувала і погодилася.

Пізно ввечері слуга приніс нареченому сонного зілля. Наречений випив і вмить заснув. Тоді впустили в спочивальню Маріон.

Сіла Маріон біля чоловікового узголів'я і стала йому розповідати про свої біди-злигодні. Але він не прокидався. Заходилася Маріон його кликати, будити, за плечі торсати... Марна робота! Всю ніч умивалася Маріон гіркими слізьми, а рано-вранці наречена з матір'ю вигнали її на вулицю.

Вдень Маріон знову прийшла до будинку нареченої, а коли та вийшла на прогулянку, розбила каменем кісточку мигдалю. Ту ж мить в руках у Маріон опинилася пишна весільна сукня. Побачила таку розкіш наречена, і забаглося її мати цю сукню.

— За скільки продаси мені сукню? У відповідь почула знайомі слова:

— Не продаетесь ця сукня ні за які гроші, а лигає за послугу дарується!

— Яку ж послугу тобі зробити?

— Дозвольте мені пересидіти ніч біля узголів'я вашого нареченого.

— Знов ти своєї! — розгнівалася наречена і рушила була в будинок, але мати зупинила її і шепнула:

— Не можна нехтувати таким добром, дочко! Не куплено, не плачено, а сукня буде твоя.

Погодилася наречена і на цей раз.

І сталося все так, як напередодні: випив чоловік Маріон сонного зілля і заснув. Маріон не могла його добудитися. Всю ніч заливалася вона слізьми і кликала:

— Прокинься, мій коханий, від міцного сну, подивися на мене! Може, не побачимося ми більше з тобою! Промов до мене хоч єдине слово!

Але чоловік не почув Маріон, а ледь зазоріло, її випхали за двері.

Вдень Маріон знову прийшла до будинку нареченої. Коли та вийшла на прогулянку, Маріон розбила круглий горішок і дістала з нього золотий ланцюжок, браслет та сережки, всипані діамантами. Побачила наречена чудові оздоби, і загорілися в неї очі. Кинулась вона до Маріон і стала просити, щоб та продала її коштовності. Але у відповідь почула: не продаються вони, а міняються. І наречена спокусилася: обміняла свого нареченого на сережки та браслет з діамантами.

Тим часом до чоловіка Маріон підійшов старий слуга та й каже тихенько:

— Пане, до вашої спочивальні щоночі приводять молоду жінку. Сидить вона до світанку біля вашої постелі, гірко пла-

че і про щось вас благає. Але ви міцно спите й нічого не чуєте, бо наречена та її мати напувають вас сонним зіллям.

— Спасибі тобі, друже,— сказав чоловік Маріон і глибоко замислився. «Щось тут не так»,— подумав він нарешті.

Коли пізно ввечері принесли йому келих з питвом, він сказав слузі:

— Поставте келих на столик. Я вип'ю згодом.

Але він не випив зілля, а вихлюпнув його за вікно. Потім ліг і вдав, що міцно заснув. Незабаром до спочивальні ввели молоду жінку. Сіла вона біля узголів'я і гірко заплакала, минулі щасливі дні згадуючи... Слухав чоловік, слухав — і раптом згадав. Це ж його кохана дружина Маріон! Скочив він з постелі й гаряче пригорнув її до серця. А рано-вранці пішов до нареченої і попросив, щоб вона та її мати вийшли до нього. Коли вони прийшли, промовив:

— Я прийшов до вас за порадою. Якби, скажімо, замовили ви новий ключ до скриньки замість загубленого, а потім знайшли старий,— яким ключем відмикали б ви скриньку: старим чи новим?

— Звичайно, старим,— відповіли мати й дочка.

— Отож і я так думаю. А тепер скажу вам ось що. Сім років тому мав я кохану дружину, та лиха доля розлучила нас. І ось я знайшов її!

Він підвів до нареченої та її матері Маріон. Мати й дочка аж пороззявляли роти від подиву, але сказати їм було нічого.

Маріон з чоловіком повернулися в свій замок і жили там довго-довго в коханні та злагоді.

*Переклад із французької
Романа Терещенка*

?

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Що в казці «Дроворубова донька» було для вас особливо цікавим?
2. Чим запам'яталися вам її герої та героїні? Якими ви їх уявляєте?
3. Який уривок ви хотіли б інсценувати і чому?

ДУМАЮ

4. Чим відрізняється Маріон — найменша дроворубова донька — від своїх сестер?

5. Які найнаймовірніші пригоди відбуваються з нею в казці? Поміркуйте, чому саме вона зазнає усіляких бід, поки, нарешті, стає щасливою.
6. Що в поведінці дівчини подобається вам найбільше?
7. Назвіть чарівних помічників Маріон. Чому всі вони охоче стають дівчині в пригоді?
8. Знайдіть у казці «Дроворубова донька» повтори та антитези (перевірте, чи уважно ви читали).
9. Розгляньте й оцініть художні ілюстрації до казки. Уявіть, що вам потрібно зробити малюнки для мультфільму за казкою «Дроворубова донька». До яких епізодів ви їх намалювали б?
10. Важливе значення в народній казці має *розмова герой та геройнь — діалоги*, що передають їхні думки та переживання. Виберіть один діалог із казки та прочитайте його за ролями, долучивши до цієї роботи однокласників/однокласниць.
11. Доведіть, що казка «Дроворубова дочка» — чарівна казка. Проілюструйте своє твердження 3–4 прикладами з тексту.
12. Прокоментуйте, наскільки ілюстрації допомогли вам зrozуміти художній твір.

СТВОРЮЮ

13. Укладіть «Стрічку подій» для казки «Дроворубова донька». До кожної події додайте ілюстрацію і поясніть свій вибір.
14. Створіть усний портрет Маріон. Підтвердіть або спростуйте думку про поєднання внутрішньої і зовнішньої краси в зображенні героїні. Використайте 2–3 фрагменти твору на підтвердження своєї позиції.
15. Підготуйте повідомлення «Чарівні помічники герой і геройнь в українських народних казках і казках народів світу» (за казками «Дроворубова донька» і «Яйце-райце»).

Подискутувати — висловити власну думку з приводу певного питання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

1. Об'єднайтесь в пари і з'ясуйте, що яскраво протиставляється у творі. Підтвердіть свої висновки 3–4 прикладами з твору.
2. Об'єднайтесь в групи і подискутуйте про те, чи важливо, аби добро було активним. Використайте для аргументації своєї думки 2 епізоди з твору та 2 епізоди з реального життя. За результатами дискусії укладіть таблицю.

ДОБРО ПОВИННО БУТИ АКТИВНИМ		
	ЗА	ПРОТИ
1.		
2.		
3.		
4.		

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Перегляньте мультфільм «Красуня і чудовисько» (США, 1991) режисера Гері Троуслейда. Порівняйте його сюжет і сюжет казки «Дроворубова донька». Аргументуйте 3–4 фактами, чи можна назвати сюжет казки мандрівним.

Теорія літератури

Для того, аби художні вигадки у творі зображувалися правдоподібно, використовують багато способів. Один із них — діалог.

Діалог — це розмова між двома героями чи героїнями твору, у якому вони передають свої думки, почуття й настрої.

Зверніть увагу на будову казки «Дроворубова донька»: у ній, як і в українській казці «Дідова дочка і бабина дочка», протиставлено співчутливу добру сестру байдужим холодним сестрам. Такий художній прийом часто використовується у казках і називається антитезою. З допомогою антитези показується різне ставлення героїв до життя і його цінностей: до інших героїв і героїнь, обов'язку, праці тощо.

Антитеза — протиставлення контрастних героїв і героїнь, життєвих ситуацій, цінностей тощо.

1.1.3 «Синдбад-мореплавець» (перша подорож) (арабська казка з «Тисячі й однієї ночі»)

Вирушаймо в арабські країни!

Які казки зі збірки «Тисяча й одна ніч» ви читали?

Прокоментуйте орнаменти арабських країн.

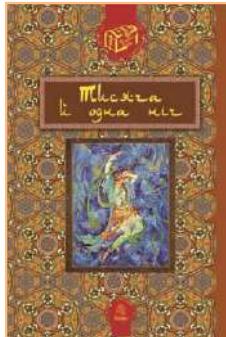
Розкажіть, що ви знаєте про арабські країни.

■ Арабський сонячний годинник, Севілья, Іспанія

■ Арабеска

■ Обкладинка українського видання 2011 року збірки арабських казок «Тисяча і одна ніч»

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Синдбад — персонаж арабських казок і легенд, моряк, мандрівник і купець, який потрапляв у численні фантастичні пригоди під час подорожей через моря на схід від Африки й на південь від Азії. Збірка історій про його подорожі «Сім подорожей Синдбада-мореплавця» входить до складу збірки **«Тисяча й одна ніч»**. Найвідоміші історії зі збірки — «Чарівна лампа Аладдіна», «Алі Баба та сорок розбійників» і «Синдбад-мореплавець».

Україна і світ

Українською мовою перекладали «Казки тисяча й одної ночі» з арабської Агатангел Кримський, Євген Микитенко, Ярема Полотнюк і Валерій Рибалкін.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

СИНДБАД-МОРЕПЛАВЕЦЬ (ПЕРША ПОДОРОЖ)

Розповідають люди, що за часів володаря правовірних халифа Гаруна ар-Рашида жив собі в місті Багдаді чоловік, якого звали Синдбад-носій. Був той чоловік бідний і носив на голові всякі вантажі.

От якось найняли Синдбада, і поніс він у одне місце чималий вантаж. Того дня стояла страшна спека, і він дуже стомився іувесь змокрів. А що він саме проминав будинок

купця, перед яким вулиця була чисто виметена й поблизкана водою, а біля брами стояла широка лава, то поклав ношу на цю лаву — хотів трохи відпочити.

Отож сів він на краєчок лави і раптом почув звуки лютні, щебет горлиці, дроздів, солов'їв та інших птахів. Здивувався Синдбад і, вставши з лави, побачив за брамою купцевого будинку великий сад, а в саду — рабів, прислужників і всяких речі, які можна бачити лише в царів та султанів. І віяло звідти паходщами чудових страв та духмяних напоїв.

Синдбад звів погляд до неба й гірко промовив:

— О Аллаху, ніхто не йде проти твоєї волі, і ти збагачуєш, кого сам схочеш, і робиш злидарями, кого сам схочеш, і принижуєш, кого сам схочеш! Слава ж тобі, великому, всемогутньому і справедливому! Мабуть, недаремне господар цього дому купається в багатстві й насолоджується ніжними паходщами, смачними найдками й напоями, а я сиджу тут убогий, голодний і втомлений.

Зітхнув Синдбад і проказав такі вірші:

Навіть ті, які не знають,
Де ім завтра ночувати,
Все одно знаходять з часом
І спочинок, і притулок.
Тільки в мене з кожним роком
Більше горя та недолі,
І не знаю, де спочити,
Голову де прихилити.
Хоч одного роду люди —
Не однакова в них доля:
Мене оцетом частує,
Інших медом пригощає.
Що ж, не ремствує на бога,
Тільки ж суд його суворий.

Коли Синдбад дочитав вірші й хотів був піти, з брами вийшов молодий служник, стрункий і високий, гарний на вроду, в чудовому вбранині. Він узяв нося і сказав:

— Зайди, побалакай з моїм господарем, він тебе запрошує.

Синдбад поставив свою ношу біля входу і зайшов разом із служником у будинок — дуже гарний, чепурний і величний. У великій залі зібралося всяке вельможне панство та багатії, які колись були рабами, але потім їх відпустили на волю. В залі стояли квіти, на підлозі було розкидане паухче

зілля, стіл угинався від наїдків, напоїв та фруктів. Музики награвали прегарні мелодії. Красуні-рабині сиділи біля дверей. А посеред зали сидів статочний чоловік, скроні якого вже вибілила сивина. Він був дуже гарний, і на обличчі в нього можна було прочитати велич, шляхетність та гордість.

Вражений Сіндбад опустився навколошки й мовив про себе:
«Присягаюсь Аллахом, не місце — райський куточек; ма-
бути, це палац султана або царя!»

Він шанобливо до всіх привітався, побажав усім добра і встав, схиливши голову.

Господар дозволив Сіндбадові сісти, а коли той сів, звер-
нувся до нього із словами привіту й звелів щедро його по-
частувати. Сіндбад добре попоїв і подякував господареві. І тоді господар мовив до нього:

— Благословенний той день, коли ти прийшов сюди! Як тебе звати і яким ремеслом ти займаєшся?

Сіндбад відповів:

— О володарю, мене звати Сіндбад-носій, і я ношу на го-
лові різні вантажі за плату.

Всміхнувся господар на його слова та й повів далі:

— Знай, о носію: мене звати так само, як і тебе; я — Сінд-
бад-мореплавець. Я хочу ще раз почути вірші, що їх читав ти
біля моєї брами.

Сіндбад-носій зашарівся й сказав:

— Не глузуй із мене! Втома і тяжка праця роблять людину
невігласом.

— Не соромся! Адже тепер ти став моїм братом! Прочитай
іще раз твої вірші, вони мені дуже сподобались.

І коли носій знову прочитав вірші, господар зворушився
і сказав йому:

— Сіндбаде! Життя моє склалося дивовижно. Я розповім
тобі всі пригоди, що трапились зі мною, поки я домігся щас-
тя сидіти в такому будинку, де ти мене оце бачиш. Скільки
довелось мені страждати! Я здійснив сім подорожей, і про
кожну є в мене захоплива розповідь. Все, що було, сталося
зі мною за велиням долі — а від того, що судилося людині,
нікуди не втечеш і ніде не сховаєшся!..

Перша подорож

— Ласкаве і шляхетне товариство, батько мій був купцем,
мав великі гроші й незліченні багатства. Помер він, коли я
був малим хлопчиком, і залишив мені гроші, землі та села.

Коли я підріс, то став жити розкішним і безтурботним життям. Я гарно вдягався, солодко їв, розважався з друзями й думав, що довіку буду багатий.

Отак я жив довгенько, а потім наче враз прокинувся — мені проясніло в голові, і розум повернувся до мене. Але було вже пізно: всі гроші я розтринькав, і становище мое змінилося.

Тоді зібрав я все, що лишилося в мене з меблів та одягу, й продав. Розпродав і свої землі. Вторгував за все три тисячі диргемів¹. І з цими грішми надумав я вирушити в подорож до чужих країв.

Отож накупив я різних товарів і всього, що могло б знадобитися мені в мандрівці, сів на корабель і разом з іншими купцями поплив до міста Басри. Потім ми пливли морем чимало днів і ночей. Ми проминали острів за островом і нарешті пристали до одного, схожого на райський сад.

Там ми кинули якір, і всі, хто був на кораблі, зійшли на берег. Ми продавали, купували й обмінювали товари. Потім деякі купці порозкладали на березі багаття й заходилися готувати вечерю або прати, а деякі подались оглядати острів, і я пішов з ними.

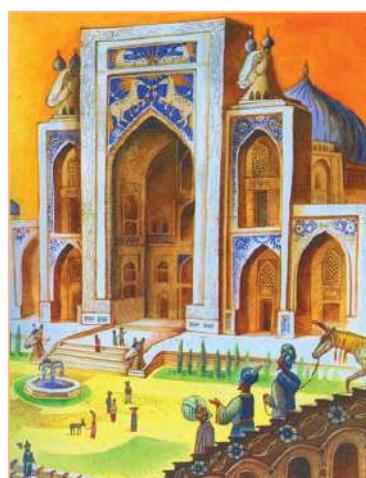
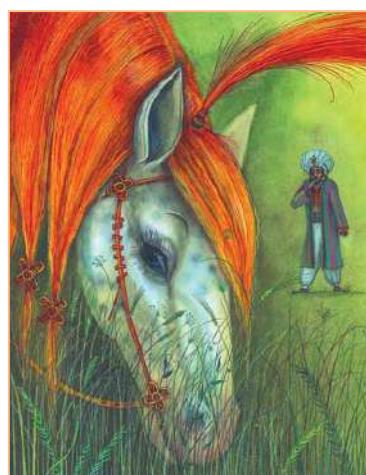
Згодом ми повернулися і сіли вечеряти, а повечерявши, звеселі й завели пісень.

Раптом ми почули з палуби корабля голос капітана:

— Мирні мандрівники, мерщій вертайтесь на корабель! Кидайте все й біжіть сюди! Тікайте, поки не загинули! Острів, до якого ми причалили, зовсім не острів! Це величезна рибина, що лежить посеред моря. На ній нанесло піску, вона стала схожа на острів, із давніх-давен на ній ростуть дерева та трави. Проте

■ Тут і далі ілюстрації
М. Митрофанова

¹ Диргем — срібна монета.

коли ви розклали вогонь, рибина відчула жар і заворушилася. Вона може пірнути в морську безодню! Тоді всі ви потонете! Рятуйтесь, поки живі!

Почуввши ці слова, купці й мандрівники побігли до корабля, покинувши на березі всі свої пожитки. Дехто встиг зійти на корабель, а дехто не встиг. Рибина пірнула в море з усім, що на ній було, і ревучі хвилі зійшлися на тому місці, де вона лежала.

Я був серед тих, хто загаявся, тож і пірнув у воду з усіма, хто залишився на рибині. Ale доля змилувалась наді мною. Я побачив на воді здоровенні дерев'яні noctvi¹, в яких купці прали одежду, і вчепився в них. Потім виліз на noctvi, сів на них верхи й почав гребти ногами, наче веслами, і хвилі гралися зі мною, кидаючи noctvi то праворуч, то ліворуч. А капітан підняв вітрила й поплив із тими, хто встиг піднятися на корабель, не звертаючи уваги на тих, хто потопав. Я дивився вслід кораблю, аж поки він зник удалині, і тільки тоді збагнув — порятунку немає...

Спustилася ніч, потім настав день, потім знову запала ніч. Я плив на noctvah, і хвилі допомагали мені, і нарешті noctvi прибило до острова з крутыми берегами, на якому росли високі дерева, а гілля їхнє звисало над водою. Я скопився рукою за гілку й, ледве не загинувши, видерся на берег. Ноги мої, покусані рибами, набрякли, з ран юшила кров, але я був такий знесилений, що навіть не відчував болю. Лежав на березі, наче мертвий, бо втратив тяму, і так пролежав до наступного дня.

¹ Ночви — довгаста посудина з розширеними доверху стінками для прання білизни, купання і т. ін.

Коли зійшло сонце, я очуняв. Ноги дуже боліли, проте я все-таки підвівся й пішов оглядати острів. Часом я ставав навколошки, часом рухався поповзом.

На острові росли плодові дерева та було чимало джерел із чистою водою, і я вгамував голод та спрагу.

Отак я перебув кілька днів і ночей, аж поки душа моя ожила, мужність повернулася до мене, а руки мої знову налилися силою. Я почав думати, що робити далі, і ходив понад берегом, придивляючись до всього.

Ідучи якось берегом, я помітив: вдалині щось ворушиться.

Що це — дикий звір чи якась морська тварина?

Я рушив туди. Наблизившись, я побачив, що то — величезний кінь; він був прив'язаний на самому березі моря.

Коли я підступився до нього, кінь заіржав так гучно, що я злякався і хотів повернутися назад — аж раптом з-під землі з'явився якийсь чоловік і гукнув до мене:

— Хто ти, звідкіля прийшов і як тут опинився?

— О пане, я чужоземець, — відповів я. — Ми пливли на кораблі, а потім причалили до острова, але то був не острів, а рибина, і вона пірнула в море, і ми стали тонути, але я вгледів на воді дерев'яні ночви й виліз на них і довго плив, аж поки хвилі викинули мене на цей острів.

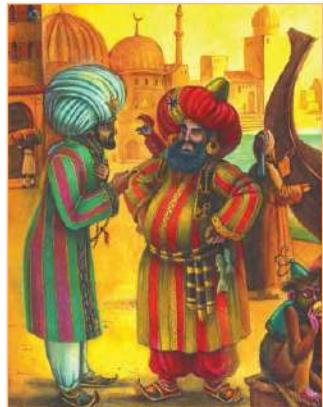
Вислухавши мене, чоловік схопив мою руку й сказав:

— Ходімо зі мною!

Ми спустилися в якесь підземелля, а потім увійшли в простору залу. Посадовивши мене посеред зали, чоловік приніс мені попоїсти. Я був голодний і їв, поки наївся досично, і душа моя спочила.

Чоловік знову почав розпитувати про мої пригоди, і коли я розповів усе, що зі мною сталося, він дуже здивувався.

Скінчивши свою розповідь, я вигукнув:

— Благаю, не будь зі мною суворий! Я розповів тобі про себе геть усе! А тепер скажи мені, що ти за один і чому сидиш у цій залі під землею? І навіщо ти прив'язав свого коня на березі?

— Я — один із конюхів царя аль-Міграджана, — відповів чоловік. — На початку кожного місяця ми виводимо всіх коней на берег, і вони там пасуться. Крім нас, на острові немає нікого. Тобі пощастило, що ти зустрів мене. І я врятую твоє життя й допоможу тобі вернутись до рідного краю.

Я побажав конюхові добра й подякував за ласку.

Тут надійшли інші конюхи. Побачивши мене, вони почали розпитувати, хто я є і звідки взявся. Я розповів і їм про свої пригоди. Підсівши ближче, конюхи розклали харч і заходилися їсти, запросивши мене розділити з ними трапезу, і я прийняв запрошення. Потім вони підвелися й посідали верхи на коней, і я теж сів на коня.

Іхали ми довго й нарешті прибули до столиці царя аль-Міграджана.

Конюхи зайшли до царя, розповіли про мене, і цар побажав зі мною познайомитись. Мене привели в палац і привели до царя, і я побажав йому миру. Цар і собі шанобливо мене привітав. Потім він спитав, що зі мною трапилось, і я розповів усе, що довелося побачити й пережити.

Вислухавши мене, цар, до краю вражений, мовив:

— Сину мій, присягаюсь Аллахом, тобі дісталося більше, ніж порятунок! І якби доля не судила тобі довго жити, ти б не врятувався від небезпеки!.. Тепер ти житимеш у мене.

Аль-Міграджан виявив до мене ласку й повагу і наблизив мене до себе. Він наставив мене писарем у гавані й наказав переписувати всі кораблі, які причалюватимуть до берега.

Я працював сумлінно, і цар був ласкавий до мене й ревно мною опікувався. По недовгім часі я домігся честі стати одним із його придворних.

Отак жив я в аль-Міграджана, не знаючи ні турбот, ані горя. Але щоразу, як я бував на березі, я розпитував у прибулих купців і моряків про місто Багдад, сподіваючись, що хто-небудь розповість про нього, і я пойду з ним додому. Але ніхто почув про славне місто Багдад. І мені стало тяжко жити на чужині.

Так спливав місяць за місяцем. Якосъ я зайдов до царя аль-Міграджана й побачив у нього цілий гурт індійців. Я привітався до них і побажав їм миру, і вони відповіли на при-

вітання, ѿ почали розпитувати про мій край і сказали, що поміж них є люди, яких називають брахманами. Брахмани¹ ніколи не п'ють вина, проте насолоджуються життям, слухаючи музику; вони мають верблюдів, коней та іншу худобу. І ще вони розповіли про те, що індійці поділяються на сімдесят дві касти, і я дуже з цього здивувався.

В царстві аль-Міграджана багато островів і поміж них островів, який звався Касіль. Там щоночі чути удари в бубни та барабани. Знавці островів і бувалі мандрівники повідали мені, що жителі цього острова — шляхетні й поважні люди.

Бачив я там рибину завдовжки в двісті ліктів. І бачив ще чимало інших чудес, і якби почав про всі ці чудеса розказувати, то розказував би кілька днів та ночей підряд.

Я оглядав острови і все, що на них було. Якось зупинився на березі, тримаючи в руках свій ціпок. Раптом до острова підплів великий корабель; на ньому було багато купців.

Корабель зайшов у гавань, згорнув вітрила й причалив до берега. Матроси заходилися носити товари, а я їх записував. І коли все було перенесено, я спитав у капітана:

— Чи не залишилось у тебе на кораблі ще чогось?

І той відповів:

— Так, у мене є ще товари в трюмі, але власник цих товарів потонув біля одного з островів. Ми хочемо їх продати, а гроші повернути родині купця. Він жив у оселі миру — славному місті Багдаді.

— А як звали того купця? — спитав я.

І капітан відповів:

— Його звали Синдбад-мореплавець.

І тоді я глянув на капітана і, візнявши його, вигукнув:

— О капітане, власник товарів, про які ти кажеш, — це я! Це я — Синдбад-мореплавець! Це я зійшов на острів-рибину разом з іншими купцями! А коли рибина заворушилася, ти почав кричати й кликати нас на корабель, і дехто поквапився піднятися на нього, а дехто не встиг. Я був серед тих, хто тонув, та Аллах великий урятував мене — послав дерев'яні ночви. Я сів на них і доплив до цього острова. Цар аль-Міграджан виявив до мене ласку і поставив писарем у своїй гавані. А товари, що лежать у тебе в трюмі, — це мої товари!

І я розповів капітанові все; що зі мною трапилось — від коли ми вирушили з Багдада аж до того дня, коли рибина-острів пірнула в морську безодню. І тоді капітан та купці

¹ Брахмани — жерці, представники соціальної групи в індійській культурі.

повірили мені, впізнали мене й привітали зі щасливим порятунком. А потім віддали всі мої товари, і я побачив, що на них написане мое ім'я, і що нічого з них не пропало.

Вибравши найдорожчі та найгарніші товари, я попросив матросів, щоб ті понесли їх у царський палац. Я розповів цареві, що в його гавань зайшов той самий корабель, на якому я плив, і додав, що дарую йому найкращі мої товари — вони-бо так і лежали в трюмі... Аль-Міграджан зчурався, але повірив, що я кажу щиру правду, виявив мені велику честь і подарував багато різних речей — дорогих і красивих.

Решту товарів я продав і вторгував чималі гроші, а на них накупив інших товарів. І коли купці зібралися плисти додому, я повантажив ці товари на корабель, а тоді пішов до царя, подякував йому за ласку й попросив дозволу виїхати до рідного краю, і цар відпустив мене.

Щастя служило нам, доля помагала, і ми пливли вдень та вночі, аж поки прибули до міста Басри. Там вивантажились, зійшли з корабля й стали торгувати, і я дуже радів, що повернувся в рідний край.

Потім я виїхав у притулок миру — мій рідний Багдад — і прийшов додому, і, почувши про це, всі родичі, друзі та знайомі зійшлися привітати і вшанувати мене.

Я накупив маєтків ще більше, ніж мав раніше, і знову залишився зі давніми своїми приятелями, забувши небезпеки й страхіття, яких натерпівся в мандрівці. І став я жити веселим життям, розкошувати смачною їжею та дорогими напоями.

Отак скінчилася моя перша подорож. А завтра, Синдбаде, приходь до мене знову, і я розповім про другу подорож.

Синдбад-мореплавець почаствував Синдбада-сухопутця вечерею, подарував йому сто золотих і відпустив його, а носій подякував і пішов додому, думаючи про те, як примхлива доля бавиться людиною.

Коли ж настав ранок, він знову подався до Синдбада-мореплавця, і той, побачивши його, мовив: «Ласкаво прошу!» — і виявив до нього шану і посадив біля себе. А коли зійшлися Синдбадові друзі, він почаствував усіх смачними наїдками та напоями, після чого почав розповідати про другу свою подорож.

Переклад з арабської Євгена Микитенка

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

- Укладіть карту пригод Синдбада-мореплавця та проілюструйте ті її фрагменти, які видалися вам чарівними. У роботі використайте свої знання з природничих наук про карти.
- Пригадайте, з якою метою Синдбад вибуває з Багдада в плавання. Поясніть, які цінності ним рухали. Аргументуйте, які з цих цінностей персонажа ви найбільше поділяєте.
- Розкажіть, чому прекрасний острів, на який прибув корабель Синдбада, опускається в море, коли команда розпалює там вогнище.

ДУМАЮ

- Поміркуйте, якою людиною виявив себе Синдбад упродовж першої подорожі. Як це допомогло йому пристосуватися до життя на чужому острові?
- Чи можна сказати, що в новій країні Синдбад став успішним? Чому ж тоді він сумував?
- З ким із відомих вам казкових героїв можна порівняти Синдбада-мореплавця? Що в них спільного й чим вони різняться?
- Роздивіться ілюстрації до казки. Які епізоди вони відображають? Чи вдалося художникам передати казкову атмосферу?
- Послухайте діалог Синдбада і конюха. Які риси характеру головного героя він розкриває? Зверніть увагу на особливості діалогу та манеру спілкування у східних народів.

СТВОРЮЮ

- Поміркуйте, які риси Синдбада розкрилися в його оповіді. За результатами характеристики укладіть **ромашку Блума**.

Заповніть пелюстки ромашки Блума, дотримуючись плану:

- Сформулюйте оцінку Синдбада, добираючи з названих якостей притаманні йому (підприємливість, уміння вчитися на власних помилках, чутливість до прекрасного, повага до людей різного соціального статусу, наполегливість, щирість, любов до Батьківщини).

- Наведіть аргументи для пояснення власної оцінки персонажа.
- Переконайтесь однокласниць та однокласників у правильності своєї оцінки Сіндбада, переказавши один епізод.
- Доберіть 2–3 вбрання для Сіндбада ХХІ століття, укладіть рюкзак для подорожей персонажа та обґрунтуйте вибір речей.
- Сформулюйте прості запитання для однокласників та однокласниць про Сіндбада та зробіть висновок, хто є вашими однодумцями.
- Поясніть, чим корисна розповідь про Сіндбада-мореплавця українським читачам/читачкам ХХІ століття.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

Про арабські народні казки про Сіндбада-мореплавця

1. Цикл казок про Сіндбада оформленений як оповідь про сім подорожей.
2. Маршрути, якими подорожує Сіндбад, не випадкові. Вони частково запозичені з відомих морських шляхів, частково — з індійських та перських казок.
3. Сюжети подорожей Сіндбада мають паралелі в літературах різних країн. Зокрема, історія про велетенське яйце птаха Рух описана в нотатках Марко Поло про Мадагаскар. Велетенська риба, спину якої сприймають за остров, згадується в давній італійській літературі.
4. Є багато збігів між багатьма пригодами Сіндбада та Одіссеєм у великій давньогрецькій поемі Гомера «Одіссея» та інших історіях класичної грецької літератури.
5. Ці подібності вказують на те, що Сіндбад — вигадана особа, герой фольклору, а не реальна людина.
6. Існували припущення, що історичним прообразом Сіндбада був китайський мореплавець, який здійснив сім подорожей океаном. Хоча існують свідчення про те, що китайський мореплавець жив пізніше, ніж був створений цикл казок і легенд про Сіндбада.
7. Перші згадки про Сіндбада відомі у збірці «Тисячі й однієї ночі» в її пізніх варіантах XIV століття.
8. Перше європейське видання «Тисячі й однієї ночі» на початку XVIII століття уже містило цикл про Сіндбада.

Теорія літератури

Зверніть увагу на незвичайне перетворення, що відбувається з островом, на якому висадився Синдбад і його товариші: виявляється, це зовсім і не острів, а велика рибина! «На ней нанесло піску, вона стала схожа на острів», а коли на ній «розклали вогонь, рибина відчула жар і заворушилася... Рибина пірнула в море з усім, що на ній було, і ревучі хвилі зійшлися на тому місці, де вона лежала».

Цей опис не що інше, як **гіпербола** — *художнє перебільшення*. Гіперболу вживають для посилення емоційної оцінки, завдяки їй створюється більш яскравий образ.

У казках гіперболи потрібні, щоб здивувати, приголомшити читача, тримати його увагу та інтерес.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь у творчі групи і підготуйте 2–3 фото для фотоквесту за першою подорожжю Синдбада-мореплавця. Підготуйтесь до презентації власних фото.

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Що таке казковий сюжет? Які сюжети називають мандрівними? Назвіть прочитані вами казки з мандрівними сюжетами.
2. Які відомі вам українські казки схожі з казками народів інших країн? Що в них спільногого і чим вони відрізняються?
3. Якими людськими чеснотами у всіх народів світу наділені улюблени казкові персонажі? Наведіть приклади з вивчених і прочитаних самостійно казок.
4. Чи любите ви читати казки інших народів? Чим вони вам цікаві і чого навчають?
5. Дайте визначення діалогу. Яке значення він має в народній казці?
6. Наведіть приклади антitezи і гіперболи з вивчених казок.

1.2 Літературні (авторські) казки

Упродовж багатьох століть народні казки передавалися від покоління до покоління в усній формі. Кожен оповідач та оповідачка додавали до казки нові фрагменти або деталі, а про деякі могли й забувати. Такі казки, як ви вже знаєте, не мають авторства і називаються народними. Народні казки стали джерелом натхнення багатьох письменників та письменниць, які складали власні художні твори. Так з'явилися **літературні казки**.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Пригадайте авторів/авторок своїх улюблених казок і створіть інфографіку з пунктами:

- Ім'я.
- Портрет.
- Твори, які ви читали.
- Смайліками позначте, наскільки вам сподобалася кожна казка.

Інформаційна гравіка або **інфографіка** — це графічне візуальне відображення інформації, відомостей або знань.

■ Титульна сторінка збірника «Казки матінки моєї Гуски...» Видання 1842 р.

Теорія літератури

Неможливо уявити наше дитинство без казок братів Грімм, Шарля Перро, Ганса Крістіана Андерсена, Олександра Пушкіна, Астрід Ліндгрен та інших письменників та письменниць.

Казки, у яких є автор, називаються **літературними** або **авторськими**. На відміну від народних, літературні казки записуються в момент створення і зберігають ім'я свого автора. Сюжети для своїх казок письменники беруть з усної творчості свого народу або вигадують самостійно.

Перші літературні казки («Спляча красуня», «Червона Шапочка», «Кіт у чоботях» та інші) були написані в XVII столітті на сюжети французьких народних казок **Шарлем Перро** й увійшли до його збірника «Казки матінки моєї Гуски, або Історії і казки минулих часів із повчаннями». Незабаром літературні казки з'явилися і в інших країнах.

1.2.1 Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875). «Снігова королева»

Вирушаймо до Данії!

Розкажіть,
що ви знаєте
про данців.

Прокоментуйте
знайомі вам
символи Данії.

Чи читали
ви казки данських
авторів/авторок?

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875) – данський письменник, казкар, автор відомих у всьому світі казок «Непохитний олов'яний солдатик», «Гидке каченя», «Снігова королева», «Дюймовочка», «Дівчинка із сірниками», «Принцеса на горошині» та інших. Казки Андерсена перекладені більш ніж 150 мовами світу, вони стали основою для численних екранизацій, мультфільмів, театральних постановок, балетів тощо.

Україна і світ

Ганс Крістіан Андерсен залишив помітний слід в українській культурі: його творчість захопила чимало українських письменників, які зайніялися літературним казкарством і перекладом казок. Окрім того, покоління українських художників, кінематографів, мультиплікаторів та видавців надихалися казками Андерсена.

Українською мовою твори Андерсена перекладали Юрій Федькович, Михайло Старицький, Марія Грінченко, Оксана Іваненко, Галина Кирпа, Ольга Сенюк та інші.

■ К. Блох.
Портрет Ганса Крістіана
Андерсена, 1869 р.

1979 року до Особливого почесного списку Ганса Крістіана Андерсена» (Special Hans Christian Andersen Honor List) вписано ім'я Всеволода Нестайка та його книжку «Тореадори з Васюківки»

Казку Ганса Крістіана Андерсена «Снігова королева» написано 1844 року та опубліковано рік по тому. На відміну від інших казок, що брали за основу фольклор та традиції інших народів, ця історія народилася в уяві автора.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Перегляньте освітній відеоролик «Ганс Крістіан Андерсен». Розкажіть, що нового ви дізналися про письменника. За результатами роботи запропонуйте 1–2 поради для доповнення статті підручника про казкаря.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

СНІГОВА КОРОЛЕВА

Ну так, почнемо! Коли ми дійдемо до кінця цієї історії, ми знатимемо більше, ніж зараз.

Так ось, жив один лютий чорт. Він був дуже лютий, він був сам сатана! Якось він був у дуже хорошому настрої, тому що зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — усе хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим.

Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпинатом, а найкращі люди — потворами, або здавалося, що вони стоять на головах і в них нема животів. Обличчя робилися такі пerekривлені, що їх не можна було пізнати, а якщо в кого було ластовиння — воно розплি�валося на весь ніс або рот.

— Це надзвичайно весело! — сказав чорт.

Коли людині спадало щось хороше на думку, у дзеркалі з'являлась жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи із цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу чорта, — а в нього була своя, чортівська школа, — розповідали скрізь про дзеркало, як про якесь чудо. «Лише тепер можна побачити, — казали вони, — якими є насправді весь і всі люди».

Вони всюди бігали із цим дзеркалом, і нарешті не залишилося жодної країни, жодної людини, що не відбилися б спотвореними в дзеркалі. Тоді учні чорта захотіли полетіти на небо і там повеселитися. Чим вище вони підносилися, тим більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони підносилися вище та вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і

розвилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок. І ці скалки нарobili ще більше нещастя, ніж саме дзеркало. Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу і якщо потрапляли в око людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки найгірше, бо кожна скалочка мала ту ж силу, як і ціле дзеркало. Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце, — і це було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку. Одні скалки були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна, але крізь ці шиби не варто було дивитись на своїх друзів. Інші скалки ішли на окуляри, і біда була тій людині, яка надівала їх, щоб краще бачити і мати вірну думку про те, що є перед очима. Чорт сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали.

А по світу літало ще багато скалок дзеркала.

Слухаймо ж далі!

Оповідання друге ХЛОПЧИК ТА ДІВЧИНКА

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок, і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщицях, — жило двоє маленьких дітей. Але вони мали садок більший за горщик для квітів! Вони не були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра, їхні батьки жили в мансардах двох суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і між дахами йшли дощові ринви, виглядали маленькі віконечка. Ступнувши з якогонебудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд, у кожному ящику по одному. Кущики чудово розростались. Якось батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринв, ніби дві грядки квітів виросли між вікнами. Горох спускався з ящиків униз, а троянди простягали довгі гілочки, що заглядали у вікна і перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з

■ Ілюстрація Н. Гольц

Ілюстрація В. Ерка

квітів та листя. Ящики були дуже високі; діти знали, що лазити на них не можна. Але батьки часто дозволяли хлопчикові і дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі і прикладали до замерзлих вікон, відразу з'являлося чудове віконечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало міле, ласкаве очко. Це виглядали зі своїх вікон маленькі хлопчик і маленька дівчинка.

Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда.

Улітку вони могли одним стрибком опинитися в гостях одне в одного, а взимку треба було спочатку спуститися на багато-багато східців униз, а потім зійти на стільки ж східців угору.

А надворі мела метелиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуся.

— А в них також є своя Снігова Королева? — питав хлопчик, бо він знов зізнав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Є в них! — відповіла бабуся. — Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає в чорну хмару. Інколи ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає в вікна, от вони від того і вкриваються крижаними візерунками, як квітами.

— Еге, ми це бачили! — казали діти і гадали, що це правда.

— А може Снігова Королева зайти сюди? — спитала якось дівчинка.

— Нехай спробує! — сказав хлопчик. — Я її посаджу в теплу піч, і вона розстане!

Але бабуся погладила його по голові і почала розповідати щось інше.

Увечері, коли Кай був дома і майже зовсім роздягся на ніч, він зліз на стілець коло вікна і подививсь крізь маленьку дірочку в шибці. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упала на краєчок ящика з квітами. Сніжинка раптом почала рости все більше і більше і стала нарешті молодою жінкою, закутаною в найтонший білий серпанок,

зітканий із мільйонів зірчастих сніжинок. Жінка була така прекрасна та ніжна, але зі криги, з сліпучої, іскристої криги. І все-таки жива!.. Очі блищають, як дві ясні зірки, але не було в них ні спокою, ні тепла. Вона кивнула хлопчикові і поманила його рукою. Хлопчик злякався і зіскочив зі стільця; ніби велика птиця майнула надворі повз вікно.

Другого дня був славний мороз, а потім настала відлига і незабаром наступила весна — сонце світило, зелень витикалася із землі, ластівки мостили гнізда, у кімнатах відчинили вікна, і діти сиділи знову у своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Дівчинка навчилася співати пісеньку, у якій теж говорилося про троянду. Вона співала її хлопчикові, думаючи про своїх троянд, і він підспівував їй.

Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко і розмовляли з ним. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під кущами ароматних троянд, що, здавалося, вічно цвістимуть і ніколи не пов'януть!

Кай і Герда сиділи і розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті продзвонив п'ять разів.

— Ай! — раптом скрикнув хлопчик. — Мене щось кольнуло в серце, і щось упало в око!

Дівчинка обняла його за шию; він кліпав очима. Ні, нічого не було видно в оці.

— Я думаю, вже випало! — сказав він. Але в тому й справа, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гідким, а все зло і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочка попала прямо в серце. Воно мусило перетворитися на крижинку. Біль уже минув, але скалки залишилися.

— Чого ти плачеш! — спитав він. — Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилося! Фу! — закричав він. — Цю троянду точить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це зовсім погані троянди. Не кращі за ящики, у яких стирчати! — І він, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Кай, що ти робиш? — закричала дівчинка. А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це годиться лише для немовлят. Розповідала що-небудь бабуся — він присікувався до кожного слова. Та хіба тільки це! Він дійшов до того, що надівав її окуляри і розмовляв так самісінько, як вона, і це смішило людей! А незабаром Кай вивчився передражнювати й мову і ходу всіх сусідів. Усе, що було в них нехорошого, всі їхні хиби він умів виставити напоказ, і люди казали:

— Що за голова в цього хлопця!

А причиною цьому були скалки дзеркала, що потрапили йому в око і в серце. Він дражнив навіть маленьку Герду, яка любила його від щирого серця. Його розваги зробилися зовсім інакші, ніж раніше, вони стали зовсім незвичайні.

Якось узимку, коли випав сніг, він прийшов до Герди з великим збільшувальним склом і підставив під сніжинки полу своєї синьої курточки.

— Подивись у скло, Гердо! — сказав він.

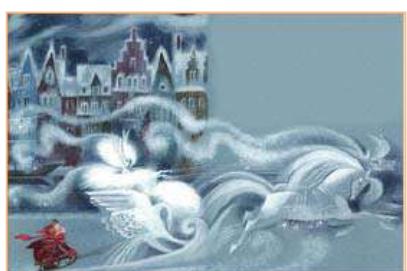
Кожна сніжинка під склом здавалась далеко більшою, ніж насправді, і нагадувала розкішну квітку або десятикутну зірку. Це було так дивно!

— Подивись, як майстерно зроблено! — говорив Кай. — Це куди цікавіше, ніж справжні квіти! І яка точність! Жодної нерівної лінії! Якби вони тільки не танули!

Трохи згодом Кай прийшов у великих рукавицях з санками на спині й гукнув Герді прямо в вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані із іншими хлопцями! — І втік.

Там, на майдані, найхоробріші хлопчаки прив'язували свої санки до селянських саней і таким чином могли проїхати досить далеко. Було дуже весело. У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутряну шубу. Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої сани і поїхав. Великі сани мчали все швидше й швидше, а потім завернули з майдану у провулок. Людина в санях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. Кай кілька разів хотів відв'язати свої санки, але людина в шубі все кивала йому дружньо,

■ Ілюстрація Н. Гольц

і він їхав далі. Ось вони виїхали за міську браму. Сніг повалив раптом іще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і так само вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали, поринаючи в заметах, стрибаючи через тини та рівчки. Кай весь тримтів, хотів гукнути на допомогу своїх батьків, але в голові у нього була лише одна таблиця множення.

Снігові пластівці все росли, росли і, нарешті, зробилися як великі білі кури. Раптом вони розлетілися на всі боки, великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були зі снігу — це була жінка висока, струнка, сліпучо-біла.

Це була Снігова Королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона. — Але ти зовсім замерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула свою шубою. Кай ніби опустився у сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона і поцілуvalа його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він проїняв його наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він помре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав зовсім мерзнути.

— Мої санки! Не забудь моїх санок! — було перше, про що він подумав і крикнув. Санки міцно прив'язали до спини однієї з білих курок, яка полетіла за великими санями. Снігова Королева ще раз поцілуvalа Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх уdoma.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму, — сказала вона, — бо інакше ти помреш!

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. Тепер вона не здавалася йому більше крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном і кивала йому. Тепер усе в ній здавалось йому довершеністю. Він зовсім не боявся її. Він розказав їй, що знає всі чотири дії арифметики, навіть із дробами, знає, скільки в кожній країні квадратних миль і скільки жителів, а вона на все тільки усміхалась. Тоді йому здалося, що насправді він знає досить мало, і Кай глянув угору в безмежний пові-

тряний простір... Раптом Снігова Королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила і стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами та озерами, над морем і твердою землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний. На нього дивився Кай усю довгудовгу зимову ніч. Удень він спав коло ніг Снігової Королеви.

Оповідання третє

САДОК ЖІНКИ, ЯКА ЗНАЛА ЧАРИ

■ Ілюстрація Н. Гольц

■ Ілюстрація В. Єрка

Що ж трапилося з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він? Ніхто не знав цього, ніхто не міг дати відповіді. Хлопчики розповідали тільки, що бачили, як він прив'язав санки до великих розкішних саней, які потім завернули у провулок і виїхали за браму міста. Ніхто не знав, де він тепер.

Багато сліз було пролито за ним. Гірко й довго плакала Герда. Нарешті вирішили, що Кай помер; може, потонув у річці, що протікала близько коло міста. О, як довго тяглися сумні зимові дні.

Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Кай помер і більше не повернеться! — сказала Герда.

— Не вірю! — відповів сонячний промінь.

— Він помер і більше не повернеться! — повторила вона ластівкам.

— Не віримо! — відповіли вони.

Тоді сама Герда перестала цьому вірити.

— Я взую свої нові червоні черевички, — сказала вона якось уранці, — ті, яких Кай ні разу не бачив, і піду до річки спитати про нього.

Було дуже рано. Вона поцілуvalа бабусю, яка ще спала, взула червоні черевички і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла моого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його назад.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз коло берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Ріка ніби не хотіла брати у дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути її Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гойдався в комиших, стала на краєчок корми і знову кинула черевички в воду. Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. Дівчинка хотіла швидше вистрибнути на землю, але, поки пробиралася з корми на ніс, човен відійшов уже далеко від берега і швидко поплив за течією.

Герда дуже перелякалась, почала плакати і кричати, але ніхто, крім горобців, не чув її. Горобці ж не могли перенести її на землю, вони тільки летіли за нею вздовж берега і, ніби бажаючи її втішити, цвірінчали: «Ми тут! Ми тут!»

Човен плив за водою далі й далі. Герда сиділа смирно в самих панчішках, її червоні черевички пливли за човном, але не могли наздогнати.

Обидва береги ріки були дуже красиві. Цвіли чудові квіти, стояли високі розлогі дерева, на луках паслися вівці та корови. Але ніде не видно було жодної людини.

«Може, річка несе мене до маленького Кая!» — подумала Герда, повеселішала, підвелася на ніжки і довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона приплывла до великого вишневого садка, у якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріховою з дивними червоними і блакитними віконцями. Перед дверима виструнчились два дерев'яні солдати і віддавали рушницями честь усім, хто проходив мимо. Герда гукнула їм — вона думала, що солдати живі. Але, звичайно, вони нічого не відповіли. Човен підплів зовсім близько, трохи не до самого берега.

Дівчинка гукнула ще голосніше. З хатинки вийшла, спираючись на костур¹, стара-престара бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ах, бідна маленька дитинка! — сказала стара. — Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко?

¹ Костур — палиця, ціпок із загнутим кінцем.

Із цими словами бабуся зайшла у воду, зачепила костуром човен, притягla його до берега і висадила Герду.

Герда дуже зраділа, що опинилася на землі, хоча трошки й побоювалася старої.

— Ну ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуся.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуся похитувала головою і повторювала: «Хм, хм!». От дівчинка скінчила і спитала бабусю, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, так що дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень та подивиться на квіти в саду, вони краї, ніж намальовані в якій завгодно книжці з малюнками, і кожна з квіток уміє розповідати казки. Тут бабуся взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ.

Вікна були високо від підлоги і всі різокольорові — червоні, блакитні, жовті, тому сама кімната світилася дивним різnobарвним світлом.

На столі стояла корзина зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуся розчісувала їй волосся золотим гребінцем. Волосся кучерявилось і оточувало золотим сяйвом свіженъке, кругле, як троянда, личко.

— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуся. — Ото побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І чим довше вона чесала кучері дівчинці, тим більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті, як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не стало. Бабуся боялась, що Герда, побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї.

Зробивши свою справу, бабуся повела Герду у квітник. Які паходці, яка розкіш! У цілому світі не могли б відшукати книжки з малюнками, барвистішими і прекраснішими за цей квітник. Герда стрибала від задоволення і гралася між квітів, поки сонце не сіло за високими вишневими деревами. Тоді бабуся поклала її в гарненьке ліжечко із червоними шовковими подушками, набитими блакитними фіалками. Дівчинка заснула, і їй снилися чудові сни.

Другого дня Герді знову дозволили грatisя серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй все-таки здавалося, що якоїсь не вистачає. Але якої?

Одного ранку вона сиділа і розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, — бабуся забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. От що значить неуважність.

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда і побігла шукати їх по клумбах. Шукала, шукала і не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю й заплакала. Теплі слізки впали якраз на те місце, де стояв раніше один із кущів троянд. Як тільки слізки змочили землю — вмить з неї виріс кущ, такий же свіжий, квітучий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди і раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними і про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка. — Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона у троянд. — Чи ви вірите тому, що він умер і не повернеться більше?

— Він не вмер! — сказали троянди. — Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема.

— Дякую вам! — сказала маленька Герда і пішла до інших квітів, заглядала в їхні чашечки й питала: «Чи не знаєте ви, де Кай?»

Але кожна квітка грілася на сонечку і думала тільки про свою власну казку або історію, їх наслухалася маленька Герда багато, але жодна з квіток не сказала ні слова про Кая.

І вона побігла на кінець садка. Хвіртка була зачинена на засув. Але Герда так довго смикала заіржавілій засув, що він піддався, хвіртка відчинилася, і дівчинка так, як була босоніж, побігла шляхом.

Разів зо три вона оглянулася назад, але ніхто не гнався за нею. Нарешті, дівчинка втомилася, сіла на камені й поглянула навкруги: літо вже минуло, настала пізня осінь, а в чарівному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти всіх часів року, цього й не було помітно.

— Ой, як же я забарилася! Уже осінь надворі. Ні, спочивати не можна! — сказала маленька Герда і знову рушила в путь.

Ой, як втомилися і нили її маленькі ніжки. Як холодно та вогко було навколо. Довге листя на вербі зовсім пожовкло, туман сідав на нього великими краплинами і стікав, немов дощ, на землю. Листя падало одне за одним. Лише терен стояв, укритий ягодами, але такими терпкими!

Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

Оповідання четверте

ПРИНЦ І ПРИНЦЕСА

■ Ілюстрація В. Ерка

Герді знову довелося сісти перепочити. На снігу прямо проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи їй головою, і нарешті, заговорив:

— Кра-кра! Дрррастуй!

Краще вимовити людською мовою не вмів, але, видно, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінька. Слова «сама-самісінька». Герда зрозуміла дуже добре і відчула відразу все їхнє значення.

Вона розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая.

Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!

— Та невже? Справді? — гукнула дівчинка і трохи не задушила ворона поцілунками.

— Спокійніше, спокійніше! — сказав ворон. — Я гадаю, що це був Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе зі своєю принцесою.

— Хіба він жив у принцеси? — спитала Герда.

— А от послухай! — сказав ворон. — Тільки мені дуже важко розмовляти повашому. От якби ти розуміла воронячу мову, я б тобі розповів про все далеко краще.

■ Ілюстрація Л. Іванової

— Ні, цього мене не вчили! — мовила Герда. — Моя бабуся — та все розуміє і теж, напевне, вміє розмовляти цією мовою.

— Ну нічого! — сказав ворон. — Розповім, як зумію, хоч і погано.

І він розповів про все, що тільки знати.

— У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що й сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі і вже забула все, що прочитала, — отака розумна! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, як кажуть, не так уже приємно, і почала наспівувати пісеньку: «Чом мені не вийти заміж?»

«А й насправді», — подумала вона і вирішила вийти заміж. Але вона хотіла мати чоловіка, який би зумів підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, бо це дуже нудно. От барабаном скликали всіх придворних дам і оголосили бажання принцеси. Усі вони були дуже задоволені. «Це нам до вподоби! Ми й самі недавно про це думали!» — казали вони. Ти можеш повірити кожному моєму слову, — додав ворон, — у мене є наречена, вона гуляє цілком вільно по всьому палацу і все мені розповідає.

Його наречена, звичайно, була також ворона. Адже кожен шукає собі дружину до пари, от і ворон обрав ворону.

■ Ілюстрація В. Єрка

— Другого дня всі газети вийшли з рамкою із сердечок і з вензелями принцеси. У газетах було оголошено, що кожен молодий чоловік приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися цілком вільно, як дома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка.

— Так, так, — повторив ворон, — ти можеш мені повірити, це так само певно, як те, що я тут сиджу. Народ юрбою ринув до палацу. Давка, штовханина! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а тільки-но ступали на поріг палацу і бачили гвардію, усю в сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, велики освітлені зали, — як одразу їх брав страх. От і стоять тоді перед троном, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити, тільки повторюють останнє слово, що сказала принцеса. А їй же зовсім не те було потрібно! Справді, ніби їх всіх обпоювали дурманом! А як тільки вони виходили за ворота, знову могли розмовляти. Від воріт до дверей палацу тягнувся довгий-предовгий хвіст людей, я сам був там і бачив це! — вів ворон далі. — Їм хотілося їсти й пити, але з палацу їм не винесли навіть склянки води. Правда, хто був розумніший, той про запас узяв із собою бутербродів, але не ділився зі своїм сусідом, думаючи про себе: «Хай виглядають охлялими — принцеса не візьме їх».

— Ну а Кай, маленький Кай? — спитала Герда. — Коли ж він прийшов? Був і він у натовпі?

— Чекай, чекай! Тепер ми саме дійшли до нього. Це було на третій день. З'явився невеликий чоловік, а ні в кареті, а ні верхи, а просто прийшов пішки, і просто у палац! Його очі блищають, як твої. Волосся у нього було довге, але одягнений він був бідно.

— Це Кай! — зраділа Герда. — Так, я знайшла його! — і вона заплескала в долоні.

— За спиною у нього була невеличка торбинка! — продовжував ворон.

— Ні, це, напевне, були його саночки, — сказала Герда, — він пішов з дому із саночками.

— Можливо, мовив ворон, — я не роздивився як слід. Але я добре знаю від моєї нареченої, що, зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, він анітрішечки не збентежився, кивнув їм головою і сказав: «Нудно, напевне, стояти на сходах, я краще піду в кімнати!»

Таємні радники і генерали ходили босоніж, розносячи золоті блюда, та це його не турбувало.

— Це напевне Кай! — скрикнула Герда. — Я знаю, у нього були чоботи. Я сама чула, як вони рипіли, коли він приходив до бабусі.

— Так, вони рипіли здорово! — продовжував ворон. — Зовсім сміливо підійшов він до принцеси, яка сиділа на Перліні, завбільшки з веретено, а всі придворні дами зі своїми фрейлінами¹, і фрейліни цих фрейлін, і всі кавалери зі своїми камердинерами, і камердинери цих камердинерів, і їхні хлопчики-служники стояли навколо. Чим далі хто стояв від принцеси і близче до дверей, тим пихатіше тримався. На хлопчика-служника, який завжди носить пантофлі², й дивитись не можна було, такий гордий стояв він на дверях.

— Це все, напевне, було дуже страшно, — сказала Герда.

— А Кай, він сподобався принцесі?

— Він із нею розмовляв так гарно, як я, коли говорю поворонячи. Це я чув від моєї нареченої. Він тримався вільно і дуже мило. Він заявив, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну і от вона йому сподобалася, і він їй також.

— Так, це напевне, був Кай! — сказала Герда. — Він такий розумний, знає усі чотири дії арифметики, навіть із дробами. Ах, проведи ж мене швидше в палац!

— Це легко сказати! — відповів ворон. — Але як це зробити? Страйвай, я пораджуєсь із моєю нареченою. Вона вже щось придумає і скаже нам. Ти думаєш, що тебе так просто пустять у палац? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити.

— Мене пустять! — мовила Герда. — Якби Кай почув, що я тут, він одразу прибіг би за мною.

— Почекай мене тут коло парканчика, — сказав ворон, кивнув головою і полетів.

Ворон повернувся пізно ввечері.

— Кра! Кра! — закаркав він. — Моя подруга посилає тобі тисячу привітань і оцю маленьку паляничку, — вона взяла її на кухні. Там їх багато, а ти, напевне, голодна. Ну, це неможливо, щоб тебе впустили в палац, ти ж босоніжка. Гвардійці в сріблі і лакеї в золоті цього не дозволяють. Але ти не плач. Ти

¹ Фрейліни — дівчата-дворянки, які складають почет цариці, принцесі.

² Пантофлі — м'які кімнатні туфлі.

будеш там. Моя подруга знає, як пройти в спальню принцеси із чорного ходу, і знає, де дістати ключ.

Вони пішли садом, довгими алеями, де падало пожовкле листя одне за одним. Коли всі вогні в палаці погасли, ворон провів дівчинку в маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху і палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла взнати, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так живо уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як він усміхався їй, коли вони, бувало, сиділи поряд під кущами троянд! А як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона ради нього, дізнається, як сумували за ним усі рідні... Ах, вона відчувала і радість і страх!

На шафі горіла лампочка, а на підлозі сиділа ручна ворона й озиралася на, всі боки. Герда вклонилася їй, як учила робити її бабуся.

— Мій наречений розповів мені про вас стільки хорошого! — сказала ручна ворона. — «Повість вашого життя», як це звуть, теж дуже зворушлива. Чи не можете ви взяти лампу, а я піду вперед. Ми підемо прямо і нікого тут не зустрінемо.

— А мені здається, хтось іде за нами! — сказала Герда, і в ту же хвилину повз неї пролетіли якісь тіні: коні з розпуще-ними гривами, мисливці, дами та кавалери верхи.

— Це сни! — сказала ручна ворона. — Тим краще для нас — зручніше буде роздивитися сонних. Я сподіваюся, що, коли ви будете в пошані та честі, ви покажете, що у вас благородне серце.

— Це цілком зрозуміло! — сказав лісовий ворон. Тут вони увійшли в першу залу, всю оббиту рожевим атласом та заткану квітами. Повз дівчину знову пролинули сни, але так швидко, що вона, не встигла роздивитися вершників. Зали були розкішніші одна за одну — просто можна було засліпнути. Нарешті, вони дійшли до опочивальні. Стеля її нагадувала верхів'я величезної пальми з дорогоцінним кришталевим листям. Із середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая. Дівчинка злегка одгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю.

О, це був Кай! Вона голосно вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сни із шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай!

Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилося. Маленька Герда заплакала і розповіла всю свою історію і все, що зробили для неї ворони.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса, а ворон похвалили і сказали, що вони на них не сердяться, але щоб більше ворони так не робили. Проте ворони мусять одержати нагороду.

— Хочете ви літати на волі, — спитала принцеса, — або мати постійну посаду придворних ворон і все те, що залишається на кухні?

Обидві ворони вклонилися і подякували за постійну посаду тому, що подумали про старість. Вони сказали: «На схилі віку добре мати вірний шматок хліба».

Принц підвівся зі свого ліжка і запропонував його Герді. Більше він поки що нічого не міг зробити. Вона склала свої маленькі ручки і подумала: «Які хороші бувають люди і звірі!» Потім заплющила очі й солодко заснула. Сни знову прилинули в опочивальню. Здавалося, вони везли на маленьких саночках Кая, який кивав Герді головою. Але, на жаль, це був лише сон, і все зникло, коли дівчинка прокинулась.

Другого дня її одягли з голови до ніг в оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці і жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая.

Їй дали і чобітки, і муфту, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета з чистого золота. Герб принцеси і принца блищав на ній, як зірка, кучери, лакей, форейтори¹, — їй дали і форейторів, — усі були в маленьких золотих коронах. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. Лісовий ворон, який уже одружився з ручною вороною, проводжав її перші три милі і сидів у кареті поряд із дівчинкою — він не міг їхати, сидячи спиною до коней. Ручна ворона стояла на дверях і махала крилами.

¹ Форейтори — передні вершники на конях.

■ Ілюстрація Н. Гольц

У кареті було повно пряників і кренделів, а в ящик під сидіння поклали фрукти і горіхи.

— Прощавай! Прощавай! — кричали принц і принцеса, і Герда заплакала, і ворон також. Так проїхали вони перші три милі. Тут і ворон попрощався з дівчинкою. Це була тяжка розлука. Ворон злетів на дерево і махав своїми чорними крилами доти, доки карета, близькуча, як сонце, зникла з очей.

Оповідання п'яте

МАЛЕНЬКА РОЗБІЙНИЦЯ

Вони їхали темним лісом, карета світила, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам, а вони цього не стерпіли.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулись на карету, схопили коней, убили маленьких служників та кучера і витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька, напевне, горішками відгодована! — сказала стара розбійниця з довгою колючою бородою і волохатими бровами, що насунулись на очі.

— Жирненька, як молоденький баранчик! Яка ж це вона на смак?

І вона витягла гострий близькучий ніж. Це було жахливо!

— Ай! — закричала вона раптом, її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була така свавільна та дика, просто страх!

— Ах ти жахливе дівчисько! — закричала матір і не встигла убити Герду.

— Вона гратиметься зі мною, — сказала маленька розбійниця, — і віддасть мені свою муфту, своє гарне платтячко і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так вкусила матір за вухо, що та підстрибнула і закрутилась на одному місці. Розбійники зареготали:

— Ач як танцює зі своїм дівчиськом!

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, тому що була дуже розбещена й уперта. Вона і Герда сіли в карету і помчали вглиб лісу по пнях та камінні. Маленька розбійниця була така на зрист, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розсерджуся. Ти принцеса?

— Ні, — сказала Герда і розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить маленького Кая.

Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе, — я краще сама уб'ю тебе!

І вона витерла слізки Герді, а потім сковала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку та теплу.

От карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замку. Вінувесь згори донизу потріскався, гайвороння вилітало з великих щілин. Вибігли величезні бульдоги, і здавалось, кожен із них може проковтнути людину. Вони підстрибували високо вгору, але не гавкали. Це їм було заборонено.

Посеред величезної зали, з напівзруйнованими закуреними стінами та кам'яною підлогою, палав вогонь. Дим підіймався до стелі і сам собі шукав виходу. Над вогнем кипів у величезному казані суп, а на рожнах смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

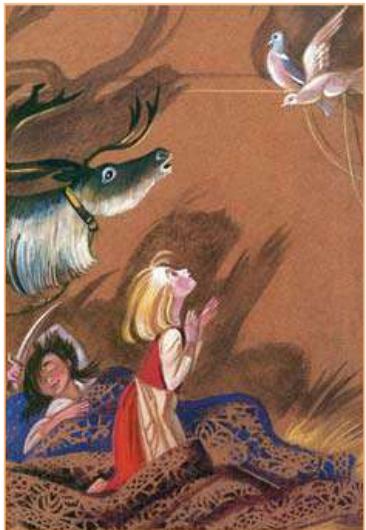
Дівчаток нагодували і напоїли, і вони пішли у свій куток, де лежала солома, вкрита килимами.

Вище над ними, на жердинках та перекладинах, сиділо більше сотні голубів. Усі вони, здавалося, спали, але, коли підійшли дівчатка, трохи заворушилися.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця, схопила швидко одного і потрусила так, що той замахав крилами. — Поцілуй його! — гукнула вона, сунувши голуба Герді прямо в обличчя. — А ось тут сидять лісові пустуни! — продовжувала вона, показуючи на двох голубів, що сиділи у невеличкій заглибині стіни, за дерев'яними гратами. — Ці двоє — лісові пустуни! Їх треба тримати замкненими, а то враз полетять. А от мій любий дідуганчик «Бе», — і дівчинка потягla за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашийнику. — Його теж треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шию моїм гострим ножем, — він дуже цього бойться.

■ Ілюстрація Н. Гольц

■ Ілюстрація Н. Гольц

І маленька розбійниця витягла з розколини у стіні довгий ніж і провела ним по шиї оленя. Бідна тварина почала брикаться, а дівчинка зареготала і потягла Герду до постелі.

— Хіба ти спиш з ножем? — спитала її Герда, з страхом дивлячись на цю річ.

— Завжди! — відповіла маленька розбійниця. — Хто знає, що може трапитися. Але розкажи мені ще про маленького Кая і про те, як ти мандрувала по світу.

І Герда розповідала знову все спочатку, а лісові голуби воркотіли вгорі, у своїй клітці; інші голуби вже спали. Маленька розбійниця обняла однією рукою Герду, — в другій у неї був ніж, — і захопіла. Але Герда не могла заплющити очей. Вона не знала, чи вб'ють її, чи залишать живою.

Розбійники сиділи навколо вогню, співали й пили вино, а стара розбійниця перекидалась. О, як страшно було дивитися на це маленькій дівчинці! Раптом лісові голуби сказали:

— Куrr! Куrr! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його саночки. Він сидів у санках Снігової Королеви, вони їхали лісом, коли ми ще лежали в гнізді. Вона дихнула на маленьких голуб'ят, і, крім нас двох, усі вмерли. Куrr! Куrr!

— Що ви там говорите нагорі? — скрикнула Герда. — Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

— Вона поїхала, напевне, в Лапландію, — відповіли голуби, — адже там завжди сніг і лід. Спітай у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

— Так, там завжди сніг і крига, там так чудово, прекрасно! — сказав північний олень. — Там можна стрибати на волі по величезних, блискучих, крижаних полях, там стоїть літнє шатро Снігової Королеви. Але її найулюбленіший палац коло Північного полюса, на острові, що зветься Шпіцберген.

— О Кай! Маленький Кай! — зітхнула Герда.

— Лежи тихо, — сказала маленька розбійниця, — а то я штрикну тебе ножем.

Вранці Герда розповіла їй, що чула від лісових голубів. Маленька розбійниця серйозно подивилася на Герду, кивнула головою і сказала:

— Ну хай буде так... Хай буде так. А ти знаєш, де Лапландія? — спітала вона у північного оленя.

— Хто ж це може знати краще за мене? — відповів олень, і очі в нього заблищають. — Там я народився і виріс, там стрибав по снігових полях.

— Тож слухай! — сказала Герді маленька розбійниця. — Бачиш, усі наші пішли, вдома одна матір, але трохи згодом вона засне. Тоді я дещо для тебе зроблю.

Дівчинка стрибнула з ліжка, обняла матір, смикнула її за бороду і сказала:

— Доброго ранку, мій любий козлику!

А матір нащипала її ніс так, що він почервонів і посинів, але все це робилося з великої любові.

Коли стара захрапла, маленька розбійниця підійшла до північного оленя і сказала:

— Я ще могла б довго розважатися з тобою, бо ти дуже смішний, коли тебе лоскочуть гострим ножем, але нехай вже буде так. Я відв'яжу тебе і випущу на волю. Ти можеш утекти в свою Лапландію, але за це ти мусиш віднести до палацу Снігової Королеви цю дівчинку, там її названий братик. Ти, звичайно, чув, що вона розповідала. Вона говорила досить голосно, а ти завжди підслухуєш.

Північний олень застрибав від радості. Маленька розбійниця посадила на нього Герду, міцно прив'язала її про всякий випадок і підсунула під неї м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

— Ну хай вже буде так, — сказала вона далі, — візьми назад твої хутряні чобітки, бо буде холодно. А муфту я вже лишу собі, надто вона гарненька. Проте мерзнути я тобі не дам. Ось материні рукавиці, вони тобі будуть аж по лікті. Засувай в них руки. Ну от, тепер рука у тебе, як у моєї матері.

Герда плакала від радості.

— Терпіти не можу, коли скиглють! — сказала маленька розбійниця. — Тепер тобі треба дивитися весело. Ось на тобі ще дві хлібини й окорок. Ти не будеш голодувати.

І хлібини, й окорок вона прив'язала до оленя. Потім маленька розбійниця відчинила двері, заманила усіх величезних собак у дім, перерізала своїм гострим ножем вірьовку, якою був прив'язаний олень, і сказала йому:

— Ну, біжи! Тільки бережи маленьку дівчинку!

Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і сказала:

— Прощавай!

Північний олень помчав через пні та каміння лісом, болотами, степами так швидко, як міг. Вовки вили, круки кричали.

— Фум! Фум! — почулося раптом з неба, і воно ніби зачихало вогнем.

— Ось мое рідне північне сяйво! — сказав олень. — Дивись, як світить!

І він побіг далі, не зупиняючись ні вдень, ні вночі. Хліб вони вже з'їли, окорок також і, нарешті, опинилися в Лапландії.

Оповідання шосте ЛАПЛАНДКА І ФІНКА

Олень зупинився коло жалюгідної хатинки. Дах спускався до самої землі, а двері були такі низенькі, що людям доводилося пролазити в них рачки. Дома була одна стара лапландка, вона смажила при свіtlі лойового каганця рибу. Північний олень розповів усю історію Герди, але спочатку свою власну, — вона здавалася йому далеко важливішою. А Герда так задубіла від холоду, що й говорити не могла.

— Ох ви, бідолахи! — сказала лапландка. — Вам ще далеко треба бігти. Доведеться пройти миль сто, поки дістанетеся Фінляндії, де Снігова Королева живе на дачі і щовечора запалює блакитні бенгальські вогні. Я напишу кілька слів на сухій рибі-трісці, паперу в мене немає, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене навчить, що треба робити.

Коли Герда зігрілася, найлася і написалася, лапландка написала кілька слів на сухій рибі-трісці, наказала Герді добре її берегти, потім прив'язала дівчинку до спини оленя, і той знову побіг.

— Фум! Фум! — знову лунало в повітрі. Цілу ніч спалахувало чудове блакитне північне сяйво. Так добіг олень з Гердою до Фінляндії і постукав у димар фінки — дверей у неї зовсім не було.

Усередині було так жарко, що фінка, маленька жінка, швидко стягла з Герди все плаття, рукавиці й чобітки, — інакше Герді було б надто жарко, — поклала

■ Ілюстрація В. Єрка

оленю на голову крижинку і почала читати те, що було написано на сухій рибі-трісці. Вона прочитала все з початку до кінця тричі, поки не вивчила напам'ять, і потім сунула тріску в казан із супом. Адже риба ще могла згодитися, а у фінки нічого даремно не пропадало.

Тут олень розповів спочатку свою історію, а потім історію Герди. Фінка кліпала очима, але не казала ні слова.

— Ти дуже мудра жінка! — сказав олень. — Ти можеш зв'язати однією ниткою всі чотири вітри. Коли шкіпер¹ розв'яже один вузол — повіє холодний, розв'яже другий — розгординиться, а розв'яже третій і четвертий — зніметься така буря, що поламає на трісочки дерева. Чи не даси ти для дівчинки такого напою, що надав би їй силу дванадцяти богатирів? Тоді б вона подолала Снігову Королеву.

— Силу дванадцяти богатирів? — сказала фінка. — Аякже! Хіба це допоможе їй? — Тут вона взяла з полиці великий сувій паперу і розгорнула його. На ньому стояли якісь дивні письмена. Фінка почала читати їх і читала, доки піт не виступив у неї на чолі.

Олень знову почав просити за Герду, а сама Герда дивилась на фінку такими зворушливими, повними сліз очима, що та знову закліпала, відвела оленя в куток кімнати і прошепотіла:

— Маленький Кай справді у Снігової Королеви, але він дуже задоволений і щасливий і думає, що це найкраще місце на світі. А все тому, що в нього в серці і в оці сидять скалки дзеркала, їх треба викинути, інакше він ніколи не буде людиною, і Снігова Королева назавжди матиме над ним владу.

— А ти можеш допомогти чим-небудь Герді, щоб вона стала сильнішою за всіх?

— Я не можу дати їй більше сил, ніж у неї є зараз. Хіба ти не бачиш, яка велика її сила? Хіба ти не бачиш, що їй підкоряються і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла пів світу. Не в нас позичати її сили. Сила — у її серці. Якщо вона сама не зможе пройти у замок Снігової Королеви і вийняти з серця Кая скалки, ми не зможемо її поготів. За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси туди дівчинку і спусти коло великого куща, що стоїть на снігу, вкритий червоними ягодами, і хутко повертайся назад.

Із цими словами фінка посадила Герду на спину оленя, і той побіг що було сили.

¹ Шкіпер — тут: командир судна.

— Ой, я без теплих чобітків! Ой, я без рукавиць! — закричала маленька Герда, вона згадала про них, опинившись на лютому морозі. Але олень не смів зупинитися, поки не добіг до куща з червоними ягодами. Тут він спустив Герду, поцілував її прямо в губи, і по щоках його побігли великі блискучі сльози. Бідна Герда залишилася одна, на лютому морозі, без чобітків, без рукавиць.

Вона побігла як тільки могла швидко вперед. Назустріч їй линув цілий полк снігових пластівців, але вони не падали з неба, небо було зовсім ясне, і на ньому палало північне сяйво. Ні, вони неслися по землі просто на Герду і, наближаючись, ставали все більші та більші.

Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були далеко більші, страшніші, вони були живі і мали різну форму. Це були передові загони війська Снігової Королеви. Одні нагадували потворних їжаків, другі — столголових змій, треті — товстих ведмежат із настовбурченого шерстю, але всі були блискучо-білі, всі були живі снігові пластівці. Герді було так холодно, що кожен подих відразу перетворювався на густий туман.

Але нам треба подивитись, що ж було в цей час із Каєм. Він і не думав про Герду і найменше про те, що вона йде до нього.

Оповідання сьоме

ЩО БУЛО В ЗАМКУ СНІГОВОЇ КОРОЛЕВИ І ЩО ТРАПИЛОСЯ ПОТІМ

Стіни замку Снігової Королеви збудувала метелиця, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було більше сотні зал, на метених віхолами, найбільша тяглася на багато-багато миль. Північне сяйво освітлювало всі ці зали, і всі вони були такі великі, пустинні, такі крижано-холодні і блискучі! Веселі розваги ніколи не заглядали сюди, ніколи не влаштовувались тут ведмежі бали з танцями під музику завірюхи, бали, на яких білі ведмеді показали б свою грацію та вміння ходити на задніх лапах; тут ніколи не збиралися погуляти в карти; не сходились побазікати за чашкою кави біленькі кумасі-лисички.

Ні, холодно, порожньо і пустинно було завжди в залах Снігової Королеви. Північне сяйво спалахувало і світило так правильно, що можна було точно розрахувати, коли світло збільшиться і коли зменшиться. Посередині найбільшої пус-

тинної безконечної снігової зали було замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, рівних і правильних, ніби це було навмисне зроблено. Посередині озера на троні сиділа Снігова Королева, коли бувала вдома. Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму і що це єдине і найкраще дзеркало на світі.

Маленький Кай зовсім посинів, майже почорнів від холоду, але не помічав цього, — поцілунки Снігової Королеви зробили його нечутливим до холоду, а його ж серце було крижиною. Кай грався плескатими крижинками, складаючи з них різні фігури. Є така гра — складання фігур з дерев'яних дощечок, вона зветься китайською. Кай теж складав різні вишукані фігури, але з крижин, і це називалося «льодова гра розуму». В його очах ці фігури були чудом мистецтва, а складання їх — найважливішою справою. Так йому здавалося тому, що в оці в нього сиділа скалка чарівного дзеркала. Він складав із крижин і цілі слова. Але ніяк не міг скласти слово, яке йому особливо хотілося — слово «Вічність».

Снігова Королева сказала йому:

— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар, і я подарую тобі весь світ і нові ковзани. — Але він ніяк не міг його скласти.

— Тепер я полечу в теплі краї, — мовила якось Снігова Королева. — Подивлюся в чорні казани. — Так вона називала кратери вогнедишних гір — Везувія і Етні. — Я побілю їх трохи. Це добре після лимонів і винограду.

І вона полетіла, а Кай залишився один в неосяжній пустинній залі, дивився на крижини і все думав, думав, так що в голові у нього боліло. Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий. Можна було подумати, що він замерз.

У цей час у величезні ворота, що їх пробили буйні вітри, входила Герда. Вітри тут затихли і лягли, ніби захотіли спати. Вона ввійшла у велику пустинну холодну залу — і побачила Кая.

Дівчинка впізнала його, кинулась йому на шию і закричала:

— Каю! Милий мій Каю! Нарешті я знайшла тебе! — Та хлопчик сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, її гарячі слози впали йому на груди, пройшли в саме серце, розтопили крижану кору і скалку

чарівного дзеркала. Кай глянув на Герду, і вона заспівала про троянди.

Кай раптом гірко заплакав і плакав так довго й сильно, що скалка витекла з ока разом зі слізовою. Тоді він упізнав Герду і зрадів.

— Гердо! Мила моя Гердо!.. Де ж це ти була так довго? Де був я сам? — він розширнувся навколо. — Як тут холодно, пустинно!

І він міцно притулився до Герди!.. Вона сміялася і плакала від радості. Радість була такою великою, що навіть крижини затанцювали. Герда поцілуvalа Кая в обидві щоки, і вони знову зажевріли, поцілуvalа його в очі, і вони заблищали, як її власні, поцілуvalа його руки й ноги, і він знову став бадьорий і дужий.

Кай із Гердою вийшли з пустинного крижаного замку. Вони йшли й говорили про бабусю, про свої троянди, і на їхньому шляху затихали буйні вітри, виглядало сонце. Ко-ли ж дійшли до куща з червоними ягодами, там уже чекав їх північний олень. З ним була молода олениха, її вим'я було повне молока. Вона напоїла ним Кая і Герду і поцілуvalа їх у губи.

Кай і Герда поїхали спочатку до фінки, відігрілися в її теплій хатинці і дізналися про шлях додому. Потім поїхали до лапландки. Вона пошила їм нові плаття, полагодила сани і поїхала проводжати. Олень із молодою олениху теж проводжали їх до самого кордону Лапландії, де вже пробивалася перша зелень. Тут Кай і Герда попрощалися з оленями і з лапландкою.

— Щасливої дороги! — сказали вони їм.

Почали цвірінчати перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу назустріч їм виїхала дівчина на баскому коні, — Герда його відзнала, бо він колись віз її золоту карету. Дівчина була в яскравій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це була маленька розбійниця, їй набридло вдома, і вона захотіла побувати на півночі, а якщо там не сподобається — і в інших частинах світу. Вона відразу відзнала Герду, а Герда її. Їм обоюм було дуже радісно.

— Бач, бродяга! — сказала вона Каєві. — Хотіла б я знати, чи вартий ти того, щоб за тобою бігали на край світу!

Але Герда погладила її по щоці і спитала про принца та принцесу.

— Вони поїхали в чужі землі, — відповіла дівчина.

— А ворон? — спітала Герда.

— Лісовий ворон помер. Ручна ворона залишилася вдовою, ходить із чорною шерстинкою на нозі і жаліється на долю. А ти краще розкажи, що було з тобою, як ти його відшукала.

І Герда та Кай розказали їй усе, як було.

— Шніп-шнап-шнуре-басельуре — от і казці кінець! — сказала дівчина і, потиснувши їм руки, обіцяла відвідати їх, якщо коли-небудь заїде в їхні місця. Вона поїхала далі, у далекий світ.

Кай і Герда йшли, тримаючись за руки, і по дорозі, де вони проходили, розквітали квіти, зеленіла трава. Вони побачили високі башти, пізнали велике місто, де вони жили. Вони зійшли знайомими сходами і ввійшли до кімнати, де все було по-старому: і годинник так само йшов «тік-так», і стрілка так само рухалася.

Але, коли Кай і Герда ввійшли в низенькі двері, вони помітили, що за цей час встигли стати дорослими людьми. Троянди цвіли і заглядали з даху у відчинене вікно, там стояли і їхні дитячі стільчики. Кай і Герда сіли кожен на свій і взяли одне одного за руки. Холодну, величну красу володінь Снігової Королеви вони забули, як тяжкий сон.

Так сиділи вони обоє, дорослі, але ще діти, діти серцем, а надворі стояло тепле, радісне літо.

Переклад із данської Оксани Іваненко

ОКСАНА ІВАНЕНКО — українська письменниця, перекладачка, авторка численних оповідань, казок, повістей для дітей та юнацтва.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

- Чим заінтригував вас початок казки «Снігова королева»? Чи були у вас якісь передбачення щодо розгортання подій казки, коли ви дізналися, що тролеве дзеркало розбилось?

2. Розкажіть, хто з героїв та героїнь казки найбільше вам сподобався і чому. Підтвердіть своє висловлення переказом 2–3 епізодів твору.
3. Якими ви уявляєте Герду, Кая, Снігову королеву?

ДУМАЮ

4. Прокоментуйте життя Кая і Герди у великому місті на початку твору. Якими були розваги дітей? Чи почувалися вони щасливими? Яким настроєм проникнута розповідь автора?
5. Як змінився Кай після того, коли скалки чаклунського дзеркала потрапили йому в око і серце? Уявіть, що відчували при цьому Герда і бабуся, та опишіть їхні переживання.
6. Подумайте, чому чари, які подіяли на Кая, були особливо жахливими.
7. Виразно прочитайте уривок про те, як Кай потрапив у полон до Снігової королеви (оповідання друге). Упродовж читання передавайте зміни у його настрої..
8. Сподіваючись дізнатися хоч щось про Кая, Герда віддає річці свою найдорожчу річ — червоні черевички. Як цей вчинок характеризує дівчинку?
9. Що завадило бабусі-чаклунці зробити так, щоб Герда забула про Кая (оповідання третє)?
10. Чому королевич, вислухавши історію Герди, поступився їй своїм ліжком (оповідання четверте)?
11. Проаналізуйте, чи змінюється ваше ставлення до Кая упродовж твору. Проілюструйте свою відповідь цитатами з казки.

ДІЮ

12. Прокоментуйте, як почувалася Герда в пошуках Кая восени і взимку. Чому ж дівчинка полишає добру чаклунку, королевича й королівну, які пропонують їй притулок і піклування?
13. Назвіть, які різні люди і тварини переймаються бідою Герди і допомагають їй. Поясніть, як виявляється в цьому авторське ставлення до геройні казки.
14. Чому Герда виявилася сильнішою, ніж Снігова королева? Зайдіть у тексті казки і процитуйте відповідь на це запитання.
15. Підготуйте виразне читання одного діалогу на вибір:
  - Герди і маленької розбійниці (оповідання п'яте),
  - Герди і Кая (оповідання сьоме).
  - Відтворіть інтонацією характери героїв.

Заінтригувати — викликати зацікавленість.

Цитування — наведення невеликого уривка з літературного чи будь-якого іншого друкованого тексту.

- 16.** Поміркуйте, що в казці є фантастичним, а що — реалістичним. Створіть хмари слів, які допоможуть вам відповісти на це запитання.

СТВОРЮЮ

- 17.** Створіть пам'ятку про те, як поводяться справжні друзі. Поміркуйте, якими рисами та якостями ви володієте.
- 18.** Укладіть характеристику улюбленого героя/героїні казки за схемою. Доповніть схему ілюстраціями.

Теорія літератури

Кай, Герда, Снігова королева, бабуся-чаклунка, маленька розбійниця з казки Г.-К. Андерсена «Снігова королева» — це **літературні герої та героїні, дійові особи, або персонажі** (від лат. *persona* — особа, маска).

Героями художніх творів можуть бути не тільки люди, а й тварини, вигадані істоти, рослини і навіть предмети. Наприклад, крук, олень, голуби, тролі з літературної казки «Снігова королева»; яблуня і піч з німецької народної казки «Пані Метелиця». Як і люди, вони можуть бути добрими і злими, розважливими і дурними, благородними і нікчемними.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

Про Ганса Крістіана Андерсена

- Андерсен народився у бідній родині. Його батько був швець, а мати заробляла тим, що прала білизну. Дід майбутнього казкаря був творчою людиною, займався різьбленнем по дереву.
- Юний Ганс був дуже вразливим хлопчиком. Він знов, що у навчальних закладах його часів до поганих учнів часто застосовували фізичні покарання, тому дуже переживав із цього при-

■ Пам'ятник Г.-К. Андерсену, Копенгаген. Скульптор Аугусто Собю, 1880 р.

каві як для юних, так і для дорослих читачів.

7. У Данії досі існує легенда про нібіто королівське походження Андерсена. Вона сягає корінням в автобіографію казкаря, де описані його розваги з принцем Фрітсом, який потім став королем Данії Фредеріком VII. За словами Андерсена, ця дружба тривала все життя, аж до смерті короля. Довести або спростувати цю легенду досі не вдалося.

8. Пам'ятник Андерсенові в Копенгагені було встановлено ще за життя письменника. Він сам затверджував його проект: великий казкар сидить у кріслі з книжкою в руках.

9. За життя Андерсен написав близько 170 казок!

10. 2 квітня, у день народження Ганса Крістіана Андерсена, у всьому світі відзначають Міжнародний день дитячої книжки. З 1956 року Міжнародною радою з дитячої книги (IBBY) присуджується Золота медаль до премії Ганса Крістіана Андерсена — це найвища міжнародна нагорода в сучасній літературі. Лауреатів цієї премії вносять до так званого Особливого почесного списку Ганса Крістіана Андерсена.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь в пари і створіть колаж «Чарівний світ казки «Снігова королева». Підготуйтесь до його презентації у класі.

воду. Аби убезпечити сина, мати віддала Ганса до благочинної школи, де ставлення до учнів було більш гуманним.

3. Андерсен був великим фантазером, вигадувати власні твори він почав ще в дитинстві. При цьому особливих успіхів у навчанні він не мав.

4. Підлітком Ганс переїхав до Копенгагена — столиці Данії. Він не приховував від батьків, що вирушив за славою. Невдовзі Андерсен почав працювати у Королівському театрі. Там він грав ролі другого плану.

5. Велику популярність Ганс Крістіан Андерсен здобув відразу після виходу першого твору. Він писав оповідання і романи. Але для широкого кола читачів він назавжди залишився найталановитішим казкарем.

6. Письменникові було не до душі, що його відносили до дитячих авторів. Він стверджував, що його історії однаково цікаві як для юних, так і для дорослих читачів.

1.2.2 Олександр Пушкін (1799–1837). «Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича та про прекрасну царівну Лебедицю»

Давайте знайдемо твір, до якого можна використати цей колаж як ілюстрацію!

Пригадаймо казки Олександра Пушкіна, які нам читали в дитинстві.

Це ж колаж із персонажів казок російського поета Олександра Пушкіна!

■ В. Панін.
Руслан і Людмила,
2001–2002 р.

■ О. Кіпренський.
Портрет Олександра Пушкіна, 1827 р.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Олександр Пушкін (1799–1837) — російський поет, драматург і прозаїк. Ще за життя О. Пушкін набув слави визначного поета.

Теорія літератури

Літературна віршована казка — це казка, написана у віршах.

Україна і світ

Українською мовою казку (під назвою «Казка про царя Салтана, сина його славного й могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича та про красну царівну Лебедицю») вперше видано 1937 року в перекладі Бориса Петрушевського, 1958 року видавництво «Дитвидав» видало переклад Наталі Забіли. У 1986 році було опубліковано переклад Павла Тичини, виконаний ще в середині 1930-х років.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

КАЗКА ПРО ЦАРЯ САЛТАНА, ПРО СИНА ЙОГО СЛАВНОГО Й МОГУТНЬОГО БОГАТИРЯ КНЯЗЯ ГВІДОНА САЛТАНОВИЧА ТА ПРО ПРЕКРАСНУ ЦАРІВНУ ЛЕБЕДИЦЮ

Під віконцем три сестри
Пряли пізньої пори.
«Якби я була цариця, —
Каже так одна дівиця, —
То сама на цілий світ
Наварила б я обід».
«Якби я була цариця, —
Каже так її сестриця, —
На весь світ сама-одна
Я б наткала полотна».
«Якби я була цариця, —
Третя мовила сестриця, —
Я б родила для царя
Молодця-богатиря».
Тільки вимовити вспіли —
Двері тихо зарипіли,
І до них заходить цар,
Того краю володар,
Бо якраз у ту хвилину
Він стояв побіля тину
І охоче слухав їх,
А молодшу — над усіх.
«Здрастуй, красная дівице, —

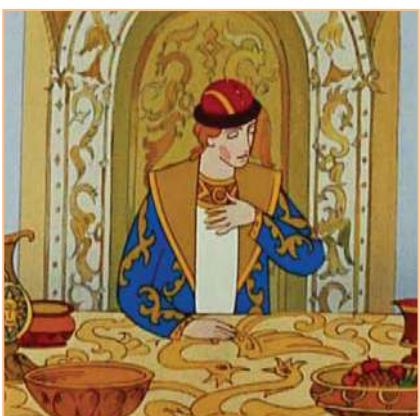
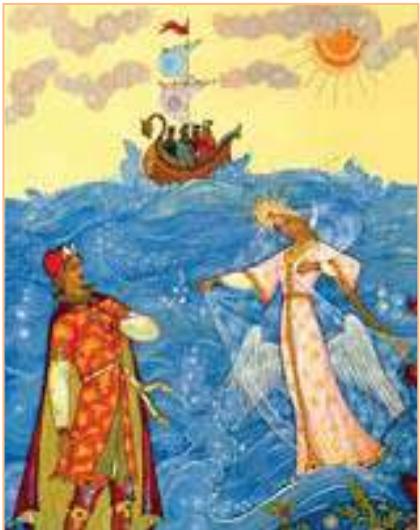
■ Кадр із мультфільму
«Казка про царя Салтана», 1984 р.

Він говорить, — будь цариця
І роди богатиря
Ти для мене, для царя!
Ви ж, голубоньки-сестриці,
Вибирайтеся з світлиці,
Їдьте з нами заразом
До царських моїх хором;
Буде з вас одна ткачиха,
Друга буде повариха». В сіни вийшов цар-отець.
Всі поїхали в дворець.

Цар недовгий час збирався:
 В той же вечір повінчався.
 Бучно справили бенкет,
 Випивали пиво й мед;
 А потому чесні гості
 На різьблене ліжко з кості
 Вклали спати молодих
 І лишили їх самих.
 Плаче в кухні повариха,
 А над кроснами¹ ткачиха —
 І нашпітують біду
 На царицю молоду.
 А цариця до світанку,
 Справджаючи обіцянку,
 З тої ночі понесла.
 На той час війна була.
 Цар надів військове вбрання
 І цариці на прощання
 Наказав поберегтись,
 Злого лиха стерегтись.
 Поки він в чужій країні
 Вів походи безупинні,
 Надійшов і час родин.
 Сина Бог їм дав в аршин,
 І цариця над малятком —
 Мов орлиця над орлятком!
 Шле з листом вона гінця,
 Щоб потішити отця.
 А ткачиха й повариха,
 Й сваха баба Бабариха
 Загубить царицю хтять,
 Перейнятіть гінця велять;
 Шлють царю вони обмову —
 Отаке брехливе слово:
 «Народилось дитинча —
 Не дівчатко, не хлопча,
 Не пацюк, не жабенятко,

А невидане звірятко».
 Як почув же цар-отець,
 Що сказав їому гонець,
 В гніві став він мудрувати
 І гінця хотів скарати,
 Та, отяминувши враз,
 Надіслав такий наказ:
 «Ждать повернення моего,
 Не рішаючи нічого».
 Їде царський посланець,
 Приїжджає під кінець.
 А ткачиха й повариха,
 Й сваха баба Бабариха
 Переїмають посланця,
 Подають їому винця
 І кладуть в його торбину
 Зовсім іншу писанину.
 І привіз гінець хмільний
 В той же день наказ такий:
 «Цар наказує негайно
 В море кинути потайно,
 Щоб про це не відав світ,
 І царицю, і приплід».
 Що ж робити? До світлиці,
 Пожурившись по цариці,
 Царедворці всі ввійшли,
 Шанування віддали,
 Об'явили царську волю —
 Їй та сину злу долю, —
 Прочитали їй наказ,
 І царицю в той же час
 В бочку з сином посадили,
 Засмолили, покотили
 І пустили в окіян —
 Так звелів, мов, цар Салтан.
 В синім небі сяють зорі,
 Плещуть хвилі в синім морі,

¹ Кросна — частина ткацького верстата.

■ Ілюстрації О. Куркіна

В небі темні хмари йдуть,
В морі бочку хвилі б'ють.
Наче бідна удовиця,
Плаче, б'ється в ній цариця,
І росте там цареня
Щогодини — не щодня.
Мати плаче та голосить...
А дитина хвилю просить:
«Хвиле, хвilen'ко морська!
Ти гульлива та швидка,
Ти хлюпочеш, де захочеш,
Ти морське каміння точиш,
Топиш берег ти землі,
Підіймаєш кораблі —
Не губи ти нашу долю,
Викинь нас на суходол!»
І послухалась вона,
Хвиля вільна водяна, —
Бочку винесла легенько
І відлинула тихенько.
Чують мати й немовля,
Що під бочкою земля.
Хто ж із бочки їх дістане?
Бог невже на них не гляне?
Тут на ніжки звівся син,
В дно уперся тім'ям він
І напружив трохи м'язи.
«Як би нам отут відразу
Проробить собі вікно?»
Він сказав — і вибив дно.
Мати й син тепер на волі.
Бачать — горб в широкім полі,
Море синє кругом,
Дуб зелений над горбом.
Син сказав: «Смачна вечеря
Нам згодилася б тепера».
Ломить він од дуба сук,
У тугий згинає лук,

Від хреста шнурок шовковий
Натягнув на лук дубовий,
Рівну гілочку зломив,
Стрілку легку загострив
І пішов пополювати,
Дичину роздобувати.
Лиш до моря підійшов —
Чує стогін... знов і знов...
Біля моря, бач, не тихо.
Глянув — бачить, в морі лихо:
Лебедиця в бурунах,
А над нею хижий птах.
Лебедиця знай хлюпоче,
Коршака прогнати хоче.
Він же кіті нагострив,
Дзьоб кривавий розтулив...
Та стріла як задзвеніла,
В шию птаха зачепила,
Він у море кров пролляв,
Диким криком заволав.
Лук царевич долі ронить,
А коршак у морі тоне,
Лебедиця дзьобом б'є,
Птаха хижого клює,
Розправляє білі крила,
Добиває злуу силу —
Юнакові опісля
Так по-русъки промовля:
«Ой царевичу вродливий,
Рятівниче мій сміливий!
Хоч з моєї ти вини
І лишивсь без дичини,
Хоч стрілу згубив ти в морі —
Не тужи, то все не горе.
Я за все це відслужжу
І в біді допоможу.
Ти ж звільнив не лебедицю,
Врятував з біди дівицю,

Не шуліку ти убив —
Чародія загубив.
Вік тебе я не забуду,
Знайдеш ти мене усюди.
А тепер назад вертай,
Не сумуй і спать лягай».
Полетіла лебедиця,
А царевич і цариця
День до ночі провели
Й натщесерце спать лягли.
Розімкнув царевич очі,
Відігнав примари ночі
І, не вірячи собі,
Бачить город на горбі,
Стіни з гострими зубцями,
А за стінами — все храми,
Свіtlі бані теремів
І святих монастирів.
Він мерщій царицю будить.
«Та хіба таке ще буде? —
Каже, — бач, які дива
Лебедиця витіва!»
Мати й син ідуть до міста.
Раптом дзвони урочисто
Їм назустріч загули,
Як вони лиш підійшли.
А кругом — народу повно;
Бога славить хор церковний;
В колимагах золотих
Пишний двір стрічає їх.
Всі їх голосно вітають
І царевича вінчають,
Щоб над містом славним тим
Був він князем молодим.
Серед города-столиці,
За порадою цариці,
Княжу шапку він прийняв
І Гвідоном зваться став.

Вітер в морі повіває
 І кораблик підганяє;
 Він біжить по бурунах
 На роздутих парусах.
 Корабельники юрбою
 Гомонять поміж собою.
 Що за диво? Острівець
 Був пустий з кінця в кінець,
 А тепер на ньому місто,
 Біля моря — добра пристань,
 Вартові з гармат громілять,
 Кораблю пристати велять.
 Пристают до міста гості;
 Князь Гвідон їх кличе в гості,
 Їх годує й напува,
 Каже їм такі слова:
 «Чим ви, гості, торгували?
 І куди ви прямували?»
 «Ми були по всіх краях,
 Пропливли по всіх морях,
 Торгували соболями,
 Чорнобурими лисами,
 Сторгувалися як слід,
 А тепер пливем на схід,
 Мимо острова Буяна,
 В царство славного Салтана...»
 Відмовляє князь купцям:
 «Добра путь, панове, вам
 По морях, по окіяну!
 Славному царю Салтану
 Передайте мій поклін».
 Гості — далі в путь, а він
 З берега услід за ними
 Лине думами смутними.
 З моря вітер повіва,
 Лебедиця підплива.
 «Здрастуй, князю мій вродливий!
 Чом задумався журливо?

В море дивиша чому?» —
 Каже так вона йому.
 Сумно князь відповідає:
 «Туга серце обіймає,
 Бо до батька хочу я
 Полетіти за моря».
 Лебедиця каже біла:
 «Що ж, коли вже закортіло
 Полетіти за моря —
 Обернись на комара».
 Враз вона заплюскотіла,
 Крильми воду шумно збила
 І оббрізкала його
 З голови до ніг всього.
 Він тут зменшився, стулився
 І комариком зробився,
 Полетів і задзинчав,
 Корабель умить догнав
 І спустився в ту ж хвилину
 Та й забився у щілину.
 Вітер весело шумить,
 Корабель собі летить
 Мимо острова Буяна
 В царство славного Салтана,
 І на березі вогні
 Вже мигтять удалині.
 От на берег вийшли гості;
 Цар Салтан їх кличе в гості,
 І за ними навпростеъ
 Полетів наш молодець.
 Бачить: весь у сріблі й златі
 Наш Салтан сидить в палаті
 На престолі, у вінці,
 З тихим смутком на лиці.
 А ткачиха й повариха,
 Й сваха баба Бабариха
 Коло нього теж сидять
 І в лице йому зорятъ.

Цар Салтан гостей вітає,
І частує, і питает:
«Звідки, гості, припливли?
У яких краях були?
Чи за морем все щасливо?
І яке на світі диво?»
Корабельники в одвіт:
«Ми об'їздили весь світ;
За морями все щасливо,
В світі ж ось яке є диво:
В морі острів був пустий,
Не причальний, не жилий;
Він здавен лежав пустинний;
Ріс на ньому дуб єдиний;
А тепер, на диво нам,
Народилось місто там,
З златоверхими церквами,
З теремами та садами.
Князь Гвідон там княжить. Він
Передав тобі поклін».
Цар, дивуючися чуду,
Каже: «Як живий я буду,
То на острів той зберусь
Із Гвідона обіймусь».
А ткачиха, й повариха,
Й сваха баба Бабариха
Відпустить царя не хтять
В дивне місто завітать.
«Далебі, що дивне диво! —
Усміхнувшись злостиво,
Повариха мовить так, —
Справедливо скаже всяк —
В світі справжня є дивинка:
Ліс, а в лісі тім ялинка,
Білка там у гущині
Знай співа дзвінкі пісні
Та горішки розгризає —
В них шкарлупка золотая

Й смарагдове зеренце.
Найдивніше диво це!»
Цар повірив небилиці,
А комарик злиться, злиться,
Та до тітки як майнє!
В праве око як кусне!
І вона в ту мить жорстоку
На одне осліпла око.
Слуги, сваха та сестра
З криком ловлять комара.
«Почекай, комашко клята!
Ми ж тебе!..» А він за грати,
У віконце, загудів
І за море полетів.
Знову князь над морем ходить,
З синіх хвиль очей не зводить;
З моря вітер повіва —
Лебедиця підплыва.
«Здрастуй, князю мій вродливий!
Чом задумався журливо?
В море дивишся чому?» —
Каже так вона йому.
Князь Гвідон відповідає:
«Туга серце обіймає!
Диво дивне завести
Я б хотів. Чи знаєш ти,
Що на світі є дивинка:
В лісі білка та ялинка,
Білка там у гущині
Все співа дзвінкі пісні,

■ Кадр із мультфільму
«Казка про царя Салтана», 1984 р.

Та горішки розгризає;
 В них шкарлупка золотая,
 Смарагдове в них зерно.
 Та чи правда ж то воно?»
 А вона відповідає:
 «Так, про це я диво знаю.
 Все це правда — не брехня.
 Не журися. Рада я
 Відслужити ще раз службу
 За твою хорошу дружбу».
 Князь душою звеселів
 І додому поспішив.
 Лиш ступив у двір широкий, —
 На ялинці там високій,
 Бачить, білочка при всіх

Золотий гризе горіх,
 З нього зернятко виймає
 І шкарлупки всі збирає,
 В рівні купки їх кладе,
 Та ще й пісеньку веде
 При усьому при народі:
 «Ой в садочку, на городі!»
 Князь Гвідон тут здивувавсь.
 «От спасибі! — він озвавсь. —
 Ну й лебідка! — каже стиха, —
 Хай не знає горя й лиха!»
 Князь для білки дав наказ
 Збудувати терем враз,
 Білку пильно вартувати,
 Самоцвіти рахувати...

Переклад із російської Наталі Забіли

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Розкажіть, що ви дізналися з твору про трьох сестер.
2. Поясніть, чому царю Салтанові припала до душі третя сестра. Підтвердіть свою думку цитатою з тексту.
3. Відобразіть у схемі, як здійснюються мрії усіх трьох сестер. Використайте в роботі ілюстрації та обґрунтуйте їх вибір.

■ Продовження казки читайте онлайн.

ДУМАЮ

4. Пригадайте, хто народився у царській сім'ї. Прочитайте, що було написано у листі до царя.
5. Поясніть, чому ткачиха і повариха перейняли гінця з листом.
6. Чому сестри і сваха Бабариха обмовили царицю?
7. Прокоментуйте, як цар відреагував на підроблений лист.
8. Розгляньте ілюстрації до казки. Поясніть, чому художник зобразив саме ці епізоди. Доберіть до ілюстрацій рядки із художнього твору.

СТВОРЮЮ

9. Виберіть із наведених мистецьких інтерпретацій казки Олександра Пушкіна ту, яка викликала у вас найбільше зацікавлення. Детально з нею ознайомтесь і складіть власне висловлення на 5–7 речень про ваше сприйняття цієї інтерпретації.

Діалог мистецтв Музика

«Казка про царя Салтана» — опера М. А. Римського-Корсакова.

Балет «La Princesse Cygne» («Царівна-Лебідь») на музику опери Римського-Корсакова, Opéra de Paris (1928).

Живопис

Казку ілюструвало багато художників, починаючи із сучасника Олександра Пушкіна Григорія Гагаріна і до сучасних художників.

Михайло Врубель написав картину «Царівна-Лебідь» (1900), а також створив етюд «33 богатирі».

Олександр Головін у 1907 році, а році Костянтин Коровін в 1913 році виконали ескізи декорацій до постановки опери.

Олександр Бенуа виконав ескізи декорацій до балету «La Princesse Cygne» («Царівна-Лебедиця») на музику опери Римського-Корсакова, Opéra de Paris (1928).

Іван Білібін в 1929 році в Парижі виступив як театральний художник для постановки опери Римського-Корсакова за казкою в Opéra privé de Paris.

■ М. Врубель.
Царівна-Лебідь, 1900 р.

Екранизації

«Казка про царя Салтана» — чорно-білий мультфільм (1943, «Союзмульфільм»). Режисери Тетяна Басманова, Валентина Брумберг, Зінаїда Брумберг.

«Казка про царя Салтана» — художній фільм (1966), «Мосфільм»; режисер О. Птушко.

«Казка про царя Салтана» — мультфільм (1984, «Союзмульфільм»). Режисери Іван Іванов-Вано, Лев Мільчин.

Лепбук — папка з малюнками, кишенями, вкладками тощо, у яких вміщується цікавий і важливий матеріал за темою.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

10. Об'єднайтесь в пари і створіть лепбук з усіма дивами, описаними в «Казці про царя Салтана».
11. Об'єднайтесь у групи, спираючись на знання з курсу інформатики, створіть хмари слів «Авторське ставлення до головних героїв та геройнь». У роботі спирайтесь на емоції, які виникли упродовж читання твору.

Інструкція для укладання лепбука

- Укладіть простий план для розкриття теми лепбука. Запишіть його в робочий зошит.
- Намалюйте від руки макет лепбука. Ви маєте чітко уявляти, що і в якому місці буде розташоване — малюнки, кишені, вкладки, книжечки, дверцята, стрілки, карточки, пазли та інші деталі.
- Для виготовлення лепбука використайте: картонну папку-основу, звичайний та кольоровий папір, ножиці, клей-олівець, степлер, скотч, декоративні елементи.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

Про Олександра Пушкіна

1. Поет походить із дворянського роду, отримав добру освіту в Царськосільському ліцеї, де відкрився вперше його літературний дар. Спогади про товариство ліцеїстів збереглися назавжди у пам'яті Пушкіна.
2. Після закінчення ліцею поет повністю присвятив свій час заняттям творчістю. Найбільш продуктивним Олександр Пушкін був у миті туги.
3. Олександр Пушкін знову понад 10 мов, дуже легко вивчив кожну з них. Сучасники вважали його поліглотом.
4. Олександр уважно ставився до власного здоров'я, намагався підтримувати добрий імунітет. Влітку майже щоденно плавав, а також приймав льодяні ванни перед сніданком.
5. Поет майже щоденно дотримувався розпорядку дня, любив рано прокидатися і продуктивно використовувати час.
6. Багато російських слів, які мають у складі букву «ф», запозичені з інших мов. Олександр Пушкін пишався тим, що в «Казці про царя Салтана» було лише одне слово з буквою «ф» — флот. Поет наполегливо розвивав російську мову.
7. Основою для «Казки про рибалку і рибку» Пушкіна стала казка братів Грімм «Рибалка і його дружина».

1.2.3 Оскар Вайльд (1854–1900). «Хлопчик-Зірка»

Вирушаймо до Ірландії!

Що означають ірландські символи?

Я ознайомлюся з казками ірландського письменника!

Чому поряд зображені ірландські та англійські символи?

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Оскар Фінгал О'Флайдерті Вілс Вайльд — ірландський англомовний поет, драматург, прозаїк, який писав також казки.

Казки письменник створював для виховання та розваги власних синів, однак згодом вони набули популярності в усьому світі.

Україна і світ

Українською мовою казку «Хлопчик-Зірка» (або «Зоряний хлопчина») переклали Михайло Лотоцький, Наталія Трохим, Ілько Корунець, Марина Зуєнко.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ХЛОПЧИК-ЗІРКА

Давним-давно два бідні Дроворуби прокладали собі шлях додому через великий сосновий ліс. Стояла зимова морозна ніч. Земля та дерева були заметені снігом, маленькі гілочки потріскували від морозу, коли Дроворуби проходили повз них. І ось вони дійшли до гірської річки, яка нерухомо зависла в повітрі водоспадом, бо її поцілавав Льодяний Король.

■ Оскар Вайльд.
Фото 1888 р.

■ Тут і далі
ілюстрації Ю. Харькова

Було так холодно, що навіть звірі й птахи не знали, як цьому зарадити.

— Піть! Піть! Піть! — щебетали зелені Коноплянки. — Стара Земля померла, і її загорнули в білий саван.

— Земля виходить заміж, а це її весільна сукня — прошепотіли одна одній Горлиці. Їхні маленькі рожеві ніжки зовсім змерзли, але пташки відчували, що мають дотримуватися романтичного погляду на цю ситуацію.

— Як на мене, — сказав Дятел, котрий був природженим філософом, — я не скильний удаватися до теорії ато-ма для пояснень. Якщо річ є такою, то вона такою і є, а зараз страшенно холодно.

Безсумнівно, був лютий холод. Маленькі Білки, які жили у високій ялині, терли одна одній носики, щоб зігрітися, а Зайці скрутилися клубком у своїх норах і не наважувалися навіть визирнути за двері. Єдині істоти, які, здавалось, насолоджувалися цим, були великі рогаті Сови. Їхнє пір'я вкрилося інеєм, але їм було байдуже, і вони крутили великими жовтими очима й перегукувались через ліс:

— Пу-гу! Пу-гу! Пу-гу! Яка чудова погода!

Два Дроворуби все йшли та йшли, сильніше дмухаючи на свої пальці й ступаючи своїми величезними підкованими чоботями по затверділому снігу. Одного разу вони провалилися в глибокий замет, а вибралися звідти білі, наче мірошники, які перемелюють зерно на борошно; а іншого разу вони послизнулися на твердому гладенькому льоду, де замерзла болотна вода, їхні оберемки хмизу випали з в'язки, так що їм довелося знову збирати й зв'язувати їх. Раптом їм здалося, що вони загубилися, їх охопив жах, бо вони знали, що Метелиця жорстока з тими, хто спить у її обіймах. Але чоловіки вірили в доброго святого Мартіна, який оберігає всіх подорожніх, і знову пішли по своїх слідах. Вони йшли обережно і нарешті вийшли на узлісся й побачили далеко внизу в долині вогні рідного села.

Дроворуби так зраділи зі свого звільнення, що голосно сміялися, і Земля здавалася їм срібною квіткою, а Місяць — золотою.

Посміявшись, вони засумували, бо згадали про свою бідність, і один з них сказав:

— Чому ми радіємо, ми ж бачимо, що життя для багатих, а не для таких, як ми? Краще б ми померли від холоду в лісі або якісь дикі звірі напали на нас і розірвали.

— Твоя правда, — відповів його товариш, — комусь дається багато, а іншим — мало. Несправедливість розділила світ, і ніщо не поділене порівну, крім горя.

Але в той час, як вони розповідали один одному про свої нещастия, трапилася дивна річ. З небес упала дуже яскрава й красива зірка. Вона зісковзнула з неба, оминаючи інші зірки на своєму шляху, і коли Дроворуби здивовано дивилися на неї, вона, здавалося, опустилася за верби, біля невеличкої кошари на відстані не більше кинутого каменя.

— Та це ж горщик золота для того, хто його знайде! — вигукнули вони й побігли, бо їм дуже хотілося золота.

Один із них біг швидше, ніж його товариш, і випередив його. Продираючись через верби, він вийшов на інший бік. Там справді лежало щось золоте на білому снігу. Тому він поспішив туди і, нахиляючись, простяг до нього руки, — це був плащ із золотого полотна, розшитий зорями, згорнутий у багато разів. Він закричав своєму товаришеві, що знайшов скарб, який упав з неба, і коли товариш підійшов, вони сіли на сніг, розгорнули складки плаща, у яких могло бути золото. Проте там було не золото, і не срібло, і не будь-які інші коштовності, а спала маленька дитина.

Один із них сказав:

— Наші сподівання не справдилися, жодному з нас не усміхнулася доля, то ж яка користь від дитини? Давай залишимо її тут і підемо своєю дорогою, бо ми бідні люди, у нас є свої діти, яких треба годувати.

Але його супутник відповів:

— Ні, це було б великим злом залишити дитину гинути тут, у снігу, і не зважаючи на те, що я бідний, як і ти, і мені потрібно годувати багато рогів, я заберу його додому, і моя дружина буде піклуватися про нього.

Він ніжно взяв дитину, загорнув її в плащ, щоб захистити від холоду, і пішов через пагорб до села, поки його товариш дивувався з його м'якої вдачі.

Коли Дроворуби дійшли до села, його товариш сказав:

— Ти взяв собі дитину, тоді віддай мені плащ, бо ми повинні чесно поділитися знахідкою.

Але той відповів:

— Ні, плащ не належить ані тобі, ані мені, а тільки дитині.

Тож він побажав йому щасливої дороги, пішов до свого будинку й постукав у двері.

Коли дружина відчинила двері й побачила, що її чоловік повернувся живий і здоровий, вона зраділа, обняла його й поцілувала, потім узяла в нього оберемок хмизу, зчистила сніг із чобіт і запросила всередину. Але він промовив до неї, усе ще стоячи на порозі:

— Я знайшов дещо в лісі й приніс тобі, щоб ти про нього подбала.

— Що це? — вигукнула вона. — Покажи мені, бо в будинку порожньо, а нам потрібно чимало речей.

Він розгорнув плащ і показав їй сплячу дитину.

— Але чоловіче добрий! — нарікала вона. — Хіба в нас недостатньо своїх дітей, яким теж потрібно місце біля вогнища? І хто знає, чи не принесе це нам нещастя? І як ми будемо доглядати за ним?

Вона дуже розгнівалася на чоловіка.

— Але це Хлопчик-Зірка, — заперечував він; і розповів їй про те, як знайшов дитя.

Жінка не заспокоїлася, висміювала його, говорила сердито, навіть кричала:

— Нашим дітям не вистачає хліба, а ми будемо годувати іншу дитину? Хто буде піклуватися про нас? І хто дасть нам їсти?

— Але Бог турбується навіть про горобців і годує їх, — відповів він.

— Хіба горобці не помирають узимку від голоду? — запитала вона. — І хіба зараз не зима?

Чоловік нічого не відповідав і все ще стояв на порозі.

Крізь відчинені двері з лісу ввірвався різкий вітер, і вона затремтіла від холоду й сказала:

— Чому ти не зачиниш двері? У будинку вітер, і мені холодно.

— Хіба в будинку, де є черстве серце, немає холодного вітру? — запитав він.

Жінка нічого йому не відповіла, але підійшла ближче до вогню.

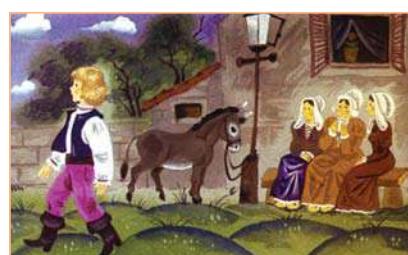
Через деякий час вона повернулася й подивилася на нього, її очі були наповнені слізми. Тоді він швидко зайдов, передав дитину їй на руки, вона поцілуvala її й поклала в маленьке ліжечко до їхньої найменшої дитини. На другий день Дроворуб узяв незвичайний золотий плащ, поклав його до великої скрині разом із бурштиновим ланцюжком, який дружина зняла із ший дитини.

Отож Хлопчик-Зірка виховувався разом із дітьми Дроворуба, ів із ними й грався. Щороку він ставав усе гарнішим. Односельці дивувалися, бо всі вони були смагляві й темноволосі, а він був білим і витонченим, як слонова кістка, а його кучері були подібні на пелюстки золотого нарциса. Його губи були, як червона квітка, а очі, як фіалки біля річечки із чистою водою, а його тіло було таким, як біlosnіжний нарцис у полі, де ще не ступала нога косаря.

Проте його краса обернулася злом для нього, бо він ріс гордим, жорстоким і егоїстичним. Дітей Дроворуба та дітей односельців він зневажав через їхнє низьке походження, говорив, що сам має благородне походження, адже прилетів із зірки. Хлопчик-Зірка став господарем над ними, називав їх своїми слугами. Ніякого жалю не було в нього до бідних, сліпих, покалічених і нужденних. Він кидав у них каміння, гнав їх із вулиць, наказував їм просити хліба десь в іншому місці, так що ніхто більше, крім злочинців, не приходив двічі в те село просити милостиню. Насправді Хлопчик-Зірка був ніби зачарований своєю красою й знущався над тими, хто був слабкий і хворий. Він любив лише себе. Улітку, коли не було вітру, лежав біля колодязя в саду священника, дивився на відображення власного обличчя у воді й сміявся від задоволення, милуючись собою.

Дроворуб та його дружина часто сварили його, нарікаючи:

— Ми не ставилися до тебе так, як ти ставишся до тих, кого покинули та

в кого немає нікого, хто б допомагав їм. Чому ти такий жорстокий до всіх, хто потребує співчуття?

Часто його запрошуував до себе старий священник і намагався навчити любові до всього живого, говорячи:

— Кожна комаха рідна тобі, не шкодь їй. Дики птахи мають свободу. Не лови їх задля власного задоволення. Бог створив сліпими черв'яка й крота, і кожен із них має своє призначення. Хто ти такий, щоб нести біль у світ Божий? Навіть худоба в полі прославляє Його.

Але Хлопчик-Зірка не звертав уваги на його слова, а лише насуплювався і підсміювався, потім повертається до своїх товаришів і знову командував ними. Вони ж корилися йому, бо він був вродливим, хорошим бігуном, міг танцювати, грати на дудці і складати гарні мелодії. І де б не з'являвся Хлопчик-Зірка, вони йшли за ним, і що б не наказував їм робити — усе виконували. І коли він гострою тростинкою виколов очі кротові, товариші сміялися, і коли кидав камінням у прокаженого, — теж сміялися. Усьому він направляв їх, і в них також затверділи серця, як і в нього.

Одного дня через село проходила бідна жінка-жебрачка. Її одяг був подертий, ноги були поранені камінням на дорозі, бо її спіткала велика біда.

Стомившись, вона сіла перепочити під каштаном.

Але коли Хлопчик-Зірка побачив її, він сказав товаришам:

— Дивіться! Під тим гарним зеленим деревом сидить брудна жебрачка. Ходімо, виженемо її звідси, бо вона потворна і хвора.

Хлопчик-Зірка пішов і кидав у неї каміння, знущався з неї, їй було страшно, але вона не зводила з нього очей. І коли Дроворуб, який колов дрова і був дуже втомлений, побачив, що робив Хлопчик-Зірка, він підбіг і насварив його:

— Ти дійсно безсердечний і не знаєш жалю. Якої шкоди завдала тобі ця бідна жінка, що ти так до неї ставишся?

Хлопчик-Зірка, почевонівши від гніву, тупнув ногою і сказав:

— Хто ти такий, аби питати мене, що я роблю? Я не твій син, щоб слухатися тебе!

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — але я пожалів тебе, коли знайшов у лісі.

Коли жінка почула ці слова, вона голосно заплакала й зомліла.

Тоді Дроворуб поніс її у свій дім, його дружина оточила її турботою, і коли урешті-решт жінка отямилася, вони поставили перед нею їжу й воду просили її почуватися як у дома.

Але вона не їла й не пила, а спитала Дроворуба:

— Чи правда, що ти знайшов дитину в лісі? Це було десять років тому?

І Дроворуб відповів:

— Так, я знайшов хлопчика в лісі, це було десять років тому.

— А що ти знайшов біля нього? — вигукнула вона. — Чи був у нього на шиї бурштиновий ланцюжок? Чи був він загорнутий у золотий плащ, гаптований зірками?

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — усе було так, як ти кажеш. — І він витяг плащ і бурштиновий ланцюжок зі скрині й показав їх жінці.

Коли та їх побачила, то заплакала від радості й сказала:

— Він — мій маленький син, якого я загубила в лісі. Я молю вас: покличте сина, я шукала його по всьому світу.

Тож Дроворуб і його дружина вийшли на вулицю, покликали Хлопчика-Зірку й сказали їйому:

— Іди до будинку. Там твоя матір, яка чекає на тебе.

Він побіг у дім, його переповнювала цікавість і велика радість. Але коли побачив, хто там на нього чекав, він лише зневажливо розсміявся й сказав:

— Що?! Де моя мати? Я тут нікого не бачу, крім цієї нікчемної жебрачки.

А жінка відповіла їйому:

— Я твоя мати.

— Ти божевільна, якщо таке кажеш, — сердито вигукнув Хлопчик-Зірка. — Я не твій син, бо ти жебрачка, потворна й одягнена в лахміття. Тому вимітайся звідси, щоб я більше не бачив твого брудного обличчя.

— Ні, але ж ти насправді мій маленький син, якого я народила в лісі, — плакала вона, і впала на коліна, і простягнула до нього руки. — Грабіжники вкрали тебе в мене й залишили помирати, — шепотіла вона. — Але я впізнала тебе, коли лише побачила, і твої речі я також впізнала: золотий плащ і бурштиновий ланцюжок. Тому я прошу тебе піти зі мною, бо я блукала по всьому світу, шукаючи тебе. Ходімо зі мною, сину, адже мені потрібна твоя любов.

Але Хлопчик-Зірка не зрушив з місця. Не було чути жодного звуку, крім ридання жінки.

Нарешті він заговорив до неї, його голос був твердим і суворим:

— Якщо ти справді моя матір, — сказав він, — було б краще, якби ти трималася подалі, а не приходила сюди, щоб соромити мене. Зрозумій, я вважав себе сином зірки, а не жебрачки, як це ти мені зараз кажеш. Тому йди звідси, щоб я тебе більше не бачив.

— Сину мій! — вигукнула вона. — Ти навіть не поцілуєш мене перед тим, як я піду?! Я так страждала, щоб знайти тебе.

— Ні, — сказав Хлопчик-Зірка, — ти така огидна, що я б краще поцілував гадюку або жабу, ніж тебе.

Тоді жінка підвелася та пішла в ліс, гірко плачучи, і коли Хлопчик-Зірка побачив, що вона пішла, то зрадів і побіг назад гратися зі своїми товаришами.

Але коли товариши побачили, що він іде, то відразу почали дражнити його й промовляли:

— Ти такий гідкий, як жаба, і бридкий, як гадюка. Забирайся звідси, бо ми не стерпимо, якщо ти будеш гратися з нами.

Хлопчик-Зірка спохмурнів і сказав про себе: «Про що вони говорять? Піду до колодязя й подивлюся, що зі мною».

Отож він пішов до колодязя та подивився в нього. І що ж?! Його обличчя було, як у жаби, а тіло було в лусці, як у гадюки. Він упав на траву і плакав: «Певно, мене спіткало це лихо через мій гріх. Бо я зрікся своєї матері і прогнав її, я був гордим і жорстоким до неї. Тому я піду й шукатиму її по всьому світу, і не знатиму відпочинку, доки не знайду її».

Тут до нього прийшла маленька донька Дроворуба, вона поклала йому руку на плече й сказала:

— Що з того, що ти втратив вроду? Залишайся з нами, я не буду з тебе глузувати.

Але він сказав їй:

— Ні, я був жорстоким до своєї матері. За це зло я понесу покарання. Я повинен піти звідси й обійти весь світ, аж поки знайду її і вимолю в неї пробачення.

Тоді Хлопчик-Зірка побіг до лісу й кликав свою матір, просив прийти до нього, але ніхто не відгукнувся. Увесь день він звав її, і коли сонце зайшло за небокрай, зробив собі ліжко з листя та ліг спати. Проте птахи й звірі тікали від нього,

бо пам'ятали його жорстокість. Він залишився на самоті із жабою, яка дивилася на нього, і гадюкою, яка повзала неподалік від нього.

Уранці Хлопчик-Зірка піднявся, поснідав гіркими лісовими ягодами і пішов лісом, плачуши. І в усіх, кого зустрічав, він запитував, чи не бачили вони випадково його матінки.

Він спитав Крота:

— Ти можеш ходити під землею. Скажи мені, чи моя мама там?

І Кріт відповів:

— Ти осліпив мене. Як я можу знати?

Він спитав Коноплянку:

— Ти можеш літати над високими деревами й бачити весь світ. Скажи мені, чи можеш ти побачити мою матір?

І Коноплянка відповіла:

— Ти підрізав мої крила заради власної втіхи. Як я можу літати?

Тоді він сказав маленькій Білочці, яка самотньо жила в ялині:

— Де моя маті?

І Білка відповіла:

— Ти вбив мою маму. Ти шукаєш свою, щоб її теж убити?

І Хлопчик-Зірка заплакав, і схилив голову, і просив прощення в божих створінь, і продовжував долати свій шлях через ліс, шукаючи жебрачку. На третій день він вийшов на інший бік лісу й пішов рівниною.

Коли хлопчик проходив селами, діти знущалися з нього та жбурляли в нього каміння, йому не дозволяли спати в корівниках, побоюючись, що він принесе цвіль на зерно — таким він був огидним, і тоді наймити гнали його звідти геть, і нікому не було його шкода. Ніде Хлопчик-Зірка нічого не чув про жебрачку, яка була його матір'ю, хоча три роки мандрував світом. Йому часто здавалося, що бачить її на дорозі перед собою. Тоді він кликав її, і біг за нею, доки гострим камінням на дорогах поранив ноги і з рані почала сочитися кров. Він не міг наздогнати її, але ті, хто жив неподалік від того місця, де хлопчик її бачив, заперечували, що коли-небудь бачили когось схожого на неї, і сміялися з його горя.

Три роки він ходив світом, і ніхто не поставився до нього добре, не пожалів його. Це був такий світ, який він створив у дні своєї великої гордості.

Одного вечора Хлопчик-Зірка підійшов до брами міста, яке було оточене великими мурами й стояло на березі річки. Проте, незважаючи на втому та біль у ногах, він прагнув увійти туди. Але вартові схрестили свої алебарди¹ перед входом і грубо спитали його:

— Що ти робиш у місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він, — і молю вас дозволити мені пройти, бо, можливо, вона в цьому місті.

Але вартові глузували з нього, а один із них, із чорною бородою, поставив свій щит і вигукнув:

— Правду кажучи, твоя мати не зрадіє, коли побачить тебе, бо ти огидніший за болотну жабу або гадюку, що повзає в драговині. Іди собі. Іди. Твоя мати живе не в цьому місті.

Інший вартовий, котрий тримав у руці жовтий прапор, сказав йому:

— Хто твоя матір, чому ти її шукаєш?

Він відповів:

— Моя мати — жебрачка, як і я, а я жорстоко з нею повівся. Я прошу вас дозволити мені пройти, щоб вона мене пробачила.

Але вартові не дозволили йому пройти. І коли хлопчик відвернувся, плачуучи, тоді до них підійшов чоловік, чий обладунок був прикрашений золотими квітами й на шоломі котрого був крилатий лев, і став розпитувати про хлопця. Вони сказали:

— Це жебрак, син жебрачки, і ми його прогнали.

— Не треба, — вигукнув він, сміючись, — ми продамо цю потвору як раба, його ціною буде ціна чаши солодкого вина.

І старий чоловік зі злим обличчям, який проходив неподалік і чув розмову, гукнув до них:

— Я куплю його за таку ціну.

Він заплатив за Хлопчика-Зірку й повів його в місто.

Вони минули багато вулиць і дісталися до маленьких дверей у стіні за гранатовим деревом. Старий доторкнувся до дверей перснем з яшмою, і ті відчинилися. Вони пройшли п'ятьма бронзовими східцями до саду, де було багато чорного маку й зелених глиняних горщиків. Тоді старий вийняв зі свого тюрбана шовковий шарф, зав'язав ним очі Хлопчикові-Зірці й повів перед собою. А коли зняв із нього шарф,

¹ Алебарда — холодна зброя, яка складається з бойової сокири і списа.

то хлопчик побачив, що опинився в темниці, де світить лише один ліхтар.

Старий поставив перед ним тарілку із запліснявілим хлібом:

— Їж!

Поставив солонувату воду в чашці й наказав:

— Пий.

Коли той пой і попив, старий вийшов, зачинивши за собою двері, і закрутів їх залізним ланцюгом.

Наступного дня старий, який насправді був наймайстернішим із чаклунів Лівії і навчився цього мистецтва в того, хто жив біля Нілу, прийшов до Хлопчика-Зірки й сказав, насупивши брови:

— У лісі, який недалеко біля воріт цього міста гяурів¹, є три золотих монети. Одна з білого, друга із жовтого, а третя із червоного золота. Сьогодні ти принесеш мені монету з білого золота, а якщо не принесеш, то я відшмагаю тебе батогами сто разів. Швидко йди, а на заході сонця я чекатиму тебе біля дверей саду. Принеси мені монету з білого золота, а якщо не виконаєш, то тобі це так не минеться, ти ж мій раб, і я купив тебе за ціною чаші солодкого вина.

Він зав'язав очі Хлопчика-Зірки шовковим шарфом і провів його через будинок і сад із маками, а потім угору п'ятьма бронзовими східцями. Відчинивши маленькі двері своїм перснем, старий випустив його на вулицю.

Хлопчик-Зірка вийшов за міську браму й дійшов до лісу, про який говорив йому Чаклун. Спочатку ліс видався йому дуже красивим, здавалося, що там багато співочих пташок і квітів із солодким запахом, і він радісно пішов туди. Але ця краса не принесла йому радості, бо де б хлопчик не ступав, гострі колючки та шипи з'являлися з-під землі й оточували його, зла крапива жалила його, чортополох пронизував його своїми гострими шипами, мов кінджалами, — йому було дуже боляче. Проте ніде він не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив Чаклун, хоча шукав її з ранку до полуночі, і з полуночі до заходу сонця. Коли сонце почало заходити, Хлопчик-Зірка зібрався йти додому, гірко ридаючи, бо знов, що на нього чекає. Але коли дійшов уже до околиці лісу, то почув із гущавини крик, начебто комусь було боляче.

¹ Гяур — тут: той, хто не вірить в Аллаха.

Забувши про власне горе, він побіг назад і побачив маленького Зайця, що потрапив до мисливської пастки.

Хлопчикові-Зірці стало шкода Зайця, і він звільнив його, сказавши:

— Я сам раб, але тебе я можу випустити на волю.

Заєць відповів йому:

— Ти мене звільнив. А що я дам тобі навзаем?

Хлопчик-Зірка сказав:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, якщо я не принесу її моєму хазяйнові, він поб'є мене.

Ходімо зі мною, — сказав Заєць, — я приведу тебе до неї, бо знаю, де її заховали й для чого.

Отож Хлопчик-Зірка пішов за Зайцем. І — яка радість! У дуплі великого дуба лежала монета з білого золота, яку він шукав. Хлопчик зрадів і сказав Зайцеві:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти відплатив мені сторицею, а за добро заплатив добром.

— Зовсім ні, — відповів Заєць, — я поставився до тебе так, як ти поставився до мене.

І він швидко втік, а Хлопчик-Зірка пішов до міста.

Біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя покривав каптур із сірого полотна, і лише через прорізи світилися очі, як червоні вуглинки. Коли він побачив, що йде Хлопчик-Зірка, закалатав у дзвоник, гукаючи його:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду.

— На жаль, — вигукнув Хлопчик-Зірка, — у мене є тільки одна монета в гаманці, і якщо я не принесу її моєму хазяйнові, він поб'є мене, бо я його раб.

Але прокажений благав і вмовляв його, доки Хлопчик-Зірка не зглянувся над ним і не дав йому монету з білого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив йому, запросив зайти й сказав:

— У тебе є монета з білого золота?

І Хлопчик-Зірка відповів:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун побив його й поставив перед ним порожню тарілку й наказав:

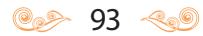
— Їж!

Поставив порожню чашку:

— Пий.

І знову кинув його до темниці.

Наступного дня Чаклун прийшов до нього й сказав:

— Якщо ти сьогодні не принесеш мені монету із жовтого золота, я залишу тебе своїм рабом і відшлагаю триста разів.

Хлопчик-Зірка знову пішов до лісу й цілий день шукав монету із жовтого золота, але ніде не міг її знайти. На заході сонця сів і заплакав.

До нього прийшов маленький Заєць, якого хлопчик урятував із пастки.

Заєць запитав:

— Чого ти плачеш? Що шукаєш у лісі?

Хлопчик-Зірка відповів:

— Я шукаю сховану тут монету із жовтого золота, якщо я її не знайду, мій хазяїн поб'є мене й залишить своїм рабом.

— Іди за мною, — гукнув Заєць і побіг через ліс, аж доки вони дістались озера.

На дні того озера лежала монета із жовтого золота.

— Як мені тобі віддячити? — спитав Хлопчик-Зірка. — Це вже вдруге ти допоміг мені.

— Не потрібно, адже це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

А Хлопчик-Зірка взяв монету із жовтого золота, поклав у свій гаманець і поспішив до міста. Але прокажений побачив, що він іде й вибіг йому назустріч, став на коліна й вигукнув:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду.

Хлопчик-Зірка сказав йому:

— У мене в гаманці лише одна монета із жовтого золота, якщо я не принесу її своєму хазяїнові, він поб'є мене й залишить своїм рабом.

Але прокажений продовжував благати його, тому Хлопчик-Зірка зглянувся над ним і віддав монету із жовтого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той знову відчинив йому й запитав:

— Чи є в тебе монета із жовтого золота?

Хлопчик-Зірка відповів йому:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун знову побив його, кинув до темниці й сказав:

— Якщо завтра ти принесеш мені монету із червоного золота, я відпущу тебе, а якщо ні — то вб'ю.

Уранці Хлопчик-Зірка пішов до лісу йувесь день шукав монету із червоного золота, але ніде не міг її знайти. Увечері він сів і заплакав, і в той час до нього прийшов маленький Заєць.

Заєць сказав йому:

— Монета із червоного золота, яку ти шукаєш, знаходиться в печері за деревом. Тому не плач більше, а радій.

— Як мені тобі віддячити? — вигукнув Хлопчик-Зірка. — Уже втретє ти мені допомагаєш.

— Ні, це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

Хлопчик-Зірка зайшов до печери і в її найдальшому кутку знайшов монету із червоного золота. Він поклав її в гаманець і поспішив до міста. Прокажений, побачивши його, став посеред дороги і гукнув до нього:

— Дай мені червону монету, бо я помру!

Хлопчик-Зірка зглянувся над ним знову й дав йому монету із червоного золота, сказавши:

— Тобі вона потрібна більше, аніж мені.

Але на серці в нього було тяжко, бо він знову, яка лиха доля чекала на нього.

Однак коли він проходив через міську браму, варта шанобливо вклонилася йому, кажучи:

— Який красивий наш володар!

Натовп мешканців ішов за ним і гукав:

— Без сумніву, у світі немає вродливішого за нього!

Хлопчик-Зірка подумав: «Вони глузують з мене та з моого горя».

Зібралося багато людей. Нарешті він опинився на величезній площі, де був палац Короля.

Ворота палацу відчинилися, і священнослужителі, і високопосадовці міста побігли йому назустріч. Вони схилили перед ним голови і казали:

— Ти наш повелитель, якого ми чекали, і син нашого Короля.

Хлопчик-Зірка відповів їм:

— Я — не син Короля, а дитина бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я красивий, адже я знаю, що на мене страшно глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами й на чиїому шоломі був крилатий лев, виставив уперед щит і гукнув:

— Як може мій володар казати, що він некрасивий?

Хлопчик-Зірка подивився туди. Його обличчя було таким, як і раніше, в дитинстві. Його краса повернулася до нього, але він побачив у своїх очах щось, чого там раніше не було.

Священнослужителі й високопосадовці стали на коліна й сказали їому:

— Дуже давно було таке пророцтво, що в цей день прийде той, хто буде керувати нами. Тому хай наш володар візьме цю корону та скіпетр і буде над нами справедливим і милосердним Королем.

Але він сказав їм:

— Я не гідний цього, бо я зрікся матері, яка народила мене, і не зупинюся, доки не знайду її і не попрошу в неї пробачення. Тому дайте мені дорогу, бо я знову мандруватиму світом і не зможу затриматися тут, хоч ви і принесли мені корону й скіпетр.

І коли він говорив, то відвернувся від них до вулиці, що вела до міської брами. Серед натовпу, який обступили солдати, хлопчик побачив жебрачку, котра й була його матір'ю, а біля неї стояв прокажений, який сидів на дорозі.

Вигук радості зірвався з його губ. Він побіг і, ставши на коліна, поцілував рани на ногах своєї матері й окропив їх слізами. Хлопчик схилив голову і, ридаючи так, що могло розірватися серце, сказав їй:

— Мамо, я відрікся від тебе в годину моєї гордості. Прийми мене в годину моєї смиренності. Мамо, я дав тобі ненависть. Дай же мені любов. Мамо, я відштовхнув тебе. Прийми своє дитя зараз.

І він простягнув руки, схилився й обійняв босі ноги прокаженого, сказавши їому:

— Я тричі пожалів тебе, попроси мою матір заговорити до мене один раз.

Але прокажений не відповів їому ані слова.

І хлопчик знову заридав і сказав:

— Мамо, мої страждання більші, ніж я можу витримати. Прости мене, і я повернуся назад до лісу.

Жебрачка поклала руку на його голову й сказала:

— Устань.

І прокажений поклав руку на його голову і сказав:

— Устань.

Хлопчик піднявся й подивився на них — вони були Королем і Королевою.

Королева сказала йому:
— Це твій батько, якому ти допомагав.

Король сказав йому:
— Це твоя мати, чиї ноги ти обмив своїми слізьми.

Вони обняли й поцілували його, привели в палац, прибрали в чистий одяг, одягли корону на голову, а в руку дали скіпетр, і він став володарем усього міста над річкою. Він керував справедливо й милосердно, злого Чаклуна вигнав, Дроворубові та його дружині послав багато подарунків, а їхніх дітей усіляко вшановував. Він не терпів, коли хтось грубо ставився до звірів чи птахів, навчав любові, доброти й милосердя, бідним давав хліб та одяг, і всюди тоді панували мир і достаток.

Але правив він недовго, бо надто великими були його страждання, і через три роки він помер. А той, хто прийшов після нього, правив жорстоко.

Переклад з англійської Марини Зуєнко

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Чим сподобалася вам казка «Хлопчик-Зірка»? Які чарівні перетворення у ній відомі вам з інших казок?
2. Чи назвали б ви головного героя казки Хлопчиком-Зіркою? Чому?
3. Які події і вчинки дійових осіб казки ви хотіли б обговорити на уроці?

ДУМАЮ

4. Поясніть, який настрій створює опис зимової ночі в лісі. Як він налаштовує читача на очікування дива?
5. Прочитайте виразно діалог лісорубів. Чому скарб, який упав з неба, не втішив їх? Висловіть власне ставлення до суджень і вчинків кожного з них.
6. Як повелася зі знайденим дитям дружина лісоруба? Чи справедливою щодо неї були слова чоловіка про кам'яне серце?
7. Чим відрізнявся хлопчик-знайда від інших дітей? Звернувшись до тексту казки, знайдіть пояснення його поведінки. А як ви розцінюєте його вчинки?
8. Чи доводилося вам зустрічати таких «зірок» у реальному житті? Чому вони верховодять над своїми однолітками? Як протистояти їхній зухвалій поведінці? Обговоріть ці питання зі своїми друзями.

9. Як сталося, що вродливий хлопчик перетворився на потвору? Який найголовніший закон життя він порушив? Прочитайте виразно за ролями його діалог із матір'ю.
10. З'ясуйте, коли хлопчик усвідомив увесь жах свого вчинку. Як він розцінє його, яке рішення приймає, щоб виправитися?
11. Щоб засвоїти уроки життя, герой казки повинен пройти важкі випробування. Яким випробуванням піддається Хлопчик-Зірка?
12. Які неписані життєві правила утверджує автор казки, розповідаючи про Зайця — чарівного помічника хлопчика?
13. Поміркуйте, чи легко було хлопчику творити добро. Чим жертував він, віддаючи кожного разу прокаженому заповітну золоту монету?
14. Що допомогло хлопчикові повернути його колишню красу? Яке перетворення — зовнішнє чи внутрішнє — відбулося з ним раніше?
15. Коли, на вашу думку, головний герой казки О. Вайльда стає справжньою зіркою?

СТВОРЮЮ

16. Напишіть есе на одну з тем за власним вибором:

- Яку людину можна вважати по-справжньому красивою (за казкою О. Вайльда «Хлопчик-Зірка»)?
- Чого навчає казка «Хлопчик-Зірка»?

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Оскар Вайльд народився у столиці Ірландії — місті Дубліні. Його батько був відомим лікарем, а матір — письменницею.
2. У сім'ї спілкувалися англійською. Ще в дитинстві Оскар вільно оволодів французькою та німецькою мовами.
3. Ірландець Оскар Вайльд писав англійською мовою. Нині в Ірландії все більше спілкуються рідною мовою і вивчають її у школі.
4. Художній талант письменник успадкував від батьків. Свою мистецьку обдарованість Оскар проявив упродовж навчання у школі. Коли ж юнак вступив до Оксфордського університету, то швидко набув популярності.
5. Його перші вірші були настільки вдалими, що в університеті йому присудили спеціальну премію. Ці вірші упродовж місяця друкувалися в газеті, наклади якої виходили шість разів. Після закінчення університету Оскар Вайльд поринув у літературну творчість.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь у творчі групи, розгляньте і прокоментуйте таблицю. Наведіть приклади із прочитаних творів. Зробіть висновок про те, якою інформацією про казку ви збагатилися.

КАЗКА		
	народна	літературна
Автор	колективний автор — народ	індивідуальний автор письменник-казкар
Кількість варіантів	декілька варіантів	один авторський варіант
Система подій	проста система подій	складна система подій
Художні описи	короткі описи	роздогі та детальні описи природи, місця події, героїв та геройн
Герої та геройні	поділяються на позитивних і негативних, зображені в загальних рисах	ускладнені, зображені в індивідуальних рисах

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

«**Пані Метелиця**» — німецька народна казка про чарівницю, яка винагороджує працелюбну дівчину й карає ледачу. Казку записали брати Якоб і Вільгельм Грімм.

«**Дроворубова донька**» — французька народна казка про те, що добре серце заслуговує на щастя. Записав казку письменник-казкар Шарль Перро.

«**Синдбад-мореплавець**» — арабська народна казка зі збірки казок «Тисяча й одна ніч», у якій розповідається про неймовірні пригоди, що спіткали Синдбада під час дивовижних подорожей.

«**Снігова королева**» — казка відомого данського письменника Ганса Крістіана Андерсена, в уяві якого зародилася зворушлива історія про те, як дівчинка Герда знайшла свого друга Кая та визволила його з полону Снігової Королеви.

«**Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатиря Гвідона Салтановича та про прекрасну царівну Лебедицю**» написана у віршах. Її автор — російський поет Олександр Пушкін.

«**Хлопчик-зірка**» — казка ірландського англомовного письменника Оскара Вайльда, повчальна історія про те, до чого призводять гордіння та зарозумілість.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Вибери правильну відповідь.

Зарубіжна література — сукупність творів художньої літератури всіх країн світу.

так

ні

2. Вибери правильну відповідь.

Фольклор — це усна народна творчість.

так

ні

3. Вибери правильну відповідь.

Літературна казка — авторський художній твір із вигаданим сюжетом.

так

ні

4. Вибери одну правильну відповідь.

Синдбад-мореплавець — герой:

- A** французької народної казки
- B** німецької народної казки
- C** індійської народної казки
- D** арабської народної казки

5. Установи відповідність між автором і країною.

1 О. Пушкін	A Ірландія
2 Г.-К. Андерсен	Б Росія
3 О. Вайльд	В Данія
4 брати Грімм	Г Франція
	Д Німеччина

6. Установи послідовність подій казки Оскара Вайльда «Хлопчик-Зірка».

- A** дитинство Хлопчика-Зірки в родині Лісоруба
- B** незвичайна знахідка Лісорубів
- C** зустріч Хлопчика-Зірки з матір'ю та батьком
- D** порятунок Зайченяти

7. Наведи приклад антитези у відомій тобі казці братів Грімм. Поясни, з якою метою її використовують казкарі.

8. Схарактеризуй улюбленого персонажа з казки Ганса Крістіана Андерсена.

Розділ 2

Реальність і вигадка в художній літературі

У кожному художньому творі поєднано реальність із вигадкою. Пригадайте, як, читуючи казки, ви легко погоджувалися з тим, що в них розмовляють тварини і навіть неживі предмети, хоча в реальній дійсності нічого подібного статися не може.

Матеріал для свого майбутнього твору письменник добирає із життя, та створений ним світ — вигаданий. Саме вигадка допомагає автору зробити художній твір цікавим для читача, справити на нього незабутнє враження. Без уяви, фантазії неможлива будь-яка творчість.

Опрацювавши розділ, ви:

- **поринете** у світ літературних фантазій зарубіжних письменників та письменниць;
- **зустрінетесь** зі знайомими і познайомитеся з новими для вас літературними героями і героїнями;
- **зрозумієте**, для чого потрібна вигадка в літературі.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

- Виберіть улюблену казку зарубіжного автора чи авторки і заповніть таблицю:

Реальність / Вигадка	Персонажі	Події
Могли реально бути		
Вигадані автором/авторкою		

- Користуючись таблицею, сформулюйте висновок про роль вигадки в художньому творі.

2.1 Рудольф Еріх Распе (1736–1794). «Пригоди барона Мюнхгаузена»

Рудольф Еріх Распе — німецький письменник, автор всесвітньо відомих фантастичних «Пригод барона Мюнхгаузена». Їх герой — дотепний хвалько і фантазер, який у щирій манері тішить читачів і читачок своїми цікавими веселими розповідями про військові походи, випадки на полюванні або винахідливі рішення різних життєвих проблем.

Мюнхгаузен — не вигадка. Чоловік на ім'я Карл Фрідріх Ієронім барон фон Мюнхгаузен-ауф-Боденвердер дійсно жив у Німеччині на початку XVIII століття. Замолоду він був хвацьким офіцером, а скінчivши службу, оселився в своєму маєтку Боденвердер, захопився полюванням, зажив слави гостинного господаря й оповідача про свої численні неймовірні пригоди.

Вирушаймо у чарівний світ барона Мюнхгаузена!

Пофаназуйте, про що барон розповідав, розважаючи своїх гостей.

Які риси барона яскраво видно в цьому колажі?

■ Дж. Тассі. Медальйон із портретом Рудольфа Еріха Распе, XVIII ст.

Неправдоподібність, перебільшення та фантастичність оповідок барона розважала слухачів. Деякі історії гості Мюнхгаузена переповідали своїм сусідам і друзям, додаючи нових подробиць. Можливо, вже тоді барон зажив слави неабиякого фантазера.

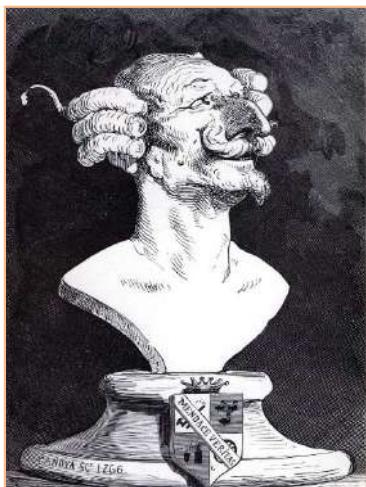
Чи збігаються ці оповіді з тими фантастичними історіями, завдяки яким пізніше Мюнхгаузен стане дуже популярним літературним героєм, невідомо.

У 1785 році Рудольф Еріх Распе обробив оповіді Мюнхгаузена і видав англійською книжку, яка зробила барона попу-

Оповідання Распе відразу набули такої популярності, що до маєтку Боденвердер сходилися охочі подивитися на «барона-брехуна». Мюнхгаузену довелося ставити навколо будинку слуг, щоб відганяти витріщак.

■ Поштова листівка із зображенням Мюнхгаузена, XIX ст.

■ Гравюра до книги «Пригоди барона Мюнхгаузена», 1863 р.

лярним літературним героєм: «Пригоди барона Мюнхгаузена». Згодом до них додали фантастичні оповідання інших письменників, але автором книжки вважають Рудольфа Еріха Распе.

Оповідання про барона Мюнхгаузена набули світової слави завдяки тому, що вони сповнені тонкого гумору. Перебільшення, до яких вдається оповідач, хоча і зменшують відвагу героя, але не безчестять його. Усі історії і пояснення Мюнхгаузена логічні і, на його думку, досить об'єктивні. Хіба в читачів виникають сумніви, що єдиний спосіб врятуватися з болота — це самому витягти себе за косу, а сховатися від ведмедів можна лише у ведмежій шкурі, як ще можна полювати на качок, як не зі шматком сала, та й що може вирости на голові в оленя, якщо в нього поцілiti вишневими кісточками?! При цьому Мюнхгаузен засуджує брехунів, бо сам він завжди стверджує, що в розповідях використовує лише факти.

Теорія літератури

Фантастика в літературі (від грецьк. *phantastike* — мистецтво уявляти) — це вигадані письменником неправдоподібні, нереальні події, явища або предмети, чарівні персонажі, яких немає в реальному світі. За допомогою фантастики письменник створює особливий світ у художньому творі, який відрізняється від реального світу, у якому живе людина.

Карикатура — комічне зображення (переважно в малюнку) подій або людини. Назва «карикатура» походить від італійського слова *caricare*, що означає «перебільшувати», «спотворювати». Художники в карикатурі поєднують реальні та фантастичні риси. Для посилення комічного ефекту використовують гумор, гіперболу.

Комічне (від грецьк. komikos — веселий) — у художній літературі означає смішне.

Література і культура

Всесвітньо відомий французький художник Густав Доре зобразив Мюнхгаузена худорлявим, незgrabним, з борідкою та велетенськими карикатурними вусами, які смішно стирчать у різні боки. Насправді барон Мюнхгаузен виглядав інакше. У музеї Мюнхгаузена в його рідному Боденвердері висить копія його портрета. Можете самі порівняти, наскільки він не схожий на літературного персонажа.

Україна і світ

Українським читачам «Пригоди барона Мюнхгаузена» відомі завдяки перекладам Григора Тютюнника, Тетяни Вакуленко, Олени Юркевич.

Українською мовою книгу вперше переклав Григір Тютюнник у 1981 році.

Коли книжка стала відомою, то іменем Мюнхгаузена почали називати людей, які люблять фантазувати і приписують собі різні неймовірні подвиги.

■ Реальний барон Мюнхгаузен. Портрет. Художник Г. Брюкнер, 1752 г.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Книга оповідань Распе з прекрасними ілюстраціями Густава Доре перевидавалася багато разів.
2. На сьогодні «Пригоди барона Мюнхгаузена» перекладено п'ятдесятьма мовами.
3. На честь Мюнхгаузена у Боденвердері — його рідному місті — щорічно вручається премія з нагоди дня народження уславленого місцевого людям з особливим літературним, драматичним або виконавським талантом на кшталт таланту Мюнхгаузена. Призовий фонд складає 2556,00 євро.
4. У Боденвердері функціонує музей Мюнхгаузена, у якому можна безкоштовно відвідати вистави на сюжети знаменитих оповідей барона.

У 2010 році з'явився мюзикл Олексія Коломійцева «Пригоди Мюнхгаузена в Україні» в постановці Одеського Академічного музично-драматичного театру.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Послухайте аудіозапис «Пригод барона Мюнхгаузена» за інтернет-джерелами. Зверніть увагу на інтонацію, з якою майстриня художнього слова читає текст цього твору. Доберіть 2–3 факти, які підтверджують, що виконавиці вдалося передати атмосферу розповідей Мюнхгаузена.

- Оберіть і перегляньте з батьками або іншими дорослими мейнійний твір на основі «Пригод барона Мюнхгаузена» і прокоментуйте свої враження від нього однокласникам і однокласницям.

Книжка Е. Распе мала величезний успіх у Європі. До інтерпретації образу барона Мюнхгаузена зверталися і звертаються зарубіжні й українські митці, доповнюючи улюблений персонаж новими рисами і пригодами. Вона стала основою багатьох кінофільмів, мультфільмів, мюзиклів. Пригоди барона Мюнхгаузена мають п'ятнадцять кіноверсій, які знімалися в різних країнах світу — Німеччині, Великій Британії, Франції, Чехії тощо.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

- Об'єднайтесь в пари і здійсніть віртуальну подорож до музею Мюнхгаузена за інтернет-джерелами.

- Підготуйте коротке повідомлення про музей та випробуйте себе в ролі його рекламних агентів/агенток для своєї родини або для інших дорослих. Простежте, якими інтонаціями своєї розповіді вам вдалося привернути увагу слухацької аудиторії та поділіться своїми спостереженнями в парі.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ПРИГОДИ БАРОНА МЮНХГАУЗЕНА

(Уривки)

Найправдивіша людина на землі

Маленький дідок із довгим носом сидить біля каміна й розказує про свої пригоди. Його слухачі сміються просто юному в очі:

— Ох і Мюнхгаузен! Оце барон!

Але він навіть не дивиться на них.

Він собі спокійно веде далі: як він літав на Місяць, як він жив серед триногих людей, як його проковтнула велетенська рибина, як у нього відірвалася голова.

Одного разу якийсь проїжджий слухав-слухав те все і раптом нестерпів:

— Усе це вигадки! Нічого того не було, що ти розказуєш! Дідок насупився і поважно відповів:

— Ті графи, барони, князі й султани, яких я мав честь називати своїми друзями, завжди казали, що я найправдивіша людина на землі.

Усі зареготалися ще дужче.

— Мюнхгаузен — правдива людина! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

А Мюнхгаузен, і оком не моргнувши, правив далі: про те, як на голові в оленя виросло розкішне дерево.

— Дерево?.. На голові в оленя?!

— Так. Вишня. І на вишні ягоди. Такі соковиті, солодкі...

Усі ці оповідання надруковані тут, в оцій книжці. Прочитайте їх і скажете самі, чи була коли в світі людина, правдивіша за барона Мюнхгаузена.

Кінь на дзвіниці

Я виїхав верхи на коні. Було це взимку. Йшов сніг.

Кінь підбився і став спотикатися. Мені дуже схотілося спати. Я ледве з сідла не падав від утоми. Та даремно я шукав, де переночувати: дорогою не трапилося мені жодного села. Що тут робити? Довелося ночувати серед поля.

Навкруги ні дерева, ні кущика. Тільки маленький стовпчик стирчав з-під снігу.

До цього стовпчика я сяк-так прив'язав свого змерзлого коня, а сам уклався тут-таки, на снігу, й заснув.

Спав я довго, а коли прокинувся, то побачив, що лежу не в полі, а в селі, або, краще сказати, в якомусь містечку: звідусіль мене оточують будинки.

Що таке? Де це я опинився? Як могли ці будинки вродитися тут за одну ніч?

І де дівся мій кінь?

Довго я не розумів, що сталося. Коли чую знайоме іржання. Це ірже мій кінь.

Але де ж він?

Іржання чути звідкись ізгори.
Я підводжу голову — і що ж?
Мій кінь висить на вершку дзвіниці. Він прив'язаний просто до хреста.

Я вмить збагнув, у чім річ.

Учора ввечері все це містечко, з усіма людьми й будинками, було геть-чисто заметене снігом, з-під нього стирчав тільки вершечок хреста.

Я не знов, що то хрест, мені здалося, що то — невеличкий стовпчик, і я прив'язав до нього свого змореного коня! А вночі, поки я спав, почалася велика відлига, сніг розстав, і я незчувся, як опустився на землю.

Але сердешний мій кінь так і лишився там, угорі, на дзвіниці. Прив'язаний до хреста, він не міг спуститися на землю.

Що робити?

Не довго думавши, хапаю пістолет, як слід прицілююся і влучаю просто у вуздечку, бо з мене завжди був добрий стрілець.

Вуздечка — навпіл.

Кінь швидко спускається до мене. Я на нього — і вихором уперед.

Вовк, запряжений у сани

Але взимку верхи на коні незручно, куди краще їхати санями. Я купив собі добрячі сани і швидко подався м'яким сніgom.

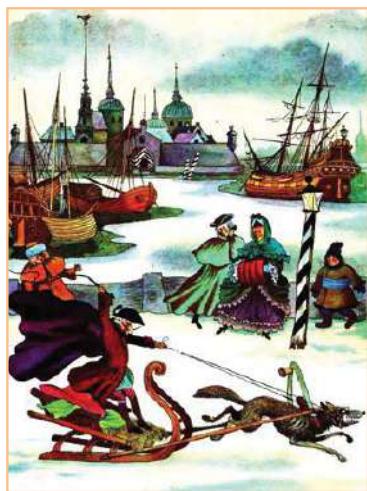
Надвечір уїхав я в ліс. Я був уже придрімав, коли це почув тривожне іржання. Я озирнувся і при світлі місяця побачив страшного вовка, який, роззявивши зубату пащу, біг за моїми санями. Надії на порятунок не було.

Я ліг на дно саней і від страху заплющив очі.

Кінь мій гнав як шалений. Клацання вовчих зубів лунало в мене над самим вухом.

Але, на щастя, вовк не звернув на мене ніякої уваги.

Він перескочив через сани — просто у мене над головою — і накинувся на моого бідолашного коня.

■ Тут і далі малюнки
Н. Котел та І. Вишніського

В одну мить задня частина моого коня щезла в неситій вовчій паші.

Передня частина з болю й жаху все бігла вперед.

Вовк в'їдався в моого коня все глибше й глибше.

Коли я прийшов до тями, то вхопив батіг і, не гаючи й хвилини, заходився шмагати ним ненажерливого звіра.

Він завив і рвонувся вперед.

Передня частина коня, якої ще не з'їв вовк, випала з упряжі в сніг, і вовк опинився на його місці — в голоблях і кінській зброй!

Вирватися з цієї зброй вовк не міг: він був запряжений, як кінь.

Я шмагав і шмагав його що було сили.

Він летів уперед, тягнучи за собою мої сани.

Ми мчали так швидко, що вже за дві-три години в'їхали чвалом у Петербург.

Здивовані петербуржці юрбами бігли дивитись на героя, що замість коня запріг у сани страшного вовка.

Іскри з очей

У Петербурзі мені велося добре. Я часто ходив на полювання, і тепер залюбки згадую ті веселі часи, коли зі мною мало не щодня траплялося стільки дивовижних пригод.

Одна пригода була дуже кумедна.

Річ у тім, що з вікна моєї спальні було видно великий став, де водилося дуже багато усякої дичини.

Якось уранці, підійшовши до вікна, я вгледів на ставу диких качок.

Миттю вхопив я рушницю і стрімголов вибіг із будинку.

Але зопалу, збігаючи по східцях, я вдарився головою об двері, та так, що з очей мені посыпалися іскри.

Це не спинило мене.

Я побіг далі. Ось, нарешті, й ставок. Цілюся в найситішу качку, хочу вистрелити — і, на превеликий жах, помічаю, що в рушниці нема кременя. А без кременя неможливо стріляти.

Побігти додому по кремінь?

Але ж качки можуть полетіти.

Я сумно опустив рушницю, проклинаючи свою долю, аж раптом мені блиснула щаслива думка.

Що сили мав ударив я себе кулаком у праве око. Із ока, звичайно, так і сипонули іскри, і порох одразу спалахнув.

Так! Порох спалахнув, рушниця вистрелила, і я одним пострілом убив десять чудових качок.

Раджу й вам: щоразу, як надумаете розвести вогонь, добувайте іскри зі свого правого ока.

Дивовижне полювання

А втім, зі мною бували й кумедніші випадки. Якось я пробув на полюванні цілий день і надвечір натрапив у глухому лісі на чимале озеро, яке аж кишіло дикими качками.

Зроду-віку не бачив я такої сили качок!

На жаль, у мене не лишилося жодної кулі.

А я саме того вечора чекав у гості велику компанію приятелів, і мені хотілося почастувати їх дичною. Я взагалі людина гостинна й щедра. Мої обіди і вечері славилися на весь Петербург. Як мені вертатися додому без качок?

Довго я стояв вагаючись і раптом згадав собі, що в мене в мисливській торбі лишився шматочок сала.

Ура! Це сало буде чудовою принадою! Дістаю його з торби, швидко прив'язую до довгого тонкого мотузка і кидаю у воду.

Качки, побачивши ласеньке, враз підпливають до сала. Одна з них пожадливо його ковтає. Але сало слизьке і, швидко пройшовши крізь качку, вискачує в неї позаду! Отож качка опиняється в мене на мотузочку.

Тоді до сала підпливає друга качка, і з нею діється те саме.

Качка за качкою ковтають сало і нанизуються на мій мотузок, немов на нитку.

Не минає й десяти хвилин, а вже всі як є качки нанизані на нього, мов намисто.

Можете собі уявити, як весело було мені дивитися на таку багату здобич!

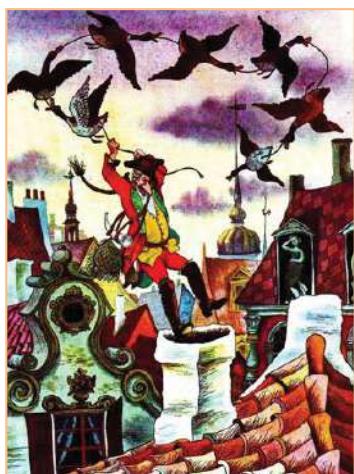
Мені лишилось тільки витягти нанизаних качок і віднести до свого кухаря на кухню.

Ото буде бенкет для моїх друзів!

Але нести цілий табун качок виявилось не так-то легко.

Я ступив кілька кроків і страх утомився. Коли — уявіть собі мій подив! — качки знялися в повітря й підняли мене до хмар.

Інший на моєму місці розгубився б, але я людина хоробра й винахідлива.

Я зробив кермо із свого сюртука і, правуючи качками, швидко полетів додому.

Але як спуститися донизу?

Та простісінько! Моя кмітливість стала ѹ тут мені в пригоді. Я скрутів кільком качкам голови, і ми почали повільно спускатись на землю.

Я потрапив якраз у димар своєї власної кухні! Бачили б ви, як здивувався мій кухар, коли я постав перед ним у печі!

На щастя, він ще не встиг у ній розпалити.

Незвичайний олень

А втім, зі мною траплялись дива ще ѹ не такі. Іду якось я лісом і ласую солодкими сочковитими вишнями, які купив по дорозі.

І враз просто переді мною — олень! Стрункий, гарний, з величезними гіллястими рогами!

А в мене, як на злість, жодної кулі!

Олень стойте і спокійнісінько на мене дивиться, неначе знає, що в мене рушниця не заряджена.

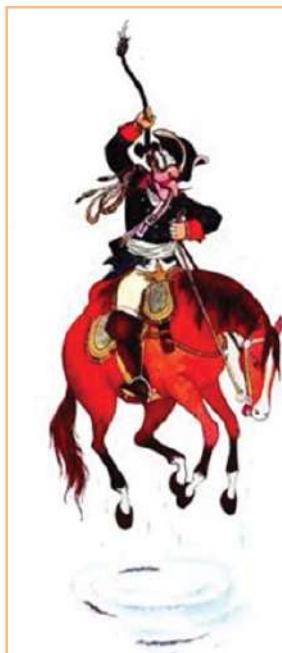
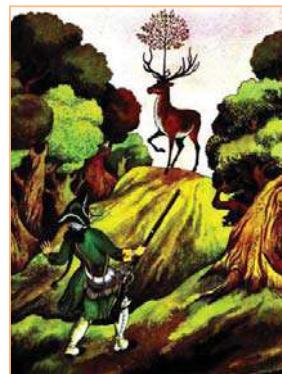
На щастя, у мене лишилося ще кілька ягід, і я зарядив рушницю замість кулі кісточкою з вишні. Так, так, не смійтесь, звичайною кісточкою з вишні.

Гримнув постріл, але олень тільки труснув головою. Кісточка влучила ѹому в лоб і не вчинила ніякої шкоди. За одну мить він зник у лісовій гущавині.

Я дуже шкодував, що випустив із своїх рук такого чудового звіра.

Через рік я знову полював у тому ж лісі. Звичайно, на той час я зовсім забув історію з вишневою кісточкою.

Як же я здивувався, коли з лісової гущини просто на мене вискочив розкішний олень, у якого між рогами росла висока гілляста вишня! Ах, повірте, це було дуже гарно: стрункий олень, і на голові у нього струнке дерево! Я відразу ж подумав, що дерево це виросло з тієї маленької кісточки, яка торік послужила мені за кулю. Цього разу мені не бракувало набо-

їв. Я прицілився, вистрелив — і олень мертвий упав на землю. Отож я з одного пострілу відразу дістав і печено, і компот з вишень, бо дерево було вкрите великими, спілми вишнями.

Мушу призналася, що смачніших вишень я не кушував за все своє життя.

За волосся

Взагалі, під час війни зі мною було чимало пригод.

Якось, рятуючись від турків, спробував я перескочити болото верхи на коні. Але кінь не доскочив до берега, і ми з розгону шубовснули у рідке багно. Шубовснули і почали тонути. Порятунку не було.

Болото страх як швидко засмоктувало нас усе глибше й глибше. Ось уже весь тулуб моого коня сховався у смердючому багні, ось уже й моя голова почала пірнати в болото, і звідти стирчить лише кіска мої перуки.

Що робити?

Ми неминуче загинули б, якби не дивовижна сила моїх рук. Я неймовірний силач. Вхопивши себе за цю кіску, я щосили смикнув догори і без великої натуги витяг з болота й себе, й свого коня, якого міцно стиснув ногами, мов лещатами.

Еге ж, я підняв у повітря і себе, й свого коня, і якщо ви гадаєте, що це легко, спробуйте зробити це самі.

Бджолиний пастух та ведмеди

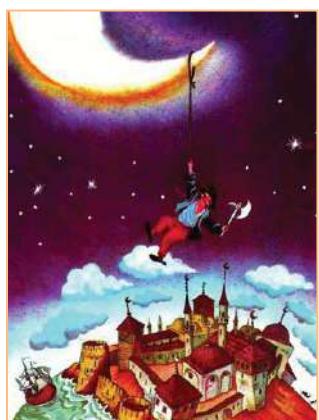
Але ні сила, ні хоробрість не врятували мене від лихої напasti.

Якось після бою турки оточили мене і, хоч я бився, як тигр, а все ж потрапив до них у полон.

Вони зв'язали мене і продали в рабство.

Для мене почалися чорні дні. Правда, роботу мені давали неважку, але дуже нудну й надокучливу: мене призначили пасти бджіл. Щоранку я мусив виганяти султанових бджіл на моріжок і пасти їх цілий день, а ввечері знов заганяти у вулики.

Спочатку все було добре, але якось, перелічивши своїх бджіл, я помітив, що однієї не вистачає.

Я пішов шукати її і незабаром побачив, що на неї напали два величезні ведмеді, які, певно, хотіли розірвати її навпіл і поласувати її солодким медом. У мене не було з собою ніякої зброї — лише маленька срібна сокирка.

Я розмахнувся і штурнув цю сокирку в жадібних звірів, щоб злякати їх і визволити бідолашну бджілку. Ведмеді кинулись тікати, і бджілку було врятовано. Але, на жаль, я дуже вже розмахнувся своєю могутньою рукою і кинув сокирку так, що вона залетіла на Місяць. Атож, на Місяць. Ви хитаєте головою й смієтесь, а мені тоді було не до сміху.

Я замислився.

Що ж його робити? Де взяти таку довгу драбину, щоб дістатися аж на Місяць?

Перша подорож на Місяць

На щастя, я згадав, що на городах у Туреччині є такі овочі, що ростуть дуже швидко і часом виростають аж до неба.

Це турецькі боби. Не гаючись ані хвилини, я посадив у землю один такий біб, і він одразу ж почав рости.

Він ріс усе вище й вище і незабаром дотягся до Місяця!

— Ура! — крикнув я і поліз по стеблині вгору.

За годину я опинився на Місяці.

Нелегко мені було знайти на Місяці срібну свою сокирку. Місяць срібний і сокирка срібна — срібла на сріблі не видно. Але кінець кінцем я таки знайшов свою сокирку на купі гnilої соломи.

Я радісно запхнув її за пояс і хотів був спуститися на Землю.

Та ба: сонце висушило мою бобову стеблину, і вона розсипалася на друзки! Побачивши це, я трохи не заплакав з горя!

Що робити? Що робити? Невже я ніколи не повернуся на Землю? Невже я отак і вік звікую на цьому осоружному Місяці? О ні! Нізащо! Я підбіг до соломи й заходився сукати з неї мотузок. Мотузок вийшов недовгий, але тільки й лиха! Я почав спускатися по ньому. Однією рукою я з'їжджав по мотузку, а в другій тримав сокирку.

Та ось мотузок скінчився, і я повис у повітрі, поміж небом і землею. Це було страшно, але я не розгубився. Не дово-го думаючи, я схопив сокирку і, міцно взявши за нижній кінець мотузка, відрубав його верхній кінець і прив'язав до нижнього. Це дало мені змогу спуститися нижче до Землі.

Та все ж до Землі було далеко. Не раз доводилось мені од-рубувати верхню половину мотузка і прив'язувати її до ниж-ньої. Нарешті я спустився так низько, що міг розглядіти міські будинки й палаці. До Землі лишалось яких три-чотири милі.

І раптом — о жах! — мотузок урвався. Я grimнувся на зем-лю так, що пробив яму завглибшки щонайменше з півмилі.

Оговтавшись, я довго не знав, як мені видертися з тієї глибокої ями. Цілий день я не єв, не пив, а все думав та й думав. І таки додумався: викопав нігтями східці і по цих східцях виліз на поверхню Землі.

О, Мюнхгаузен ніде не пропаде!

*У переказі Корнія Чуковського.
Переклад українською Григорія Тютюнника*

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Барон Мюнхгаузен — улюблений літературний персонаж до-рослих і дітей в усьому світі (хоч книжка про нього була на-писанана понад двісті років тому). А яка думка склалася у вас про цей твір? Прокоментуйте настрій, з яким ви читали його.
2. Перекажіть близько до тексту історію Мюнхгаузена, яка вам сподобалася найбільше. Відтворіть елементи фантастики та гіперболи за допомогою потрібної інтонації.
3. Розгляньте ілюстрації. Чи відповідають вони вашим вражен-ням від книжки Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхгаузена»?
4. Складіть усну характеристику барона Мюнхгаузена. Які риси його характеру вам подобаються, а які ви піддали б критиці?

ДУМАЮ

5. Поясніть, чому читачі поблажливо ставляться до надмірної хвальковитості барона. Використайте у відповіді 2–3 цитати з твору.
6. Поміркуйте, як створюється комічний ефект оповідок Мюнх-гаузена. У чому, по-вашому, його справжній талант?
7. Критики образу Мюнхгаузена сперечаються між собою: одні вважають його хвальком і брехуном, інші — фантазером, який перетворює сіру буденність у незвичайний світ. А на чиєму боці ви? Аргументуйте свою позицію.

8. Прізвище *Мюнхгаузен* стало прозивним (тобто з власної на-зви перетворилося на загальну). Розтлумачте, яких людей називають Мюнхгаузенами.
9. Розкрийте причини світової популярності імені Мюнхгаузена.

СТВОРЮЮ

10. Доповніть інтелект-карту «Я — Мюнхгаузен» висловами героя про себе з прочитаних вами оповідань Р. Е. Распе та ілюстраціями. Використайте в роботі доступні вам застосунки або засоби:

11. Підготуйте малюнок для конкурсу «Мій Мюнхгаузен» у стилі карикатури. Для цього виберіть характерну рису героя, його зовнішності, вбрання, манери поведінки, комічний ефект яких ви хотіли б посилити.

Прокоментувати — висловити свою думку про що-небудь, поділитися враженнями від прочитаного, побаченого чи прослуханого.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі автора/авторки фантастичної історії і вигадайте сюжет оповіді в дусі Мюнхгаузена.

- Презентуйте свою історію однокласникам і однокласницям.
- Проаналізуйте, яка частина вигаданої історії їм найбільше сподобалася і чому.
- Прокоментуйте, чим цінний для вас досвід презентування власного твору.

■ Гуморист Остап Вишня, автор славнозвісних «Мисливських усмішок». Фото ХХ ст.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

Об'єднайтесь у групу й укладіть пам'ятку «Поради барона Мюнхгаузена» за зразком:

- Замість коня запрягайте в сани вовка.
- Добувайте іскри зі свого правого ока.
- ...

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

Прочитайте оповідання українського письменника Остапа Вишні «Заєць», «Вовк», «Дикий кабан, або вепр» із книжки «Мисливські усмішки». Знайдіть схожі і відмінні риси усмішок Остапа Вишні і «пригод» Еріха Распе. Поділіться своїми враженнями від прочитаного.

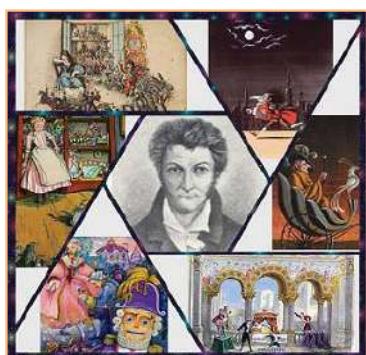

■ Ернст Теодор Амадей Гофман. Автопортрет, 1801 р.

2.2 Ернст Теодор Амадей Гофман (1776–1822). «Лускунчик і Мишачий король»

Ернст Теодор Амадей Гофман — німецький письменник, композитор, художник. Гофман набув світової слави завдяки своїм казкам, хоча мріяв залишитися в історії як композитор і музикант. Гофман навіть змінив своє ім'я *Вільгельм* на *Амадей* (на честь улюбленого композитора Моцарта).

Вольфганг Амадей Моцарт (1756–1791) — австрійський композитор і музикант-віртуоз.

Вирушаймо у чарівний світ Ернста Теодора Амадея Гофмана!

Автор написав багато казок!

Як же Е.-Т.-А. Гофман поєднував реальність і фантастику?

Яких тільки персонажів не зустрінеш у казках письменника!

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Гофман, як і його улюблені герої і героїні, мав щасливий дар бачити справжню чарівність життя, виявляти в ньому приховану поезію і прилучати до цієї поезії нас, читачів і читачок. Його фантастика допомагає глибше збагнути світ і своє місце в ньому. Одну зі своїх найкращих казок «Лускунчик і Мишачий король» Гофман створив спеціально для дітей свого друга Ю. Е. Г. Хітціга — Марі і Фріца, тому головних героїні і героя казки названо їхніми іменами.

Україна і світ

Українським читачам казка «Лускунчик і Мишачий король» відома завдяки перекладам Євгена Поповича, Тетяни Гончарук, Тетяни Матвієнко.

Різні видання книжки ілюстрували — Леонід Гладньов, Євгенія Гапчинська, Світлана Железняк.

Марина Пузиренко, харківська художниця, за оформлення казки Гофмана «Лускунчик» потрапила до списку кращих ілюстраторів світу. Книжка вийшла 2010 року.

У казці про Лускунчика розповідається про події напередодні новорічних свят, які трапилися з дітьми — Марі і Фріцем. До свят діти отримали чудові подарунки. Один із таких подарунків — це Лускунчик — зачарована іграшка, яка потім оживає, здійснює подвиг за подвигом і стає справжнім героєм у боротьбі з самим Мишачим королем.

Твір «Лускунчик і Мишачий король» — це не звичайна казка, а *повість-казка*.

■ Ілюстрація
М. Пузиренко, 2010 рік.

Всесвітньовідомий композитор Петро Чайковський (1840–1893), українець за походженням, написав за казкою Е. Т. А. Гофмана балет «Лускунчик» (1892)

■ Постер фільму «Лускунчик і чотири королівства», 2018 р.

Теорія літератури

Повість-кázка — це літературний твір, у якому послідовно відбувається низка подій, пов'язаних із дивами та реальним життям головного героя/головної героїні й детально зображені пов'язаних із ним/нею другорядних персонажів. Дійових осіб повісті-казки можна розподілити на дві групи: перша — це звичайні люди, найчастіше діти, а друга — чарівні персонажі, яких діти зустрічають у казковому, чарівному світі. Повість-казка більша за обсягом від оповідання, але менша від роману.

Діалог мистецтв

За мотивами гоффманівської казки було створено низку мультиплікаційних фільмів і кінострічок. Зокрема, американський фільм-балет «Лускунчик», художній фільм-фентезі «Лускунчик і Щурячий Король» (Велика Британія, Угорщина).

У 2018 році вийшов фільм «Лускунчик і чотири королівства» (США).

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. З раннього дитинства Гоффман найбільше любив музику, грав на фортепіано, скрипці, органі, співав, малював і складав вірші, однак за родинними традиціями мусив стати чиновником.
2. Гоффман закінчив університет і багато років служив у різних судових відомствах Пруссії (нині Німеччина) та Польщі. Нудьгуючи на засіданнях суду, він малював карикатури на членів суддівської колегії.
3. У маленькому місті Бамберзі Гоффману довелося бути композитором та диригентом, режисером та декоратором у театрі; писати статті для музичної газети, давати уроки музики і навіть брати участь у продажу нот та роялів! Але ні слави, ні грошей це йому не додало.
4. Якось огорнутий мріями невдалий капельмейстер узяв перо, вмочив його в чорнильницю і став писати. Так з'явилася його казка «Золотий горнець» (1814 р.) Чудових історій незабаром набралося багато, і автор одразу став знаменитим.
5. Слава Гоффмана росла, а грошей не було. Письменник знову змушений був надіти мундир радника юстиції, тепер уже в Берліні. Удень він був чиновником, а вночі, коли приходило натхнення, брався за перо. Так було написано майже всі його найкращі книги, одна з яких — «Лускунчик і Мишачий король».

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ

(Скорочено)

Новорічний вечір

Напередодні Нового року дітям радника медицини Штальбаума від ранку й до самого вечора не дозволяли заходити до вітальні, а особливо до сусідньої з нею зали. Фріц і Марі сиділи у куточку в маленькій задній кімнатці, аж поки почало смеркати. Ніхто не приніс лампи, як завжди в таку пору, і їм стало трохи лячно. Фріц пошепки, мов велику таємницю, розповів меншій від себе сестрі — їй було тільки сім років, — що він ще зранку чув, як у замкненій вітальні й залі щось шурхотіло, товклося й тихо стукало. А крім того, недавно в сінях майнув невисокий чоловік з великою скринькою під пахвою; Фріц добре не роздивився на нього, але був певен, що то не хто інший, як їхній хрещений батько Дросельмаєр. Марі з радощів заплескала в долоні й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений!..

Старший радник суду Дросельмаєр завжди приносив у кишені щось цікаве для дітей: то дерев'яного чоловічка, що вмів кумедно водити очима і вклонятися, то скриньку, з якої випурхувала пташка, то ще щось. Ну, а на Новий рік він щоразу майстрував якусь особливу, гарну іграшку. На ті іграшки він витрачав багато часу й праці, тому батьки, коли минало свято, дуже берегли їх.

...Тим часом зовсім смеркло. Діти сиділи, притулившись одне до одного, й не зважувались більше вимовити жодного слова. Їм ніби вчувається якийсь шурхіт, якась далека чудова музика. Раптом на стіну впав пучок променів, «дзень-дзелень» — срібним голосом заспівав дзвіночок, двері розчинилися, і з вітальні линув цілий потік світла.

— Ох! — тільки й вимовили діти, завмерши на порозі.

■ Ілюстрація С. Железняк, 2003 рік

А з вітальні до них вийшли тато й мама, взяли їх за руки і сказали:

— Заходьте, любі дітки, заходьте й погляньте, які подарунки приніс вам Дід Мороз!

Подарунки

■ Тут і далі малюнки
Л. Гладньова

...Видно, діти цілий рік були дуже чесні й слухняні, бо ніколи ще Дід Мороз не приносив їм стільки пречудових подарунків, як цього разу. Велика ялинка посеред вітальні була рясно обвішана золотими й срібними яблуками, і на кожній гіллячці, наче пуп'янки й квітки, вабили око обцуровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки та інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали со-

тні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темному вітті. Ялинка променіла ними і привітно запрошуvalа дітей натішитися її квітками та плодами. А навколо неї чого тільки не було! І все яскріло, мінилося різними кольорами, все було таке гарне, що годі й описати.

Марі побачила ляльки, маленьке зграбне кухонне начиння, але найдужче її втішила шовкова сукенка, обшита яскравими стрічками. Вона висіла на вішалці якраз перед очима в Марі, так що її можна було оглянути з усіх боків. І Марі й оглядала її з усіх боків та раз по раз вигукувала:

— Ох, яка гарна, ох, яка мила сукенка! І мені дозволять її надягти, напевне дозволять!

Фріц тим часом уже три або й чотири рази клусом і вчвал¹ об'їхав навколо ялинки на новому гніdomу коні, якого він справді побачив на прив'язі біля столу з подарунками.

Потім він улаштував огляд новому ескадронові гусарів — усі вони як один були вбрани в чудові червоні мундири, шиті золотом, усі мали срібну зброю й сиділи на таких білих, аж бліскучих, конях, що здавалося, неначе ті коні також зроблені зі широго срібла.

Трохи заспокоївшись, Фріц і Марі хотіли вже сісти й переглянути подаровані їм книжки — ті книжки лежали розгорнуті, і обое зразу побачили, що барвисті квітки, захоплені грою

¹ Клусом, учвал — способи пересування на коні.

діти і всякого віку люди в них так природно намальовані, наче вони живі й справді розмовляють, — отже, Фріц і Марі якраз хотіли взятися до тих чудових книжок, коли знов пролунав дзвоник. Вони здогадалися, що тепер їм покаже свої подарунки хрещений, і кинулись до столу під вікном.

Досі той стіл був запнутий завісою, а тепер її швидко відсунули. Ох, що діти побачили!

На зеленій, усіяній барвистими квітками галявині стояв прегарний замок із безліччю дзеркальних вікон і позолочених вежок. Задзвеніли дзвіночки, двері й вікна повідчинялися, і стало видно, як у залах гуляють маленькі чоловіки й жінки в капелюхах із перами і в сукнях з довгими шлейфами. У найбільшій залі, що була неначе охоплена полум'ям — так багато свічечок світилося там у срібних свічниках, — під музику дзвонів танцювали діти в коротеньких курточках і піджачках. У вікно раз по раз виглядав добродій у ясно-зеленому плащі, привітно махав рукою і знов ховався, і навіть сам хрещений Дросельмаєр, тільки не набагато більший за татів великий палець, коли-не-коли з'являвся внизу коло брами і знов заходив до замку.

Фріц, спершись ліктями на стіл, довго дивився на чудовий замок і фігурки, що танцювали й прогулювалися в ньому, і врешті мовив:

- Дядечку Дросельмаєре, а можна й мені зайти в замок?
- Ні, не можна!

Фріц і сам зрозумів це... Він відбіг від столу з подарунками й повів у бій свій ескадрон гусарів на срібних конях: вони мчали вперед, звертали вбік, рубали ворога шаблями і стріляли в нього, скільки Фріцова душа бажала. Марі також тихенько відійшла від столу, бо і їй швидко набридили прогулянки й танці ляльок у замку, але вона була дуже добра й чесна дівчинка, тому не хотіла ображати хрещеного, як її брат...

Лускунчик

А насправді Марі тому не хотіла йти від ялинки, що побачила там те, чого раніше не помічала. Коли Фріц забрав своїх гусарів, які вишикувались під самим віттям, на видноті опинився прецікавий маленький чоловічок, що стояв тихо й скромно, немов спокійно чекав, коли на-

дійде його черга. Чоловічок таки справді був прецікавий, хоч не вдався ані зростом, ані постовою, — трохи задовгий кремезний тулуб не дуже пасував до коротких, тоненьких ніжок, і голова теж була завелика. Одне слово, чоловічок був не вельми вродливий, зате надолужував на вбранні: зразу було видно, що він освічений і має добрий смак. Він був одягнений у гарний, бузкового кольору доломан¹ із білими позументами² й гудзиками і в гусарські рейтзузи, а такі чобітки, як у нього, навряд чи доводилося коли взвувати будь-якому студентові або й офіцерові. Вони так щільно облягали його тендітні ніжки, наче були намальовані на них. Смішно було тільки, що він на такий ошатний костюм та накинув тісний, лубкий, достату дерев'яний плащ, а на голову натяг незугарну шапочку, наче в рудокопа. «Але ж хрещений он теж носить такий плащ, що страшно глянути, й не крашу шапку, — подумала Марі, — а сам який милий!» І все ж таки їй здавалося, що, якби навіть хрещений одягся так ошатно, як цей чоловічок, він не був би такий гарний. Маленький чепурун сподобався їй з першого погляду. Та аж тепер, добре приглянувшись до нього, вона помітила, що в нього ще й на диво добродушне обличчя. Ясно-зелені, витрішкуваті очі аж світилися ласкою і привітністю. Дуже личила чоловічкові й біла гарно причесана ватяна борода — завдяки їй ще дужче впадала в око мила усмішка, що цвіла на його червоних устах.

— Ох, — вигукнула нарешті Марі, — ох, любий тату, а чий той чоловічок, що стоїть там під ялинкою?

— Отой? — перепитав батько. — Той чоловічок, люба до-ню, добре попрацює для всіх вас, він буде справно лускати вам найтвердіші горіхи. І він так само буде Луїзин, як твій чи Фріців.

Батько обережно взяв чоловічка з-під ялинки, підняв угору його дерев'яний плащ — і ти ба, чоловічок зразу широко роззявив рота і блиснув двома рядками гострих зубів. Батько звелів Марі покласти йому в рот горіха, і чоловічок — лусь! — розлущив його, на стіл упала шкаралупка, а на долоні в дівчинки опинилося солодке зернятко.

Тепер уже всі зрозуміли, і Марі так само, що цікавий чоловічок походив із роду Лускунчиків і робив те, що споконвіку робили його предки...

¹ Доломан — парадна куртка гусарів.

² Позументи — гаптована сріблом тасьма для оздоблення одягу.

Діти почали по черзі лускати з допомогою Лускунчика горіхи, та Фріц був такий необережний, що виламав Лускунчика три верхні зуби й поламав нижню щелепу. Марі завернула Лускунчика в носовичок, зібрала його зуби й вирішила попросити дядька полагодити іграшку.

Дива

Залишившись сама в кімнаті з іграшками, де мати загасила всі свічки, крім однієї, Марі поклала Лускунчика в ліжечко нової ляльки й поставила ліжечко у шухляду до шафи. Вона хотіла вже йти до спальні, коли навколо почало котися щось дивне. За грубою, за стільцями, за шафами щось тихо зашепотіло й зашелестіло. Годинник на стіні цокав дедалі гучніше, і те цокання складалося в пісеньку про Мишачого короля.

Дівчинка побачила, що з кожної щілини виглядають і вилазять миші, які шикувалися в лави, як Фріцові солдати, коли мали йти в бій.

Марі не боялася мишей, але раптом почувся такий пронизливий писк, що в неї похололо в грудях.

Ох, що вона тепер побачила!

Біля самісінських її ніг з підлоги сипнули вгору, немов їх виштовхувала якась підземна сила, пісок, вапно та уламки цегли, утворилася дірка, і з неї вигулькуло сім мишачих голів у блискучих коронах, страхітливо засичавши й запищавши.

За мить із дірки з'явився тулуб, а потім і вся величезна семиголова миша з короною на кожній голові. Ціле військо тричі радісно писнуло, вітаючи семиголову мишу, потім раптом зрушило з місця і — шур-шур-шур, туп-туп-туп — посунуло просто до шафи, просто на Марі, що стояла біля самих дверцят.

Майже непритомна, вона хитнулася назад, і шибка в дверцятах, яку вона придавила лікtem, — лусь, брязь! — розлетілася в друзки.

На мить Марі відчула гострий біль у лівій руці, проте водночас її стало набагато легше на серці: свист і писк раптово відущли. У вітальні запала цілковита тиша, і, хоч Марі

не могла оглянути всі кутки, їй здалося, що миші, налякані брязкотом розбитої шибки, знов поховалися у свої нори.

Та враз — що це?

У шафі за спиною Марі почулося якесь дивне шарудіння, і дзвінкі тоненькі голосочки заспівали:

Прокидайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!
Швидше, не гайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!

— Дзень-дзелень! — вторували їм чудові, срібні звуки дзвоників.

— Ох, та це ж моя музична скринька! — радісно вигукнула Марі й швидко відскочила вбік.

І тоді вона побачила щось дуже дивне: в шафі горіло світло й панував якийсь шарварок¹. Ляльки бігали, метушилися, вимахували ручками. Враз Лускунчик підхопився, скинув із себе ковдру, вискочив із ліжечка й вигукнув:

Трісь-лусь,
Миші, дзусь!
Трам-тарам,
Буде вам,
Клац-туć,
Всім каюк!

Він витяг із піхов шабельку, махнув нею і крикнув:

— Любі мої васали², друзі і братове! Чи ви станете попліч зі мною в тяжкій боротьбі?

Три Скарамуччо, Панталоне³, чотири сажотруси, два лірники та один барабанник загукали у відповідь:

— Так, володарю, ми вам вірні до скону і всі як один підемо з вами в бій! Перемога або смерть!..

Битва

— Бий тривогу, мій вірний васале барабаннику! — на весь голос вигукнув Лускунчик.

І барабанник миттю почав бити тривогу — дрібно, хвацько й так гучно, що в шафі забряжчали шибки. Відразу ж

¹ Шарварок — тут: метушня.

² Васал — людина, залежна від свого володаря.

³ Скарамуччо, Панталоне — італійські ляльки; перша зображає хвалька і брехуна, а друга — пихатого недовірливого багатія.

там щось заклацало, заторохтіло, і Марі побачила, що всі коробки, в яких Фріц розквартирував своїх солдатів, раптом повідкривалися, і солдати почали вилазити з них, стрибати в нижню шухляду й шикуватися там у рівні лави.

Лускунчик переходив від загону до загону і словом запалював їх на подвиг.

— Де ті поганці сурмачі? Чому вони не сурмлять? — сердито крикнув він, швидко обернувшись до Панталоне, в якого від хвилювання побілів ніс і затрусилося довге підборіддя, й урочисто мовив: — Генерале, я знаю вашу мужність і ваш досвід. Тут треба швидко оцінити становище й використати його. Я довіряю вам командування всією кавалерією і артилерією. Коня вам не треба — ви маєте дуже довгі ноги й непогано бігаєте. Виконуйте свої обов'язки!

Панталоне відразу засунув у рот довгі тонкі пальчики й свиснув так пронизливо, наче разом весело засурмили сто дзвінкіх сурм. І тоді в шафі заіржали коні, затупотіли копита, і — ти глянь! — Фріцові кірасири¹ й драгуни², а попереду всіх нові, ошатні гусари виступили зі своєї шухляди й скоро опинилися внизу, на підлозі.

Замаяли прaporи, залунала музика, полк за полком урочистим маршем пройшли повз Лускунчика і широкою лавою вишикувались впоперек кімнати. Наперед виїхали Фріцові гармати, оточені гармашами.

— Трах-тарах! — grimнули постріли, і Марі побачила, як цукрові ядра влучили в густі зграї мишей і так густо обсипали їх цукровою пудрою, що ті стали геть білі й засоромлено притихли.

Та найбільших втрат їм завдавала важка артилерія, що стояла на маминому стільчику для ніг і стріляла в мишій круглими тістечками, убиваючи їх цілими купами...

— Трісь, трах, тараах, гуп, лясь, бум, бу-рум! — лунало з усіх боків, а крім того, Мишачий король та його миші пищали, горлали, і час від часу чути було гучний голос Лускунчика, що давав мудрі накази, і видно було, як він обходить під кулями свої батальйони...

¹ Кірасири — кіннотники, що носили металеві лати.

² Драгуни — кіннотники, що могли воювати і в піших лавах.

Та гляньмо тепер на ліве крило Лускунчикового війська, де ще становище дуже добре і де полководець та його армія мають велику надію взяти над ворогом гору. Під час запеклого бою з-під комода тихенько вискочила мишача кавалерія і, люто, огидно запищавши, кинулась на ліве крило Лускунчикового війська. Але на який опір вона там наштовхнулася!..

З такою спартанською¹ мужністю цей добірний батальон вирвав би перемогу з рук ворога, якби один зухвалий ворожий ротмістр, відчайдушно вихопившись уперед, не відкусив голову китайському імператорові, а той, падаючи, не задувшив двох тунгусів і одну мавпу. Через це в бойових лавах утворився пролом, у який ринув ворог і скоро перегриз весь батальон...

— Резерви, вперед! Панталоне, Скарамуччо, барабаннику, де ви? — крикнув Лускунчик, ще сподіваючись на нові загони, які мали з'явитися з шафи.

І справді, звідти вибігло кілька шоколадного кольору чоловічків із Торуня, з позолоченими обличчями, в золотих шоломах і капелюшках, але вони були такими незугарними вояками, що не влучили жодного ворога. Ворожі стрільці їм теж швидко повідкушували ноги, і вони попадали, до того ще й придавивши кількох Лускунчикових бойових побратимів.

Тепер Лускунчик, щільно оточений ворогами, опинився у величезній небезпеці. Він хотів перескочити через край шухляди, але мав закороткі ноги.

І тоді він у цілковитому розpacі крикнув:

— Коня! Коня! Все царство за коня!

Тієї миті двоє ворожих стрільців схопили його за дерев'яний плащ, і до нього, переможно запищавши сінома горлянками, підскочив Мишачий король.

Марі більше не могла стримуватись.

— О мій бідний Лускунчику! Мій бідний Лускунчику! — захлипала вона, схопила, сама не тямлячи, що робить, свого лівого черевичка й щосили штурнула його в найгустішу купу мишей, просто в їхнього короля.

Враз усе розвіялося, наче його й не було, але в Марі ліва рука заболіла ще дужче, ніж досі. Вона знепритомніла і впала додолу...

Переклад із німецької Євгена Поповича

¹ Зі спартанською мужністю — такою, як у спартанців — громадян давньогрецької держави Спарти, що вславились своєю мужністю, витримкою і терплячістю.

ЄВГЕН ПОПОВИЧ — український перекладач, філолог, журналіст. Перекладав українською прозові твори німецькомовних письменників.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Поясніть, яким настроєм ви прониклися упродовж читання повісті-казки «Лускунчик і Мишачий король».
2. Розкажіть, хто з її героїв або героїнь змусив вас найбільше переживати і чому.
3. Опишіть, якими ви уявляєте Марі, Фріца, Лускунчика, Дросельмаєра. У відповіді використайте цитати з твору.
4. Поясніть, кому з них автор співчуває, ким захоплюється, кого засуджує, до кого змушує ставитися по-різному.
5. Розкажіть, що залишилося незрозумілим, нез'ясовним для вас у творі. Сформулюйте і запишіть короткі запитання, на які ви хотіли б знайти відповіді упродовж обговорення на уроці.

ДУМАЮ

6. Назвіть подарунок, який сподівались отримати Фріц і Марі від хрещеного Дросельмаєра. Чому його «прегарний замок» досить швидко набрид дітям?
7. Поясніть, чим саме Лускунчик серед усіх іграшок привернув увагу Марі. Процитуйте відповідь на це запитання, звернувшись до тексту.
8. З'ясуйте, які деталі одягу Лускунчика наводять на думку, що він не просто вміє вправно лущити горіхи, а можливо, ще й бравий вояк.
9. Знайдіть у тексті слова, якими називають Лускунчика Марі та інші персонажі твору. Чому саме Марі відкривається незвичайна історія Лускунчика?
10. Пофантазуйте, чому початок казки про Лускунчика починається з дванадцятої ночі. Як це пов'язано із дядечком Дросельмаєром?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь в пари і послухайте повість-казку Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король» у виконанні дикторів та дикторок українського радіо.

- Обговоріть, як музичний супровід — уривки з балету Петра Чайковського «Лускунчик» — допоміг уявити сюжет і персонажів літературного твору.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі дизайнера/дизайнерики одягу.

- Створіть ескізи новорічних костюмів персонажів казки Гофмана. Скористайтеся поданою у підручнику ілюстрацією Марини Пузиренко.
- Презентуйте свою колекцію однокласникам і однокласницям.
- Проаналізуйте, який ескіз найбільше сподобався класові і чому.
- Прокоментуйте, чим цінний для вас досвід презентації власного ескізу.

- Сцена з балету «Лускунчик» Національної опери України, ХХІ ст.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

За інтернет-джерелами можна переглянути балет «Лускунчик» на сцені Національної опери України та фільм «Лускунчик і чотири королівства».

Історія Лускунчика продовжується! Точніше, вона тільки починається у **«Казці про твердий горіх»**, яку розповів Марі і Фріцу хрещений Дросельмаєр.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Опишіть емоції, які ви відчули упродовж читання «Казки про твердий горіх». Чим були викликані ваші хвилювання? Які події автор подає з іронією?
2. Розкажіть, якими ви уявляєте короля і королівну. Що для них найважливіше в житті?

ДУМАЮ

3. Поміркуйте, чому для лікування принцеси Пірліпат автор вигадав горіх Кракатук. Розтлумачте його звучну назву.

- Повний текст казки «Лускунчик і Мишачий король» можна прочитати онлайн.

4. Підготуйте виразне читання уривка від слів «Дорогий пане колего, щастя неходить саме» до кінця розділу. Як ви вважаєте, чому «Казка про твердий горіх» на цьому обривається?
5. Розкажіть, чи помітили ви, як майстерно переплітаються у творі реальність і фантастика.
6. Звернувшись до розділу «Дядько і небіж», з'ясуйте, яку місію покладено на Марі дядечком Дросельмаєром. Поміркуйте, чому цей ворожбит бачить у ній «природжену королівну».
7. Назвіть риси характеру Марі, які допомогли дівчинці вистояти перед Мишачим королем і залучитися підтримкою Фріца. Доберіть цитати з тексту для підтвердження своєї відповіді.
8. Визначте, як Марі вдалося «додати лицарської відваги» серцю Лускунчика.
9. Поясніть, який відомий вам мандрівний сюжет розгортається на сторінках повісті-казки.

СТВОРЮЮ

10. Самостійно або у парі з однокласником / однокласницею створіть сцену переможної битви Лускунчика з Мишачим королем. Використайте як зразок розділ «Битва» із повісті-казки Гофмана. Щоб яскравіше уявити цю сцену, послухайте уривок із балету П. Чайковського «Битва» за інтернет-джерелами.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Різдвяна історія Марі і Лускунчика — за логікою сюжету «Красуні і Чудовиська» — має завершитися щасливо! Щоб дізнатися, як саме це станеться, об'єднайтесь в пари і прочитайте або прослухайте, скориставшись інтернет-скарбничкою, заключні розділи повісті-казки «Лялькове царство», «Столиця», «Кінець». У ході читання сформулюйте «тонкі» запитання до їх тексту для однокласників і однокласниць.

- Об'єднайтесь у групи і обговоріть фінальні розділи за поставленими вами запитаннями. Упродовж обговорення поясніть, чим сподобалися вам головні герої/героїні казки.

«Тонкі» запитання передбачають коротку відповідь.
Де? Хто? Що? Коли? Чи справді...? Чи могли...? Чи буде...?

2.3 **Льюїс Керрол (1832 – 1898).** **«Аліса в Країні Див»**

Книжка «Аліса в Країні Див» англійського письменника **Льюїса Керрола** — шедевр дитячої літератури. Ще за життя автора твір перевидавався понад тридцять разів. Герої книжки —

Псевдонім — ім'я, яке використовує людина замість справжнього (даного при народженні, зафікованого в документах) у своїй творчості.

Капелюшник, Солоний Заєць, Чеширський Кіт та інші стали улюбленими для багатьох поколінь юних читачів і їхніх батьків, тому твір ось уже понад 150 років читають в усьому світі дорослі та діти. Цитати з нього довгі роки використовують як прислів'я або приказки.

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

■ Льюїс Керрол. Фото XIX ст.

■ Сестри Лідделл. Справа — Аліса. Фото Л. Керролла, XIX ст.

Імпровізація (від лат. *improvisus* — непередбачений) — створення художнього твору без попередньої підготовки.

Справжнє ім'я **Льюїса Керрола** — Чарлз Лютвідж Доджсон. Своє справжнє ім'я письменник переклав латиною, а потім отримане ім'я *Carolus Ludovicus* знову переклав англійською й переставив слова місцями. Так з'явився його псевдонім *Lewis Carroll*.

Льюїса Керрола називають найзагадковішим письменником Англії. У його особистості поєдналося непоєднуване: математик і письменник, священник і фотограф, філософ і великий друг дітей. Його сучасники завжди дивувалися, чому цей дорослий чоловік у темній рясі священнослужителя скрізь носив із собою фотокамеру? Чому він так багато часу проводить із дітьми, бере участь у їхніх забавках? А Льюїс Керрол не тільки вигадував для дітей цікаві ігри й головоломки. Він водночас розмірковував про світ дітей і дорослих, про поняття «правильне» та «неправильне», свободу й обов'язок, і створював у своїй уяві казковий світ, у якому не було ніяких обмежень.

Історія «Аліси в Країні Див» з'явилаася цілком випадково. У літку 1862 р. Чарлз Доджсон вирушив на човнову прогулянку Темзою з трьома доньками свого друга, ректора Ліддела, тринадцятирічною Лоріною, десятирічною Алісою і восьмирічною Едіт. Щоб розважити дітей, Доджсон розповів їм казку-імпровізацію.

«Аліса в Країні Див» — це повість-казка. Щоб правильно зрозуміти її, важливо мати на увазі, що ця книжка з'явилася на світ випадково. Автор вільно фантазував, нічого не бажаючи цим сказати читачеві і не маючи на увазі ніяких розгадок. Керроллівська фантазія дивовижна тим, що елементи реального життя перемішані у ній із вигадкою, тому в її персонажах перша слухацька аудиторія легко вгадувала себе, оповідача, спільніх знайомих, звичні місця і ситуації. Тож упродовж читання вільно фантазуйте, будьте уважними і допитливими!

Дівчатка наполегливо просили казку записати. На це пішов певний час, оскільки Чарлз вимогливо ставився до своєї роботи, до того ж він хотів створити гарно ілюстровану книжку і запросив найкращого на той час художника Джона Теніела. «Пригоди Аліси в Країні Див» вийшли під кінець 1865 року, підписані псевдонімом *Льюїс Керролл*. «Аліса» несподівано отримала неймовірний успіх, і згодом, в 1871 році, з'явилась «Аліса у Задзеркаллі».

Діалог мистецтв

На основі казок про Алісу створено близько десяти екранизацій, два аніме, п'ять відеоігор і тисячі театральних постановок.

Мультфільм «Аліса в Країні Чудес», створений компанією Волта Діснея у 1951 році, дубльований українською мовою у 2018 році.

Україна і світ

Для українських читачів «Алісу в Країні Див» у різних виданнях з англійської переклали Галина Бушнина, Валентин Корнієнко, Володимир Панченко, Вікторія Наріжна.

Книжка виходила з ілюстраціями наших художниць Яни Гавриш, Євгенії Гапчинської та художників Олега Ліпченка, Владислава Єрка та інших.

Вирушаймо у чарівний світ Льюїса Керролла!
У повісті-казці «Аліса в Країні Див» розповідається про дівчинку на ім'я Аліса, яка потрапляє крізь кролячу нору у казковий світ, населений дивними істотами. Навіть якщо ви ніколи не читали про пригоди Аліси, ви напевно знайомі з цією історією хоча б у загальних рисах, адже казку поклали в основу безлічі фільмів, серіалів, мультфільмів, коміксів і комп'ютерних ігор.

■ Постер до мультфільму «Аліса в Країні Чудес», 1951 р.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

- Льюїс Керрол був невтомним фантазером і дотепним жартівником, винахідником розваг і розіграшів. За це його уславили як «короля нісенітниць».
- Льюїс Керрол захоплювався вигадуванням різноманітних ігор — математичних, логічних, мовних.
- Значне місце у житті Чарлза Лютвіджа Доджсона займали шахи. Він активно цікавився важливими подіями шахового життя, сам грав у шахи та вчив грати дітей.
- Одним із захоплень Льюїса Керрола була фотографія. У наші дні він визнаний одним із кращих фотографів-портретистів свого часу.
- Керрол був також чудовим ілюстратором і створив 38 малюнків для «Аліси в Країні Див».
- У захваті від книжок Льюїса Керрола була й тогочасна англійська королева Вікторія.
- Саме повість-казка Льюїса Керролла дала поштовх до розвитку літератури фентезі.
- На честь Березневого зайця, Капелюшника, Казна-Що-Не-Черепаха, Білого Кролика та Алісиної кішки — Діни названо астероїди.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ

(Скорочено)

Розділ перший

Униз і вглиб кролячою норою

Аліса тяжко занудьгуvalа, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Чого варта книжка без малюнків та розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток — це ж бо така втіха сплести собі з них віночок...

Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивина було й почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой лишенъко, лишенъко, як я забарився!

(Згадуючи про це опісля, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком звичайним.) Та коли Кролик раптом добув із нагрудної кишеньки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й при годиннику.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним навздогін — і, на щастя, ще встигла помітити, як він гулькнув у велику кролячу нору під живоплотом.

Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом.

Униз, униз, униз... От би падати так до безкінечності!

— Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? — міркувала Аліса вголос. Мабуть, уже й до центру Землі недалеко...

— А що, як я провалюся наскрізь? Ото буде кумедно — вигулькнути серед людей, що ходять униз головою!..

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забилась і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика. Гаятись не можна було й хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, звертаючи за ріг:

— Ох, біdnі мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп.

Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса пройшла коридором з одного боку, вернулася з протилежного (дорогою вона торгала усі двері поспіль), і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Раптом Аліса наштовхнулася на маленький триногий столик, весь із суцільного скла. На ньому не було нічого, oprіч¹

¹ Oprіch — крім, окрім.

■ Ілюстрація На Юн Ву,
Корея, ХХ ст.

крихітного золотого ключика, ѿ Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від котрихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, а чи ключик замалий — у кожному разі він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагляділа маленьку завісочку, якої не помітила спершу, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять дюймів¹. Вона засунула золотого ключика в замок і-о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинилися у вузесенький прохід, мало що більший за мишачу нору. Аліса стала навколошки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

«А якби ѿ пролізла, — подумала бідолашна Аліса, — то який у тому сенс? Кому потрібна голова без плечей. Якби ж то я могла складатись, як підзорна труба! Я напевно склалася б, аби лиш знаття, з якого кінця почати».

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скласитися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона вгледіла маленьку пляшечку з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видрукувано: «ВИПИЙ МЕНЕ». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

— Hi, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису «Отрута».

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї надсьорбнути. Виявилося, що це доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті), ѿ Аліса хильцем спорожнила пляшечку.

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуєсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і аж проясніла на думку, що такий зріст дастє їй, нарешті, змогу пройти крізь дверцята в той чарівний садок. Та, про всяк випадок, вона перечекала ще кілька хвилин, аби мати певність, що більше не зменшується (це ѿ досі її трохи бентежило).

¹ Один дюйм дорівнює 2,54 см.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерцій податися до саду. Бідна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягнеться. Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти втору по ніжці, але ніжка була заслизька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не поможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же перестати!

Аж ось її погляд упав на невеличку склянку скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'ЇЖ МЕНЕ».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Притиснувши долоню до маківки голови, щоб відчувати, в якому напрямку росте, Аліса, на превеликий свій подив, виявила, що зріст її не змінився. Певна річ, так зазвичай і буває, коли єси тістечка, проте Аліса вже настільки звикла до суцільних дивовиж, що коли життя знову пішло своїм звичаєм, воно здалося їй нудним і дурним.

Тож вона відкусила ще шматочок і незабаром доїла все тістечко.

Переклад з англійської Валентина Корнієнка

ВАЛЕНТИН КОРНІЄНКО — український перекладач з англійської, польської, чеської; член Національної спілки письменників України. Завдяки його праці ми читаемо книжки Льюїса Керрола («Пригоди Аліси у Дивокраї», «Аліса у Задзеркаллі», «Аліса для малят») українською мовою.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Поясніть, чим приваблює вас сюжет, вигаданий Льюїсом Керролом.
2. Схарактеризуйте, якою ви побачили Алісу в повісті-казці Льюїса Керрола. Розкажіть, що в ній приваблює вас як читачів/читачок.

Портрет (франц. portrait) — мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей.

3. Ознайомтеся з ілюстраціями, вміщеними в цифровому додатку до підручника. Виберіть із них ті, що найбільше вам сподобалися, і підготуйте усну розповідь про зображеніх на них дійових осіб.

ДУМАЮ

4. Поміркуйте, що спонукало Алісу «з розгону пірнути слідом за Кроликом»: цікавість, нудьга чи книжка «без малюнків і розмов»?
5. Доберіть факти (події, персонажі, предмети), які підтверджують, що дівчинка через кролячу нору потрапила в чарівний світ.
6. Розкажіть, яку роль у чарівному світі виконує Білий Кролик. Для відповіді скористайтеся своїми знаннями про помічників і провідників у відомих вам чарівних казках.
7. Змоделюйте кролячу нору з прочитаного тексту. У роботі використайте свої знання з природничих наук про моделювання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

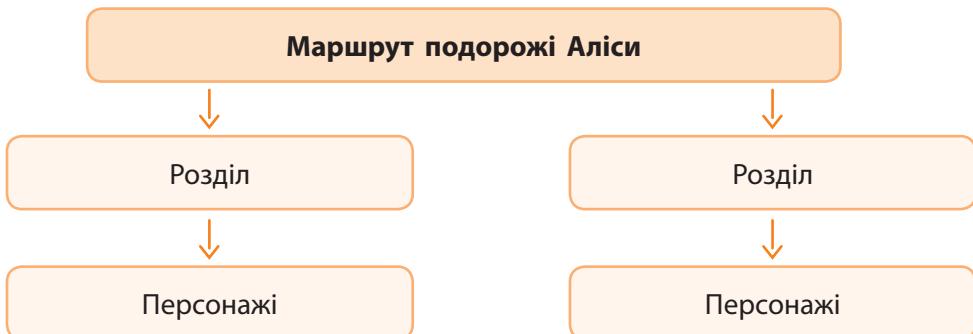
- Об'єднайтесь в пари і прослухайте продовження повісті-казки Льюїса Керрола «Аліса в Країні Див» з аудіокниги. Прокоментуйте, чим вам сподобалося художнє читання твору.

- Про подальші пригоди Аліси читайте онлайн.

СТВОРЮЮ

- Намалюйте карту знань «Маршрут подорожі Аліси». Кожен пункт маршруту позначте назвою відповідного розділу розділів із книги. Поряд із кожним пунктом перерахуйте казкових персонажів, яких зустріла Аліса. Поясніть, хто з них вас найбільше здивував.

- Об'єднайтесь в групи та укладіть «Правила життя Чеширського Кота» за зразком:

— У тебе є два варіанти: один приведе тебе до щастя, інший — до божевілля. Моя тобі порада — не оступися.

— Коли дорога є загадкою, спробуй крокувати навмання. Мчи за вітром.

— Збирай все корисне, що знайдеш. Крім байдужості і невігластва.

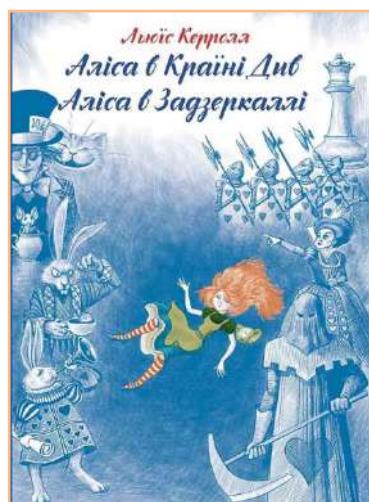
Прокоментуйте ті правила, у формулюванні яких ви використали власний позитивний досвід.

■ Ілюстрація Р. Меттьюза

■ Постер фільму «Аліса в Країні Чудес», 2010 р.

■ Обкладинка українського видання творів Льюїса Керолла, 2017 р.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі рекламних агента/агентки екранизацій творів Льюїса Керолла.

- Для цього перегляньте фільм «Аліса в Країні Чудес» («Alice in Wonderland») або мультфільм «Аліса в Країні Чудес» («Alice in Wonderland»).

- Створіть висловлення з двома аргументами про те, чим один з них вам сподобався та презентуйте його однокласникам і однокласницям.

- Проаналізуйте, який наведений вами аргумент найбільше зацікавив аудиторію і чому.

- Сформулюйте висновок про свої вміння добирати аргументи.

Деякі персонажі з повісті-казки Льюїса Керолла «Аліса в Країні Див» «перекочували» у книжку «Аліса в Задзеркаллі». Якщо вас цікавить, які історії трапляються з уже відомими персонажами, то прочитайте другу книжку і простежте, які зміни відбулися з ними та з Алісою.

2.4 Елеонор Ходжман Портер (1868–1920). «Полліанна»

Елеонор Ходжман Портер — американська письменниця.

Вирушаймо до Америки!

Які символи Америки мені знайомі?

Які твори американської літератури ми вже читали?

Чи знаю я американських письменників та письменниць?

Що я знаю про Сполучені Штати Америки?

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Роман-бестселер Елеонор Портер «Полліанна», який вийшов у світ 1913 року, відразу набув шаленої популярності.

Нині «Полліанну» давно визнано класикою дитячої літератури. Книгу кілька разів було екранизовано в США та інших країнах.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

- Елеонор Портер написала роман «Полліанна» в саду, розміщенному на даху нью-йоркського будинку. За словами письменниці, про кращий кабінет годі було й мріяти.
- Відома американська актриса, зірка німого кіно Мері Пікфорд за право екранизувати «Полліанну» заплатила його авторці чималу на той час суму й сама зіграла головну роль в екранизації 1920 року.
- Роман «Полліанна» захопив читачів настільки, що на адресу Елеонор Портер посыпався шквал листів із проханнями розповісти, що сталося з головною героїнею роману далі. Тому вже в 1915 році письменниця видала друком наступний роман — «Юність Полліанни».
- Всього за кілька років письменницької кар'єри Елеонор Портер створила 4 томи коротких оповідань і 14 романів для дітей та дорослих.

Бестсéлер (з англ. bestseller — той, що добре продається) — популярна книжка, яка потрапила до списку тих, які найбільше продаються.

5. У багатьох країнах світу шанувальники бестселера про Полліанну об'єднуються в клуби, а у Сполучених Штатах Америки на честь літературної геройні святкують День радості (англ. Official Pollyanna Glad Day).

У романі «Полліанна», названому ім'ям головної геройні, розповідається дивовижна історія дівчинки-сироти, яку після смерті батьків прихистила сувора і примхлива тітка. Життя Полліанни — зворушливе і повчальне. Можливо, їй вам сподобається цей роман не менше, ніж вашим американським та англійським одноліткам.

Теорія літератури

Роман — оповідний твір, у якому широко зображується життя багатьох героїв та геройнь, охоплюється великий проміжок часу, розвивається кілька сюжетних ліній. Роман більший за обсягом від оповідання та повісті.

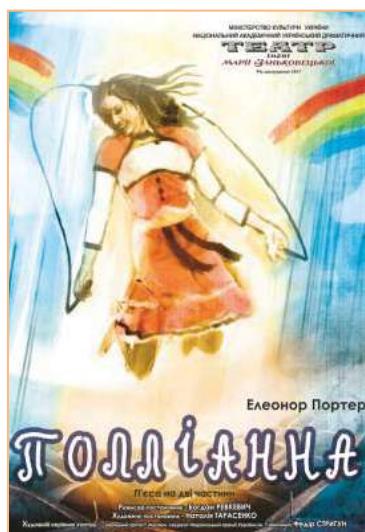
Україна і світ

Українською мовою роман можна прочитати завдяки перекладам Богдані Гори, Віри Наливаної, Марії Карнаух-Шурпік, Катерини Рябовол, Володимира Чайковського.

Ожили «Полліанна» й на театральній сцені. Вистави про дивовижну дівчинку йдуть у різних театрах світу й України.

■ Постер японського аніме «Полліанна», ХХ ст.

■ Афіша вистави «Полліанна» Львівського театру імені Марії Заньковецької, ХХI ст.

■ Афіша вистави «Полліанна» в Київському академічному театрі на Липках, ХХ ст.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ПОЛЛІАННА

(Уривки)

Міс Поллі отримала телеграму, що її небога, сирота Полліанна, приїде в Белдінгсвіл наступного дня, двадцять п'ятого червня. Міс Поллі наказала служниці Ненсі підготувати для дівчинки маленьку задушливу кімнату на горищі свого затишного багатого будинку та зустріти її завтра о четвертій годині на станції. Дівчинка прийняла Ненсі за тітоньку Поллі, та коли зрозуміла свою помилку, не засмутилась, а сказала, що у неї тепер є не тільки тітка, а й Ненсі також.

Мила дитина одразу завоювала прихильність Ненсі, яка поклялася собі бути сироті опорою в домі її тітки.

Кімнатчина на горищі

Міс Поллі Гаррінгтон не підвелається назустріч своїй небозі. Щоправда, коли Ненсі їй дівчинка з'явилася на порозі вітальні, вона відірвала очі від книжки і простягла дівчинці руку з таким виглядом, начебто кожен її довгий холодний палець був уособленням почуття обов'язку.

— Здрастуй, Полліанно. Я... — більше вона нічого не встигла сказати. Полліанна достоту перелетіла через кімнату і опинилася на твердих колінах шокованої міс Поллі.

— О, тітонько Поллі, тітонько Поллі! Якби ви знали, як я вдячна вам за те, що ви дозволили мені жити у вас, — схлипувала вона. — Якби ви знали, як це чудово, що у мене тепер є ви, і Ненсі, і всі-всі! Адже ще зовсім недавно у мене була тільки Жіноча допомога!

— Можливо... хоча й не маю честі бути знайomoю з цією Жіночою допомогою, — холодно відповіла міс Поллі, намагаючись звільнитися від чіпких маленьких пальчиків і перевівши похмурий погляд на Ненсі на порозі.

— Ненсі, спасибі. Можеш іти. Полліанно, зроби ласку, підведись і стань як слід. Я ще не встигла роздивитися тебе до пуття.

Поліанна схопилася на рівні ноги і нервово розсміялася.

— Ой, звичайно, ви ж мене ніколи не бачили але, по правді, нема на що дивитися через ці веснянки. Ой, і я ще маю пояснити, чому я приїхала в сукенці в червону клітинку, і

розвісті про чорну оксамитову баску з білими плямами на ліктях. Я вже розповідала Ненсі, що татко мені казав...

— Мене зовсім не цікавить, що говорив тобі твій батько, — різко урвала її міс Поллі. — У тебе ж є валіза?

— Так, звичайно, тітонько Поллі. Жіноча допомога купила мені чудову валізу. Правда, моїх речей там не так багато. Серед останніх місіонерських пожертв майже не було вбрання для таких маленьких дівчаток, як я. Але я привезла з собою усі татові книжки. Місіс Байт вважала, що я повинна їх зберегти. Розумієте, татко...

— Полліанно, — знов урвала її міс Поллі, — я хочу, щоб ти відразу засвоїла одну річ. Мені не цікаво слухати про твоого батька.

Полліанна затремтіла, і її заперло віддих.

— Чому, тітонько Поллі? Ви ж не маєте на увазі... — вона запнулася, і міс Поллі скористалася паузою.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати. Сподіваюся, валіза вже там. Я наказала Тімоті віднести її туди... якщо вона буде. Іди за мною, Полліанно.

Полліанна мовчки повернулася і покірно вийшла з кімнати слідом за тіткою. Їй на очі набігли слізки, однак підборіддя було гордо підняте.

«Зрештою, це навіть на краще, що вона не хоче говорити про тата, — думала Полліанна. — Мені буде легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому вона так і сказала». Переконавшись таким чином у «ласці» своєї тітоньки, Поліанна змахнула слізки і почала охочіше розглядатися довкола. Наразі вона підіймалася сходами. Перед очима Полліанни шурхотіла розкішна чорна шовкова спідниця міс Поллі. Крізь відчинені двері позаду вона встигла помітити килими у м'яких тонах та меблі, обшиті атласом. Ноги Полліанни потопали в чудовому килимі, схожому на зелений мох. Обабіч сходів на стінах золочені рами картин або зблиски сонячних променів, що пробивалися крізь прозористе мереживо фіранок, засліплювали очі. — Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, — захоплено видихнула вона. — Який у вас прекрасний будинок! Ви, напевне, дуже щасливі, що такі багаті!

— Полліанно! — репетнула міс Поллі, стоячи нагорі біля сходів. — Твої слова мене вкрай дивують!

— Але чому, тітонько Поллі? Хіба це не так? — щиро здивувалася Полліанна.

— Звичайно ні, Полліанно! Сподіваюся, я ще не настільки втратила голову, щоб гріховно пишатися Господніми дарами, — виголосила леді, — тим більше багатством!

Міс Поллі повернулася і попрямувала коридором до дверей, що вели на горище. Тепер вона була ще більше впевнена у правильності свого наміру поселити дівчинку на горищі. Спочатку вона просто хотіла тримати небогу подалі від себе, а також вберегти розкішні меблі від необережного поводження дитини. А тепер, коли міс Поллі виявила в Полліанни таку схильність до марноти, вона бачила, що рішення про маленьку і вбогу кімнатку на горищі напрочуд правильне.

Ніжки Полліанни весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися усе довкола, аби жодної гарної або цікавої речі у цьому чудовому будинку не оминути увагою. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими з цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната — мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків та картин... Тут тітка рвучко відкрила двері й ступила на інші сходи.

Тут не було нічого цікавого. Голі стіни обабіч. У кінці сходів — сутінки до найдальших закутків, де дах спускався майже до підлоги і де громадилося безліч ящиків та скринь. До того ж тут було спекотно й душно. Полліанна мимохіть підняла голову вгору, бо стало важко дихати. Вона побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

— Це — твоя кімната, Полліанно. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

Полліанна мовчки кивнула. В очах їй майнув переляк.

Міс Поллі спохмурніла.

— Коли я тебе про щось запитую, Полліанно, то я хочу, щоб ти мені відповідала голосно, а не просто хитала головою.

— Так, тітонько Поллі.

— Дякую. Так краще. Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно, — додала вона, задоволено оглянувши чисті рушники та глечик з водою. — Я пришлю Ненсі допомогти тобі розпакувати речі. Вечеря о шостій, — закінчила вона і хутко почала спускатися сходами.

Полліанна ще постояла, дивлячись тітці услід. Тоді обвела широко відкритими очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна. Погляд спинився на валізці, яка ще зовсім недавно стояла перед нею в її кімнатчині в будинку на далекому Заході. Наступної миті вона подалася до валізки, впала поруч з нею на коліна і затулила обличчя руками.

Такою її за кілька хвилин застала Ненсі.

— Ну, годі, годі, моє бідолашне ягнятко, — заспокоювала вона, опускаючись на підлогу і пригортаючи дівчинку. — Я так і знала, що вона вас доведе.

Полліанна похитала головою.

— Ні, Ненсі, це я сама дуже погана і зла, страшенно зла, — хлипала вона. — Я все ніяк не можу змиритися з тим, що мій татко Богу та янголам потрібен більше, ніж мені.

— Та їм він зовсім непотрібен, — рішуче заявила Ненсі.

— О, Ненсі! — непідробний жах висушив слізози в очах Полліанни.

Ненсі знічено всміхнулася й енергійно потерла очі.

— Ну, я зовсім не це мала на увазі, — квапливо вигукнула вона. — Гаразд, давайте мерщій ключ, відкриємо валізку й дістанемо сукенки.

Полліанна, все ще схлипуючи, дісталася ключа.

— Тут не так уже й багато речей, — нерішуче сказала вона.

— Тим швидше ми їх повиймаємо, — заспокоїла її Ненсі. Обличчя Полліанни раптом осяяла усмішка.

— Ай справді! Я повинна радіти, що у мене так мало речей! — вигукнула вона.

Ненсі витріщила очі.

— Чом би й... ні, — невпевнено відповіла вона. Моторна Ненсі хутенько розпакували книжки, латану білизну і кілька вбогих сукенок. Полліанна, вже сяючи усмішкою, літала по кімнаті, розвішуючи сукенки в шафі, складаючи книжки на столі та ховаючи білизну в шухляди.

— Ну ось, тепер це... це просто чудова кімната. Ге ж, Ненсі? — пробелькотала вона незабаром.

Ненсі не відповіла. Вона удавала, що зосереджено щось шукає на дні валізки. А Полліанна зупинилася біля комода і пильно подивилася на голу стіну, де мало б висіти дзеркало.

— Ні, я маю радіти, що тут немає дзеркала, бо якщо тут немає дзеркала, я не бачитиму своїх веснянок.

У Ненсі з вуст зірвався незрозумілий вигук. Полліанна здивовано повернулася, але служниця ще з більшим завзяттям почала порпатися у валізі. За хвилину Полліанна підійшла до вікна і раптом радісно скрикнула й заплескала в долоні від захоплення.

— Ой, Ненсі, я такого ще не бачила, — видихнула вона. — Подивіться оно туди... дерева, будиночки, гарний шпиль церк-

ви, сріблиться річечка. О, Ненсі, тут і картини не потрібні. Я рада, що вона мене тут оселила!

Але Ненсі зайшлася плачем, здивувавши і засмутивши Полліанну. Дівчинка кинулася до неї.

— Що сталося, Ненсі? Чому ви плачете? — допитувалася вона, а тоді з осторогою: Може... Може, це була ваша кімната?

— Моя кімната? — палко схопилася Ненсі, тамуючи слози. — Ні, ви справді таки маленьке янголятко з неба. І скільки ж іще впокорюватися... Ой лишенъко! Це вона дзвонить. — Після цих зворушливих слів Ненсі схопилася на рівні ноги, побігла комітьголов¹ з кімнати і подріботіла сходами вниз.

Зоставши сама, Полліанна повернулася до своєї «картини», як вона подумки назвала чудовий краєвид за вікном. Тоді спробувала торкнути віконницю: задуха ставала просто нестерпною. Віконниця напрочуд легко піддалася. Наступної миті вікно широко відчинилося, і Полліанна вихилилася з нього, спиваючи свіже духмяне повітря.

Відтак вона підбігла до другого вікна. І воно невдовзі теж відчинилося. Величезна муха пролетіла біля носа Полліанни і голосно загула по кімнаті. За нею залетіла іще одна, потім — ще, але Полліанна не звертала на це жодної уваги. Вона зробила дивовижне відкриття: просто під вікном росло величезне крислате дерево. Воно ніби вабило Полліанну. Раптом дівчинка голосно засміялася:

— А чом би й ні, — пирснула вона і за мить уже стояла на підвіконні. Звідти легко ступила на найближчу гілку дерева, а тоді, наче мавпочка, по вітті швиденько спустилася на найнижчу гілку. Полліанна добре лазила по деревах, але зістрибувати на землю було трохи лячно. Та вона затамувала віддих, розгойдалася, тримаючись сильними ручками, і м'яко приземлилася навкарачки на траву. Тоді підвелася й роззирнулася довкола.

Вона була позаду великого будинку. Перед нею лежав садок, у якому, зігнувшись, працював дідусь. Поза садком стежинка бігла через широке поле до кручин, на якій самотня сосна стояла на сторожі величезної скелі. Полліанні наразі здалося, що їй понад усе хочеться бути саме там — на вершечку великої скелі.

Перебіжками Полліанна проскочила повз дідуся, котрий схилився над роботою, промкнулася поміж рядками зелених

¹ Комітьголов — тут: швидко.

рослин, і, засапавшись, досягла стежини, що бігла полем. Потім, не відступаючи, Полліанна почала свою мандрівку. Поволі вона починала розуміти, що до скелі не близький світ, хоча з вікна здавалося, буцім до неї рукою подати!

За п'ятнадцять хвилин дзигар у передпокої садиби Гаррінгтонів пробив шосту годину. Разом з останнім ударом годинника Ненсі задзвонила у дзвіночок, сповіщаючи про вечерю.

Минула хвилина, дві, три... Міс Поллі насупилася й тупнула ногою, взутою в пантофлю. Тоді рвучко підвелася, пішла у коридор і нетерпляче подивилася вгору на сходи. Хвилину поприслушалася. Відтак повернулася і стрімко зайшла до спальні.

— Ненсі, — почала вона рішуче, щойно з'явилася маленька служниця, — моя небога запізнюються. Ні, кликати її не треба, — додала суворо, коли Ненсі хотіла піти до дверей. — Я її попередила, коли у нас вечера. А тепер нехай нарікає на себе. Нехай вчиться пунктуальності. Коли вона спуститься, нагодуєш її на кухні хлібом і молоком.

— Так, мем.

На щастя, міс Поллі не звернула уваги на вираз обличчя Ненсі.

Після вечері Ненсі при першій нагоді прокралася на горище до кімнатчини кухонними сходами.

— Хлібом і молоком, аякже, і це лише через те, що бідне маленьке ягнятко сплакалося і заснуло, — люто бурмотіла вона сама до себе, тихенько прочиняючи двері до кімнати. І відразу зарепетувала: — Де ви? Де ви заховалися?! Та де ж ви поділися?

Ненсі зазирнула в шафу, під ліжко, навіть у валізку та глек з водою. Тоді притьмом збігла сходами вниз і — в садок до старого Тома.

— Містере Том, містере Том, нашої благословенної дитини немає, — кричала вона. — Вона повернулася на небо, звідки і прийшла до нас, бідолашне ягнятко... а мені треба нагодувати її хлібом з молоком на кухні... ту, котра зараз, певне, споживає янгольську їжу, їй-їй.

Дідусь випростався.

— Янгольську їжу? — недовірливо перепитав він, озираючи при тому чудовий

■ Ілюстрація
П. Страйджа

призахідній краєвид. Раптом зупинив погляд, придивився й сказав до Ненсі, лукаво усміхаючись: — Що ж, якщо вона вирішила видряпатися поближче до янголів, то їй це ще може вдатися, — погодився він, показуючи коцюрблім¹ пальцем на тоненьку звійну фігурку на вершечку височеної скелі, що виднілася на тлі багрянистого неба.

— Ну, як на мене, так вона на небо сьогодні не потрапить, — рішуче заявила Ненсі і кинулася до стежинки, що вела через відкрите поле. — Якщо господиня питатиметься, скажіть, що я не забула про посуд, але просто пішла прогулятися, — гукнула вона через плече й помчала щодуху.

Гра

— Овва, міс Полліанно, як же ви мене налякали, — Ненсі аж захекалася, прямуючи до скелі, з якої щойно знехотя спустилася Полліанна.

— Налякала? О, перепрошую. Але ви не повинні турбуватися про мене. Татко і Жіноча допомога теж раніше хвилювалися, доки не побачили, що я неодмінно поверталася.

— Але я навіть не знала, що ви пішли! — вигукнула Ненсі, беручи малу підруч і поспішаючи в долину. — Ніхто не бачив, як ви виходили з будинку, ніхто. Я гадаю, ви просто спурхнули з даху, ге?

Полліанна пустотливо підстрибнула:

— Ато ж, тільки не вгору, а по дереву вниз. Ненсі оставпіла:

— Що ви зробили?

— Я злізла по дереву, що під вікном.

— Хай мені всячина! — видихнула Ненсі, наддавши ходи. — Цікаво, що сказала б ваша тітка на це.

— Справді цікаво? Тоді я усе розповім їй, і ви побачите, — весело пообіцяла Полліанна.

— Дякую красно, — мовила дівчина, — але не треба.

— Чому? Ви гадаєте, вона хвилюватиметься? — занепокоїлася Полліанна.

— Ні. Тобто — так. Пусте... Насправді мені зовсім не цікаво знати, що вона скаже, — Ненсі почувалася ніяково, бо й сама ледве стримувалася, щоб не нагримати на дівчинку. — Та нам треба поспішати — на мене ще чекає гора посуду.

— Я допоможу, — охоче пообіцяла Полліанна.

— О, міс Полліанно! — розчулилася Ненсі.

¹ Коцюрблій — тут: викривлений, зігнутий.

З хвилину вони йшли мовчки. Небо швидко темніло. Полліанна міцно трималася за руку своєї подруги.

— Здається, я маю радіти з того, що трошки перелякала вас, бо інакше ви нізащо не пішли б мене шукати, — сказала дівчинка, тремтячи.

— Бідне ягнятко! Ви ж, певне, зголодніли. Але, боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб з молоком, та й то разом зі мною на кухні. Ваша тіточка дуже розгнівалася, коли ви не спустилися до вечері.

— Але я ж не могла спуститися. Я була тут!

— Так, але вона ж про це не знала, — сухо пояснила Ненсі, стримуючи усмішку. — То вже вибачайте мене за хліб з молоком.

— Навпаки! Я маю радіти!

— Радіти? Чому?

— Ну, я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечериати з вами. Тому я й радію.

— Ото вам аби тільки порадіти, — відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горищі.

Полліанна м'яко розсміялася.

— Ну, це така гра.

— Гра?

— Так, гра, що називається просто радіти.

— Що ви таке кажете?

— Ні, це гра така. Мене навчив грatisя у неї тато, і мені подобається, — вела Полліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще звідтоді, як я була малям. Я розповіла про неї Жіночій допомозі, й вони теж почали грatisя в неї. Хоч і не всі...

— І що ж це за гра така? Щоправда, я не надто знаюся на іграх.

Полліанна знову засміялася, а потім ще й зітхнула, і в сутінках на її засмучене обличчя лягла задума.

— Все почалося з того, що якось разом із місіонерськими пожертвами надіслали милиці.

— Милиці?!

— Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але, коли надійшли чергові місіонерські пожертви, леді відписала, що ляльки там не виявилося. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знагодитися якісь дитині. З цього, власне, все і почалося.

— Щось я поки не бачу тут ніякої гри, — ледь не роздратувалася Ненсі.

— Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме, — щиро пояснювала Полліанна. — Ми почали гратися в цю гру саме з милиць.

— Боже милий! Чому ж тут можна радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

Полліанна заплескала в долоні.

— Отож-бо й воно! — вигукнула вона. — Спочатку я думала так, як ви. Але тато мені усе пояснив.

— Тоді, будьте ласкаві, поясніть і мені, — кинула Ненсі.

— Простісінько! Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, — тріумфувала Полліанна. — Усе дуже просто, коли вмієш грати в цю гру.

— Отаке вигадали, — пробурмотіла Ненсі, майже з острахом подивившись на дівчинку.

— Це не вигадки. Насправді це — чудова гра, — із запалом наполягала Полліанна. — Відтоді ми завжди гралися в ней. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда, іноді в ней буває дуже важко гратися... як-от коли тато віходить на небо і не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

— Або коли тебе поселяють у затхлій маленькій та голій кімнатчині на горищі, — роздратовано докинула Ненсі.

Полліанна зітхнула.

— Це було складно лише на початку, — погодилася вона, — коли я почувалася дуже самотньою. Тоді мені не хотілося гратися, а хотілося чогось гарного. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Бо коли жадаєш приємних речей, на решту, якот із лялькою, про яку я так мріяла, не зважаєш.

— Гм! — гмуknула Ненсі, а до горла її підкотився клубок.

— Зазвичай це не відбирає багато часу, — зітхнула Полліанна. — А іноді взагалі виходить якось саме по собі. Я вже давно у неї граюся. Ні, справді, це чудова гра. Нам із татом, — її голосок затремтів, — вона так подобалась. Хоча

■ Кадр із фільму «Полліанна», 2003 р.

зараз буде важче, тому що немає з ким гратися. Хіба що, може, тітка Поллі захоче, — докинула вона.

— Хоч стій — хоч падай... вона? — пробурмотіла Ненсі крізь зуби, а вголос мовила своє: — Послухайте, міс Полліанно, я не великий мастак гратися у всілякі ігри, і я не надто добре зрозуміла, що й до чого. Але я буду гратися з вами в цю гру.

— Ой, Ненсі! — зраділа Полліанна й кинулася їй на шию. — Це буде просто чудово. У нас усе вийде.

— Побачимо, — невпевнено погодилася Ненсі. — Але на багато від мене не сподівайтесь. Я ще ніколи не гралася в такі ігри, однаке докладу всіх зусиль. У кожному разі вам буде з ким гратися, — завершила Ненсі, коли вони переступили поріг кухні.

Полліанна з величезним апетитом впоралася із хлібом та молоком. Тоді на пропозицію Ненсі пішла до вітальні, де її тітка сиділа й читала.

Міс Поллі холодно підвела на неї очі.

— Ти повечеряла, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі.

— Мені дуже прикро, Полліанно, що довелося у перший же день змушувати тебе вечеряти на кухні хлібом із молоком.

— Що ви, тітонько Поллі, я дуже зраділа. Я люблю хліб із молоком. І Ненсі мені дуже подобається. Тож не робіть собі з цього клопоту.

Раптом міс Поллі випростала спину:

— Час лягати спати, Полліанно. У тебе сьогодні був важкий день, а завтра складемо твій розклад і передивимося твій гардероб, аби вирішити, що тобі ще необхідно придбати. Ненсі дасть тобі свічку. Обережно з нею. Сніданок — о пів на восьму. Сподіваюся, цього разу ти спустишся вчасно. Добраніч.

Наче так і годиться, Полліанна підійшла до міс Поллі й ніжно обняла її.

— Мені так гарно у вас! — радісно зітхнула вона. — Я знаю, що ми житимемо у злагоді. Я знала про це ще тоді, коли їхала сюди. На добраніч, тітонько Поллі, — вигукнула Полліанна весело і вибігла з кімнати.

— Помилуй, Господи, мою душу, — упівголоса мовила міс Поллі, коли дівчинка вийшла. — Що за незвичайна дити-

на? — І спохмурніла: «Вона рада, що я її покарала, і просить «щоб я не робила собі з цього клопоту».

— Вона сподівається жити зі мною «в злагоді», помилуй, Господи, мою душу, — знову вигукнула вона, повертаючись до книжки.

А чверть години по тому в кімнатчині на горищі самотня дівчинка ридала, притуливши до себе подушку:

— Я знаю, татку, ти зараз серед янголів, але, якби ти знав, як мені важко зараз грati в нашу гру. Дуже важко, — шепотіла вона крізь слізози. — Мені здається, навіть ти не зміг би знайти, чому радіти, коли лишаєшся зовсім сама в темряві. Якби поряд була Ненсі, тітонька Поллі чи хоч хтось із Жіночої допомоги, мені було б набагато легше.

А внизу на кухні Ненсі квапливо домивала посуд. Вона заштовхала ганчірку в глечик з-під молока й уривчасто бурмотіла:

— Якщо я в ту дурню... гратимусь... радіючи милицям, коли хочеш ляльку... ось я пограюся... опора біdnій дитині... ось я вам тут пограюсь... постривайте...

Переклад з англійської Віри Наливаної

НАЛІВАНА ВІРА — перекладачка з англійської мови, авторка книжок для дітей.

■ Про подiї в житті Полліанни читайте онлайн

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ЗНАЮ

1. Розкажіть, що незвичайне в історії Полліанни вас захопило.
2. Якими ви уявляєте персонажів твору — Полліанну, міс Поллі, Ненсі та інших?
3. Сформулюйте «тонкі» (короткі) запитання, на які б ви хотіли отримати відповідь під час обговорення твору.

ДУМАЮ

4. Перекажіть уривок, у якому йдеться про те, як міс Поллі готувалася прийняти свою єдину небогу. Поясніть, що в її поведінці обурювало служницю Ненсі.
5. Уявіть себе на місці Полліанни: ось ви в багатому будинку своєї рiдної тiтки, ступаєте м'якими килимами, милуетесь прекрасними картинами на стiнах, а, вiдчинивши дверi влас-

ної кімнати, бачите «голі стіни, голу підлогу, голі вікна». Який настрій заволодів би вами? Поміркуйте, що допомогло Полліанні опанувати себе. Для відповіді використайте цитати з тексту.

6. Поспостерігайте, як дівчинка одразу обживається на новому місці. Назвіть риси характеру, які стають її у пригоді.
7. Розкажіть про «гру в радість», яку вигадав татко Полліанни. Подумайте, яке значення мала гра у житті дівчинки. Чи легко було їй «гратися в радість»? У відповідях посилаєтесь на текст твору.
8. Визначте, що здивувало тітку Поллі в поведінці її небоги. Чому вона назвала Полліанну «незвичайною дитиною»?
9. Яке ставлення до світу і до людей допомагало дівчинці вижити без батьків, без їхнього тепла і ласки? Прокоментуйте її фразу «...яка я рада, що живу на цьому світі такого ранку!»
10. Яке слово найбільше не любила Полліанна? (Перевірте, чи уважно ви читали).
11. Прочитайте і обговоріть з друзями вислів Полліанни про те, що означає «жити». Чи погоджуєтесь ви з її міркуваннями?
12. Чому міс Поллі почувалася «на диво безпорадною» у вихованні Полліанни? За чиїм розпорядком врешті решт владналося життя в садибі Гаррінгтонів?
13. Хто така місіс Сноу і чому до неї ніхто не любив ходити? Чи доводилося вам зустрічати подібних людей? Яке ставлення до себе вони викликають?
14. Як змінилася ця жінка після відвідин її Полліанною? Перечитайте уривок із розділу «Полліанна йде в гості» і простеже за манерою спілкування дівчинки з місіс Сноу. При нагоді спробуйте використати таке конструктивне спілкування із людьми, невдоволеними власним життям.
15. Чи зацікавив вас дивний чоловік у чорному циліндрі, з яким Поліанна познайомилася «лише наполовину»? Дізнайтесь про нього більше, прослухавши роман з допомогою інтернет-скарбнички або прочитавши онлайн.
16. З'ясуйте, як спілкування з Полліанною вплинуло на персонажів твору. Для відповіді заповніть таблицю за зразком:

Персонаж	До спілкування з Полліанною	Після спілкування з Полліанною
Ненсі		
Садівник Том		

17. Доведіть, що твір «Полліанна» — це роман.
18. Наведіть аргументи щодо того, чому роман «Полліанна» став бестселером.

СТВОРЮЮ

19. Роман «Полліанна» неодноразово екранизували. Глядацьку аудиторію особливо приваблювали діалоги Полліанни з іншими героями та геройнями. Складіть простий план для ранкової розмови із своїми батьками або іншими дорослими у стилі Полліанни.
20. Напишіть есе з теми «Радіти життю — це просто».

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

1. Спробуйте себе в ролі автора/авторки гри в радість для п'ятих класів:
  - опитайте своїх однокласників/однокласниць про складні життєві ситуації, у які вони часто потрапляють;
  - виберіть 3–4 складні ситуації, у які потрапляє більшість ваших однолітків;
  - запропонуйте правила для радісного виходу зі складних ситуацій.
2. Запропонуйте скористатися вашими правилами.
3. Проаналізуйте, які із запропонованих вами правил знайшли найбільшу підтримку.

Діалог мистецтв

Роман «Полліанна» було екранизовано близько десяти разів (у США, Великій Британії, Туреччині й Бразилії). За його сюжетом знято кінофільми, телесеріали, музичні фільми, мультфільми й навіть мультиплікаційний серіал (Японія).

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

Роман Елеонор Порттер «Полліанна» можна послухати як аудіокнигу.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

«Пригоди барона Мюнхгаузена» — це збірка оповідань про вигадані пригоди головного героя — життерадісного барона Мюнхгаузена — дотепного розповідача і фантазера, рішучого, сміливого, відважного і винахідливого вояку і мандрівника. Цю збірку уклав німецький письменник Рудольф Еріх Распе.

«Лускунчик і Мишачий Король» — це повість-казка про дівчинку Марі та хлопчика, якого зла миша Мишильда перетворила на Лускунчика. У дивовижний світ казки запрошує юних читачів,

які можуть та люблять фантазувати, німецький письменник Ернст Теодор Амадей Гофман.

«Аліса в Країні Див» — це дивовижна казкова історія англійського математика й письменника Льюїса Керрола про дівчинку Алісу, яка одного разу через кролячу нору несподівано опинилася у фантастичній Країні Див. Там усе було не так, як у реальному житті, бо не діяли звичні правила поведінки й моральні приписи.

«Полліанна» — захоплива книжка американської письменниці Елеонор Порттер про дівчинку, яку батько навчив дякувати за все, що дарує доля, та шукати навіть за найнесприятливіших обставин у житті тільки позитивне та хороше.

підсумуй свої здобутки

1. Вибери правильну відповідь:

Фантастика — це різновид художньої літератури, у якій зображується те, чого не існує в реальному житті.

так

ні

2. Вибери правильну відповідь:

Повість-казка — це літературний твір середнього обсягу, у якому відбуваються дива, чарівні явища на тлі реальних подій.

так

ні

3. Вибери правильну відповідь:

Мюнхгаузен — це псевдонім.

так

ні

4. Вибери одну правильну відповідь:

Хто з геройів повісті Елеонор Порттер «Полліанна» не любив мух?

А Полліанна

Б місіс Сноу

В Том

Г тітка Поллі

5. Вибери одну правильну відповідь:

Мюнхгаузен розповідав своїм слухачам про те, як:

А літав на Місяць, як він жив серед триногих людей, як його проковтнула велетенська рибина, як у нього відірвалася голова

Б кірасири, драгуни та ошатні гусари виступили проти мишачого війська

В потрапляє до зали з безліччю замкнених дверей

Г завдяки своїй доброті, безпосередності, життєрадісності та енергійності можна розтопити черстві серця людей

6. Установи відповідність між терміном та визначенням:

1. Комічне в художній літературі

2. Повість-казка

3. Роман

4. Гіпербола

А смішно зображене

Б літературний твір середнього обсягу, у якому відбуваються дива, чарівні явища на тлі реальних подій

В великий за обсягом оповідний твір, у якому розвивається кілька сюжетних ліній, пов'язаних із долею головних героїв

Г явне і навмисне перебільшення для посилення виразності та підкреслення сказаної думки

7. Установи послідовність подій у повісті Елеонор Порттер «Полліанна».

А знайомство Полліанни з Ненсі

Б зустріч Полліанни із незнайомцем на прогулянці

В знайомство Полліанни з тіткою Поллі

Г знайомство Полліанни з місіс Сноу

8. Визнач головну думку казки Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» або Ернста Теодора Амадея Гофмана «Лускунчик і Мишачий король». Обґрунтуй свою думку.

9. Наведи приклад гіперболи у «Пригодах барона Мюнхгаузена». Поясни, з якою метою її використав автор.

10. Запропонуй епізоди для фотоквесту за казкою Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» або Ернста Теодора Амадея Гофмана «Лускунчик і Мишачий король».

Розділ 3

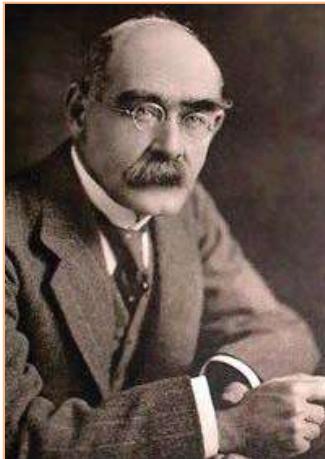
Тварини — герої художніх творів

Толовні герої художніх творів, запропонованих вам у цьому розділі, — це тварини, які вміють розмовляти і поводитись, як люди. Ці тварини здатні на різні почуття й перебувають одне з одним і з людьми в дружніх або непростих стосунках. Наприклад, маленького хлопчика виростили вовки, а його кращими друзями і вчителями стали ведмідь, чорна пантера і пітон. Дівчинка дружить із двома бобренятами. А повагу та захоплення мисливців викликає величезний вовк.

З цих фантастичних й водночас сповнених реального життя творів ви дізнаєтесь багато цікавого. На їх сторінках перед вами розкриються таємниці дивовижного світу природи, маленькою часткою якого ви себе відчуєте.

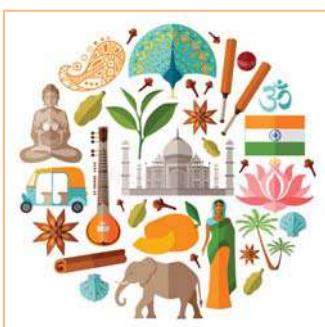
Опрацювавши розділ, ви:

- **дізнаєтесь** про захопливий світ художніх творів зарубіжних письменників, де нарівні з людьми діють герої-тварини;
- **усвідомите**, що людина є частиною природи й має берегти її;
- **зможете оцінити** своє ставлення до тварин і до навколишнього світу.

■ Редьярд Кіплінг.
Фото 1931 р.

Гінді — мова Індії.

3.1 Редьярд Кіплінг (1865–1936). «Мауглі»

3.1.1 Редьярд Кіплінг — один із найзначиміших англійських літераторів.

Народився Редьярд Кіплінг в Індії, в місті Бомбеї (тепер Мумбаї). Він ріс під опікою слуг-індійців та служниць-індійок і на гінді заговорив раніше, ніж англійською мовою.

Хоча більшу частину життя Редьярд Кіплінг прожив в Англії і в США, він завжди вважав Індію своєю батьківщиною. Були натхнення Індією, яку він любив, і найзначиміші твори Кіплінга.

Вирушаймо до Індії!

Що ви знаєте
про Індію?

Чи читали
ви індійські
казки?

Які символи
Індії ви побачили
в цьому колажі?

! ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Редьярд Кіплінг — автор безлічі новел, романів і віршів. Та всесвітню популярність йому принесли книги для дітей. І це не випадково: з дітьми письменник розмовляв усерйоз, писав про те, у що вірив і про що замислювався, та при цьому умів бути веселим і цікавим.

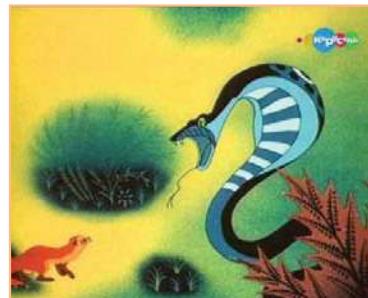
■ Редьярд Кіплінг у дитинстві. Фото 1872 р.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Своє ім'я Кіплінг отримав на честь англійського озера Редьярд, на березі якого познайомилися його батьки.
2. З досі не відомої причини Кіплінг міг писати свої твори тільки чорним чорнилом.

3. Кіплінг став наймолодшим лауреатом Нобелівської премії з літератури. У момент нагородження йому було лише 42 роки. Цей рекорд не побито дотепер.
4. Мільйони дітей світу знають Кіплінга завдяки цікавому Слоненятку, відважному мангусту Ріккі-Тіккі-Таві та героєві «Книги джунглів» Мауглі.

■ Кадр із мультфільму «Ріккі-Тіккі-Таві», 1970 р.

Нобелівська премія — найпрестижніша премія у світі.

3.1.2 «Книга джунглів» (англ. «The Jungle Book») — збірка оповідань Редьярда Кіплінга, які публікувалися в журналах в 1893–1894 рр. Кожне оповідання закінчується віршем-поемою.

Окремою книжкою «Книга джунглів» вийшла наприкінці 1894 року.

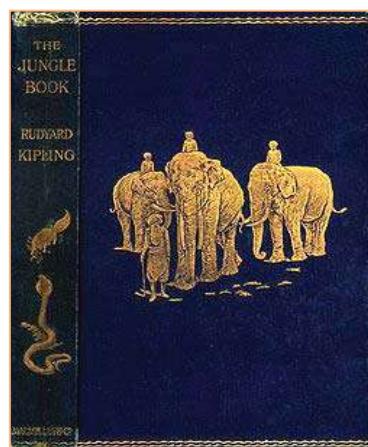
Головні герої «Книги джунглів» Кіплінга — тварини, а в більшості оповідань у ній розповідається про Мауглі — хлопчика, якого виховали вовки.

Теорія літератури

Герой художнього твору — особа, про яку розповідається у творі. Героями художніх творів можуть бути не лише люди, а й тварини, фантастичні істоти, рослини чи речі. Вони характеризуються через зовнішність, душевні якості, вчинки і взаємини з іншими персонажами. Герой/героїння, які перебувають у центрі художнього зображення, називають **головними**. Персонажів, що з'являються в окремих епізодах і пов'язані з історією головного героя, називають **другорядними**.

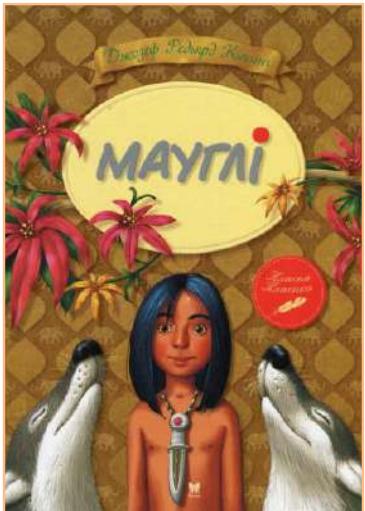
Україна і світ

Українські переклади казок Кіплінга з'явилися ще в 1920 р., і з того часу «Книга джунглів» перевидавалася українською мовою багато разів. Її перекладали з англійської Юрій Сірий, Василь Ткачевич, Наталія Дьомова, Володимир

■ Обкладинка первого видання «Книги джунглів», 1894 р.

Придумав казки «Книги джунглів» Редьярд Кіплінг завдяки англійській письменниці Мері Мейпс Додж, яка була редакторкою дитячого журналу. Одного разу Мері запропонувала письменнику написати «що-небудь про джунглі» для її читачів. Так з'явилася історія про хлопчика Мауглі.

- Обкладинка українського видання «Мауглі», 2007 р.

Чернишенко, Ірина Сав'юк, Олекса Негребецький, Всеволод Прокопчук, Петро Гандзюра, Леонід Солонько, Володимир Панченко та інші.

Діалог мистецтв

За «Книгою джунглів» Кіплінга було знято мультиплікаційний фільм «Мауглі» (1989), художні фільми «Книга джунглів» (США) в 1942 р., 1994 р., 2016 р.; британський художній фільм «Книга джунглів: Початок» (2018) та мультиплікаційні фільми «Книга джунглів» (США, 1967), «Мауглі» (СРСР, мультиплікаційний серіал, 1967-1971, 1973 рр.), «Книга джунглів 2» (США, 2003).

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

КНИГА ДЖУНГЛІВ

(Уривок)

Брати Мауглі

*На крилах у Чіля ніч темна спочила,
Кажсан виринає з пітьми,
Худобу в хлівах охоплює страх,
Бо вільні до ранку ми.*

*Роззявивши пащі, женемо крізь хащи
Ми жертву до самого скону.*

*I клич наш лунає: — Всім щастя бажаєм,
Хто Джунглів тильнує Закону!*

На Сіонійські гори спав тихий, задушний вечір. Була вже сьома година, коли Батько Вовк прокинувся після денного спочинку, почухався, позіхнув і розправив одну за одною лапи, щоб навіть кінчики позбулися сонної млявості. Мати Вовчиця лежала, уткнувшись великою сірою мордою в чотирьох вовченят, що перекидалися коло неї і скавчали. Вхід до їхньої печери був залитий місячним сяйвом.

— Грр! — прогарчав Батько Вовк. — Знову час на лови. Він уже збирався стрибнути з горба вниз, як раптом малень-

ка тінь з пухнастим хвостом загородила вхід і проверещала:

— Щасти тобі в усьому, о Найсіріший з Вовків! Хай доля пошле щастя твоїм шляхетним діткам і дасть їм міцні та білі зуби, і хай не забувають вони ніколи, що на світі є убогі та голодні!

То був шакал Табакі, Блюдолиз, а вовки індійських лісів зневажають Табакі: він тільки й знає, що нишпорить скрізь, робить різні капості, розносить плітки та єсть ганчір'я й обрізки шкіри на смітниках коло сіл. Але разом з тим усі вони й бояться Табакі, бо між іншими звірами в Джунглях він найбільше схильний до сказу; і тоді вже він забуває, що сам кожного боявся, бігає лісом і кусає всіх, хто попадеться йому дорогою. Навіть тигр тікає і ховається, коли маленький Табакі скажені, тому що сказ — найганебніша річ, яка тільки може статися з диким звіром. Ми, люди, називаемо цю хворобу водобоязнню, а звірі звуть її девані, сказом, і тікають не оглядаючись.

— Ну що ж, заходь, пошукай, — похмуро буркнув Батько Вовк. — Але тут нема нічого поживного.

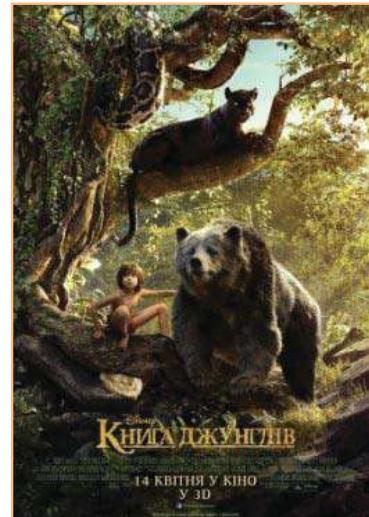
— Для вовка нема, — відповів Табакі, — а для такої нікчемної особи, як я, всяка обгрізена кістка — вже справжній бенкет. Хто ми такі, Гідур-Логи (Плем'я Шакалів), щоб перебирати чи вередувати!

Табакі миттю кинувся у глиб печери, знайшов там кістку оленя, на якій ще лишилося трохи м'яса, присів і почав розкошувати.

— Дякую вам за смачну страву, — сказав він, облизувчись. — Які ж вродливі ваші шляхетні дітки! Які великі в них очі! А самі ж іще зовсім малята! Звичайно, звичайно, як же це я забув, адже діти царів — з першого дня дорослі!

Певна річ, Табакі, як і кожен інший, знов, що не слід хвалити дітей у вічі, аби їх не зурочити, і дуже зрадів, побачивши, що вовки — Батько й Мати — незадоволені його словами. Табакі посидів, радіючи зі своєї капості, а потім ехидно зауважив:

— Шер-Хан, Великий, змінив місце ловів. Наступного місяця він полюватиме в тутешніх горах — так сказав він мені!

■ Постер фільму «Книга джунглів», 2016 р.

Шер-Хан — це тигр, що жив за двадцять миль звідси, на березі річки Вайнгунги.

— Він не має права! — сердито почав Батько Вовк. — За Законом Джунглів, він не має права міняти місце ловів без завчасного попередження. Він розполошить усю дичину на десять миль навколо, а мені... мені треба ловити у ці дні за двох!

— Недарма Шер-Ханова мати прозвала його Ленгрі (Кульгавим), — спокійно зауважила Мати Вовчиця. — Він змалку шкутильгає на одну лапу і через те вбиває лише селянську худобу. Люди коло Вайнгунги сердті на нього, і він тепер іде сюди, щоб розгнівати й наших сусідів. Через нього вони почнуть прочісувати Джунглі. Сам він утече, а от нам з нашими дітьми доведеться перебиратися звідси, коли люди підпалять траву. Ні, дякуємо за це Шер-Ханові!

— Переказати йому вашу подяку? — спитав Табакі.

— Геть звідси! — клацнув зубами Батько Вовк. — Геть! Іди полювати до свого покровителя. Для однієї ночі ти вже накоїв досить лихого.

— Я йду, — спокійно відповів Табакі. — Ви почуєте голос Шер-Хана внизу, у хащах. Я міг би не завдавати собі клопоту, щоб принести вам цю новину.

Батько Вовк прислухався і з глибини долини, що прилягала до маленької річки, почув сухе, зловісне, монотонне гарчання тигра, від якого, певне, втекла здобич і якому було зовсім байдуже, що про це дізнаються всі Джунглі.

— Дурень! — промовив Батько Вовк. — Нічні лови починати таким галасом! Невже він гадає, що наші олені такі ж, як його гладкі волі з села коло Вайнгунги?

— Тс-с-с!.. Цієї ночі він полює не на вола й не на оленя, — сказала Мати Вовчиця. — Це полювання на Людину!..

Виття тигра перейшло в приглушене гарчання, що, здавалося, лунало звідусіль. Це був той звук, який нагонить жах на лісорубів і циган, що ноочують просто неба, і примушує їх іноді кидатися в самісіньку пашу титрові.

— Людина! — промовив Батько Вовк і вищирив свої білі зуби. — Тъху! Хіба мало комах та жаб у болоті, що йому треба ще їсти Людину, та до того ж у наших владіннях!

Закон Джунглів, який ніколи не наказує нічого безпідставно, забороняє полювати на Людину, за винятком тих випадків, коли звір учить своїх дітей забивати. Але тоді він мусить полювати за межами ловецьких угідь своєї Зграї чи Племені.

Справа в тому, що вбивство Людини рано чи пізно виклике прибуття білих людей з рушницями верхи на слонах і кількох сотень темношкірих людей з барабанами, ракетами та смолоскипами. І тоді кожен у Джунглях зазнає лиха.

Звірі ж пояснюють між собою цей закон інакше: на їхню думку, Людина — це найслабша і найменш захищена істота, і тому чіпати її «не личить мисливцеві».

Вони кажуть також — і це правда, — що той, хто єсть людей, шолудивіс і в нього випадають зуби.

Гарчання розлягалося все дужче й дужче і нарешті скінчилося громовим «аррр!» тигра, який кидається на здобич. Потім почулося виття Шер-Хана, виття, в якому було мало тигрового.

— Не спіймав, — сказала Мати Вовчиця. — Що ж це таке?

Батько Вовк пробіг кілька кроків уперед і почув дике гарчання й сопіння Шер-Хана, який, мов скажений, метався у зарослях.

— У цього дурня тільки ѿ вистачило вміння ускочити в лісорубове багаття та обсмалити собі лапи, — пробурчав Батько Вовк і додав: — Табакі коло нього.

— Хтось іде вгору, — зауважила Мати Вовчиця, наставивши одне вухо. — Приготуйся!

У кущах щось стиха зашелестіло; Батько Вовк присів на задні ноги і весь підібрався, готовуючись до стрибка. І тут стороннє око могло б побачити найдивовижніше в світі видовище — вовка, що зупинився посеред стрибка! Власне, він уже стрибнув, ще навіть не бачачи, на кого, а потім зробив неймовірне зусилля, щоб зупинитись. І вийшло, що він лише підскочив на чотири або п'ять футів у повітря і впав майже на те саме місце, звідки стрибнув.

— Людина! — вигукнув він, клацнувши зубами. — Людське дитинча. Дивись!

Просто перед ними, вхопившись за низьку гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, — ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялася.

— Невже це Людське дитинча? — спитала Мати Вовчиця. — Я ще ніколи їх не бачила. Принеси його сюди.

Вовки звикли переносити своїх дітей і можуть, якщо треба, перенести в паці яйце, не роздушивши його; хоч щелепи Батька Вовка міцно стулилися на спині дитини, він приніс

її і поклав поруч із своїми щенятами, не лишивши на шкірі жодного знаку від зубів, навіть найменшої подряпини.

— Яке малесеньке! Воно зовсім голе... і яке сміливе! — ніжно промовила Мати Вовчиця.

Дитинча розштовхувало вовченят, протискаючись до теплого боку Вовчиці.

— Дивись! Воно єсть разом з іншими! То он яке Людське дитинча! Скажи мені, чи міг коли-небудь вовк похвалитися тим, що в нього поміж вовченят лежить Людське дитинча?

— Я колись чув про щось подібне, але це було не в нашій Зграї і не в мій час, — сказав Батько Вовк. — Воно зовсім без волосся, і я міг би його розчавити, торкнувшись лапою. Але поглянь, воно дивиться просто на мене і зовсім не боїться.

Місячне світло, що сіялося крізь отвір печери, раптом померкло: величезна квадратна голова і плечі Шер-Хана загородили війстя. Табакі, ховаючись позад нього, пищав:

— Владико! Владико, він зайдов сюди!

— Шер-Хан робить нам велику честь, — промовив Батько Вовк, але очі його палали гнівом. — Що потрібно Шер-Ханові?

— Мою здобич. До вас прибилося Людське дитинча, — сказав Шер-Хан. — Його батьки втекли. Віддайте його мені!

Шер-Хан справді, як і гадав Батько Вовк, ускочив у багаття якогось лісоруба і, обсмаливши лапи, тепер лютився з болю.

Але Батько Вовк знов, що вход у печеру завузький і тигр не пролізе. Все тіло Шер-Ханове звивалось як у корчах: він нагадував людину, що намагається протиснутись у вузьку діжку.

— Вовки — Вільне Плем'я! — відповів Батько Вовк. — Вони приймають накази тільки від Ватажка Зграї, а не від якогось смугастого вбивці людської худоби. Людське дитинча належить нам; його вб'ють лише тоді, коли ми самі того захочемо.

— Захочемо, захочемо! Яке мені діло до вашого хотіння! Присягаюся биком, якого я вбив, це вже занадто! Чи довго ще я стоятиму тут, уткнувши носа в ваше собаче лігво, поки ви задовольните мої законні домагання? Це я, Шер-Хан, розмовляю з вами!

Рев тигра, мов грім, заповнив усю печеру. Мати Вовчиця скинула з себе вовченят і стрибнула вперед; очі в неї спалах-

нули, мов дві зелені зірки в пітьмі. Вона сміливо глянула в розлючені очі Шер-Хана.

— А це я, Ракша (Сатана), відповідаю тобі! Людське дитинча моє! Чуєш ти, Кульгавий, — тільки моє! І його не вб'ють! Воно житиме й бігатиме в нашій Зграї, полюватиме разом з нами. І зрештою, — стережись ти, мисливцю на маленьких голих дітей, ти, що ковтаєш жаб та вбиваєш рибу, — воно полюватиме на тебе! А тепер забираєся звідси, бо, присягаюся Самбгуrom, якого я вбила (адже я не їм охлялої худоби!), ти повернешся до своєї матері, обсмалена скотино Джунглів, ще кульгавіший, аніж з'явився на світ! Геть!

Батько Вовк здивовано слухав ці слова.

Він уже майже забув той час, коли відвоював Матір Вовчицю у чесній бійці з п'ятьма іншими вовками, коли вона ще бігала в Зграї і коли тільки з чемності не називали її Сатаною.

Шер-Хан ще міг позмагатися з Батьком Вовком, але не встояв би супроти Матері Вовчиці: він розумів, що в такому місці всі переваги будуть на її боці і що вона битиметься на смерть. Тому він з гарчанням витяг голову і, трохи одійшовши, прогарчав:

— На своєму подвір'ї і собака пан! Побачимо, що скаже Зграя.

Людське дитинча — моє, і рано чи пізно йому не минути моїх зубів, о злодії з кудлатими хвостами!

Мати Вовчиця, ледве переводячи подих, кинулась на землю посеред своїх дітей, а Батько Вовк поважно мовив:

— Воно Шер-Хан каже діло. Маля треба показати всій Зграї. Ти хочеш лишити його в себе, Мати?

— Лишити у себе?! — важко дихаючи, відповіла Мати Вовчиця. — Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Поглянь, воно вже відштовхнуло одне мое маля зовсім убік. Цей кульгавий різник убив би його і втік до Вайнгунги, а потім тутешні селяни почали б мститися всім нам і вигнали б нас із наших притулків. Лишити його коло себе? Авжеж, лишу! Лежи спокійно, Жабеня. О Мауглі, — бо Мауглі-Жабеням я тебе називатиму, — настане час, коли ти почнеш полювати на Шер-Хана, як він полював на тебе.

— Але що скаже наша Зграя? — зауважив Батько Вовк.

Законом Джунглів чітко встановлено, що кожний вовк після одруження може відокремитись од своєї Зграї; але як

■ Кадр із мультфільму «Мауглі», 1973 р.

тільки діти його підростуть і зіпнуться на ноги, він мусить привести їх на Племінну Раду, яка звичайно збирається раз на місяць у найсвітлішу ніч, щоб усі вовки могли уважно роздивитися дітей. Після таких оглядин вовченята можуть вільно бігати де завгодно, і, аж поки вони заб'ють свого першого оленя, ніхто з дорослих вовків Зграї не сміє їх чіпати. Ніякої милості тому дорослому вовкові, що вб'є вовченя! Ка-ра — смерть на місці. І якщо гарненько подумати, то стане ясно, що так воно й повинно бути.

Батько Вовк дочекався, коли його діти навчились бігати, і тоді в ніч Племінних Зборів повів їх, Мауглі і Матір Вовчицю на Скелю Ради. Це була вершина горба, усіяна рінню та уламками скель, де могло розміститися з сотню вовків.

Акела, великий сірий Самотній Вовк, що керував Зграєю завдяки своїй великій силі та розуму, лежав на Склі Важка, простягшись на весь свій зріст; внизу сиділо сорок чи більше вовків найрізноманітнішої масті і зросту, від сивих ветеранів, які могли сам на сам управитися з оленем, до молодих чорних трілітків, які тільки гадали, що можуть це зробити. Самотній Вовк водив Зграю вже багато років. За своєї молодості вів двічі попадав у вовчу пастку, а одного разу його жорстоко побили і кинули, вважаючи вже мертвим. Отож він із власного досвіду знає вчинки та звичаї людей.

Розмов біля Склі майже не було. Діти бавились, перекидалися всередині кола, де сиділи їхні батьки і матері; дорослі вовки поволі підходили до того чи іншого вовченяти, уважно оглядали його, а потім тихенько поверталися на своє місце. Час від часу яка-небудь матір виштовхувала своє вовченя на

осяяне місячним світлом місце, аби його теж побачили, не забули.

А Акела кричав із своєї Скелі:

— Ви знаєте Закон, вам відомий Закон! Придивляйтесь уважніше, о вовки!..

І стурбовані матері підхоплювали заклик:

— Дивіться уважніше, о вовки, дивіться уважніше!

Нарешті настав час показати всім хлопчика, і шерсть на ший Матері Вовчиці одразу настовбурчилась. Батько Вовк виштовхнув Мауглі-Жабеня — так вони його звали — на середину кола, де він сів і, сміючись, почав бавитись камінцями, що виблискували у місячному сяйві.

Акела не підводив голови, що лежала на передніх лапах, але продовжував одноманітний заклик:

— Дивіться уважніше!

Глухий рев долинув з-за скель — то був голос Шер-Хана.

Він кричав:

— Дитинча мое! Віддайте його мені! Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Акела навіть оком не моргнув; він тільки промовив:

— Дивіться уважніше, о вовки! Яке діло Вільному Племені до будь-чиих наказів, крім Вільногого Племені! Дивіться уважніше!

З усіх боків чулось приглушене гарчання, і молодий чотирилітній вовк повторив Акелі Шер-Ханове запитання:

— Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Закон Джунглів передбачає, що в тих випадках, коли виникає незгода, чи приймати щеня до Зграї, за нього повинні заступитись принаймні два члени Зграї, окрім батька та матері.

— Хто виступає за дитинча? — спитав Акела. — Хто з членів Вільногого Племені бере слово?

Відповіді не було, і Мати Вовчиця вже приготувалась до бійки; вона знала, що це була б її остання бійка, якщо до цього дійде.

Тоді єдиний звір іншої породи, допущений на Племінну Раду, — Балу, сонливий бурій ведмідь, який навчав вовченят Закону Джунглів, старий Балу, що мав право блукати скрізь, де йому заманеться, бо він їв лише горіхи, коріння та мед, — звівся на задні лапи й прогарчав:

— Людське дитинча! Людське дитинча! — сказав він. — Я заступлюся за Людське дитинча! Людське дитинча не при-

нese нам ніякої біди. Я не вмію говорити красномовно, але кажу правду. Хай воно бігає в Зграї і ввійде до неї разом з іншими. Я сам буду його навчати.

— Потрібен ще один голос, — промовив Акела. — Говорив Балу, а він наставник нашої молоді. Хто ще, крім Балу?

Чорна тінь упала посеред кола. То була Багіра, чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані. Всі знали Багіру, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі, бо вона була хитра, як Табакі, смілива, як дикий буйвол, і нестримна, як поранений слон. Але голос у неї був солодший за дикий мед, і шерсть — м'яка за пух.

— О Акело, ѿ ви, Вільне Плем'я! — замурчала вона. — Я не маю права бути на вашій Раді; але за Законом Джунглів, коли виникає сумнів щодо нового щеняти і йому загрожує смерть, життя цього щеняти можна викупити. І Закон нічого не каже про те, хто має, а хто не має права вносити викуп. Чи так я кажу?

— Так! Добре! — закричали молоді вовки, які ніколи не бувають ситі. — Слухайте Багіру! За дитинча можна внести викуп. Так говорить Закон.

— Я знаю, що не маю права тут говорити, але якщо ви дозволите мені...

— Говори, говори! — гаркнуло двадцять горлянок.

— Убивати голе дитинча — просто ганьба. Крім того, воно може стати вам у пригоді, коли підросте. Балу виступав на його користь. До слів Балу я докладу бика, і то жирного й тільки що вбитого (він лежить не далі як за пів милі звідси), коли ви згодні прийняти Людське дитинча до своєї Зграї, як велить Закон. Чого ж тут вагатись?

Десятки голосів завили:

— То в чім же річ? Воно однаково помре під час зимових дощів.

— Сонце спалить його!

— Яку шкоду нам може зробити голе жабеня?

— Хай собі бігає в нашій Зграї!

— Де бик, Багіро? Нехай його приймуть...

І знову Акела завив басовито:

— Дивіться ж уважніше! — кричав він. — Уважніше дивіться, о вовки!

А Мауглі грався собі своїми камінцями і не звертав ніякої уваги на вовків, які підходили один за одним, щоб роз-

дивитись його. Нарешті всі вони подалися з гори в долину до мертвого бика, лишилися тільки Акела, Багіра, Балу та вовки, які усиновили Мауглі.

Шер-Хан ревів у пітьмі безперестану: він-бо страшенно розлютився, що йому не віддали Мауглі.

— Довше реви, — промурчала собі в вуса Багіра. — Настане час, коли це голе створіння примусить тебе ревти по-іншому, або я зовсім не знаю людей.

— Зроблено добру справу, — промовив Акела. — Люди і їхні діти дуже розумні. З часом він може стати нам у пригоді.

— Твоя правда, він стане в пригоді скрутної хвилини, бо ніхто не може увесь свій вік бути на чолі Зграї, — зауважила Багіра.

Акела не відповідав. Він думав про той час, який настає для кожного ватажка будь-якої зграї, коли він підупадає на силах, слабшає і слабшає, аж поки, нарешті, вовки вбивають його і новий ватажок заступає чільне місце, щоб у свій час зазнати тієї ж долі.

— Забери його, — звернувся він до Батька Вовка, — і виховай, щоб він був гідним сином нашого Вільного Племені.

Ось так і прийняли Мауглі до Сіонійської Зграї — ціною забитого бика та доброго слова Балу.

А тепер хай читач перескочить через десять-одинадцять років і лише уявить, яке дивовижне було життя Мауглі серед вовків, бо коли б ми надумались усе те описати, нам довелося б заповнити дуже багато томів. Мауглі ріс і виховувався разом з вовченятами, хоч вони, звичайно, стали дорослими вовками раніше, ніж він хлопчиком-підлітком. Батько Вовк навчав його, пояснюючи значення і суть кожної речі в Джунглях, аж поки найменший шелест у траві, найтихше зітхання теплого нічного повітря, кожний крик сови над головою, кожне дряпання кіття кажана, що вчепився для відпочинку за гілку, і кожен сплеск маленької риби в озері стали для нього такі ж зрозумілі, як робота установи діловій людині. Коли Мауглі не вчився, то вигрівався на сонечку, спав, їв і знову лягав спати; коли йому було жарко чи траплялося забруднитися, він купався в лісових озерцях; а коли хотів меду (від Балу він довідався, що мед і горіхи — така ж смачна їжа, як і сире м'ясо), він видирає за ним на дерево, чого навчила його Багіра. Багіра простягнеться, бувало, на гілляці і кличе:

— Йди сюди, Братику.

Спочатку Мауглі лазив не краще за лінівця, але потім навчився стрибати між гілками дерев майже так само сміливо, як і сірі мавпи. Був він завжди й на Склі Ради, коли збиралася Зграя; і там він, між іншим, помітив, що варто йому пильно подивитись в очі будь-якому вовкові, і той одразу ж їх опускає; це йому сподобалось, і він не раз так робив. Хлопчик часто виймав довгі колючки з лап своїх друзів, — вовки дуже потерпають від цих колючок та реп'яхів, що чіпляються їм у хутро. Ночами він любив сходити з горба на засіяні ниви, і з цікавістю стежив за селянами в їхніх хатахах. Але до людей він ставився недовірливо: якось Багіра показала йому скриню з гратчастими самоопускними дверцятами, заховану в Джунглях так уміло, що він ледве не попав у неї, і сказала, що то пастка.

Більш за все йому подобалось ходити з Багірою в темну й теплу лісову хащу і засинати там на весь задушний день, а вночі стежити за тим, як Багіра полює. Коли Багіра була голодна, вона била праворуч і ліворуч; те саме робив і Мауглі — за одним лише винятком. Коли він підріс і порозумівся, Багіра пояснила йому, що він ніколи не повинен чіпати людської худоби, бо сам був прийнятий до Зграї ціною життя бика.

— Всі Джунглі твої, — казала Багіра, — і ти можеш вбивати все, що тільки подужаєш, але заради бика, який тебе викупив, ти не повинен убивати і їсти худоби — ані молодої, ані старої. Такий Закон Джунглів.

І Мауглі беззаперечно слухався.

Він усе ріс та ріс, як тільки може рости хлопець, що не знає ані уроків, ані навчання, все дужчав і дужчав, і ні над чим у світі не замислювався, крім того, як роздобути їжу.

Мати Вовчиця разів зо два казала йому, що Шер-Ханові не можна довірятись і що рано чи пізно він, Мауглі, повинен убити Шер-Хана.

Молодий вовк запам'ятав би цю пораду назавжди, а Мауглі забув: адже він був тільки хлопчик, хоч і назвав би себе вовком, коли б умів розмовляти людською мовою.

Шер-Хан завжди намагався перетяти йому шлях у Джунглях; користуючись тим, що Акела дедалі все більше старів і слабішав, кульгавий тигр міцно затоварищував з молодими вовками, які бігали за ним підбирали його недоїдки, чого ніколи не дозволив би Акела, коли б наважився поширити свою владу до належних меж.

А Шер-Хан облещував їх і часто висловлював свій подив, що такі хоробрі молоді ловці дозволяють, щоб ними попихали вмируючий вовк і Людське дитинча.

— Я чував, — часто казав Шер-Хан, — що на Раді ви не насмілюєтесь глянути йому в очі.

І молоді вовки настовбурчували шерсть і починали гармати. Багіра, яка все чула і все бачила, довідалась і про це й кілька разів застерігала Мауглі, що коли-небудь Шер-Хан уб'є його. Але Мауглі сміявся і відповідав:

— За мене Зграя, за мене ти; та й Балу, хоч він і ледачий, все ж таки захистить мене. Чого ж мені боятись?

Одного дня у літню спеку до Багіри дійшли нові чутки, трохи схожі на ті, що вона їх уже чула. Переказав їх, мабуть, Сагі, дикобраз. Вона знову почала розмову з Мауглі, коли вони сковалися в гущавині і хлопчик ліг, поклавши голову на чудову чорну шкуру Багіри:

— Братику, скільки разів я говорила тобі, що Шер-Хан — твій ворог?

— Стільки разів, скільки на отій пальмі горіхів, — відповів Мауглі, який, звичайно, не вмів лічити. — Ну то що з того? Я хочу спати, Багіра, а в Шер-Хана тільки і є, що довгий хвіст та гучний голос — як у Мора, павича!

— Але зараз не можна спати! Балу знає про це, я це знаю, Зграя знає, та навіть і дурні безголові сарни знають. І Табакі те саме тобі казав.

— Хо! Хо! — відповів Мауглі. — Табакі нещодавно прийшов до мене і почав говорити нечесноті: нібіто я — голе Людське дитинча і не годен навіть земляні горіхи копати. Але я вхопив Табакі за хвіст і двічі ударив об пальмовий стовбур, щоб навчити його пристойної поведінки.

— То була дурість, бо хоч Табакі і капосник, він міг би розповісти тобі деякі речі, що тебе стосуються. Протри свої очі, Братику! Шер-Хан не сміє вбити тебе в Джунглях; але пам'ятай: Акела дуже старий; скоро настане день, коли він не зможе вбити свого оленя, і тоді вже він не буде Ватажком. Більшість тих вовків, які оглядали тебе, коли ти вперше прийшов на Раду, також постаріли, а молоді вовки вірять Шер-Ханові, який каже їм, що Людському дитинчаті не місце в Зграї. Хоч незабаром ти вже станеш дорослою Людиною.

— А що таке Людина? Хіба вона не може бігати разом зі своїми братами? — заперечив Мауглі. — Я народився у Джунглях. Жив, як велить Закон Джунглів, і нема жодного вовка

між нашими, якому б я не виймав з лап колючок. Звичайно, вони мої брати!

Багіра витяглась на весь свій зріст і примружила очі.

— Братику, — промовила вона, — помацай мое підборіддя.

Мауглі простяг свою дужу смуглуву руку і якраз під шовковистим підборіддям Багіри, де під лискучою шерстю ховалась великі пружні м'язи, намацав невелику лисину.

— Ніхто в Джунглях не знає, що я, Багіра, ношу цю позначку — слід нашийника; а я, Братику, народилась поміж людей, і там померла моя мати — у клітці князівського палацу в Удейпурі. Ось чому я внесла за тебе викуп на Раді, коли ти був ще зовсім маленьке голе дитинча. Так, я теж народилася поміж людей і ніколи не бачила Джунглів. Мене годували крізь ґрати із залізної миски, аж поки однієї ночі я відчула, що я, Багіра, — пантера, а не людська забавка. Тоді я з одного маху розбила лапою дурний замок і втекла. А оскільки я вивчила людські звички, то в Джунглях мене вважають страшнішою за Шер-Хана. Хіба не так?

— Аякже! — відповів Мауглі. — Всі в Джунглях бояться Багіри; всі, за винятком Мауглі.

— О, ти справжнє Людське дитинча! — ніжно промовила чорна пантера. — Знай, що коли-небудь ти повернешся до людей так само, як я повернулась у рідні Джунглі, повернешся до людей, які доводяться тобі братами, — звичайно, коли тебе не вб'ють на Раді...

— Але за що, за що мене хочуть убити? — спитав Мауглі.

— Поглянь на мене, — сказала Багіра. І Мауглі пильно подивився їй у вічі. Через півхвилини велика пантера одвела голову вбік.

— Ось за що! — промовила вона, зариваючись лапами в листя. — Навіть я не можу витримати твого погляду, а я ж народилася поміж людей і люблю тебе, Братику! А інші не навидять тебе за те, що не насмілюються зустрічатися з тобою поглядом, за те, що ти розумний, за те, що ти виймав колючки з їхніх лап, за те, що ти — Людина!

— Я цього не знат, — сумно промовив Мауглі і насупив свої густі чорні брови.

— Що каже Закон Джунглів? Спочатку бий, а тоді подавай голос. Вже з самої твоєї безтурботності вони знають, що ти — Людина. Тож будь розсудливіший. Серце підказує мені, що, як тільки Акела схібить на полюванні, — а олень з кожним разом дістається йому все важче, — Зграя повстане проти

нього й проти тебе. Вони скличуть Раду Джунглів на Склі, а потім... потім... Ось що! — вигукнула Багіра, скочивши з місця. — Іди мерщій у долину, до людських осель, і візьми там трохи Червоної Квітки, яку вони у себе розводять; коли настане той час, ти матимеш товариша, сильнішого навіть за мене чи Балу або тих із Зграї, хто любить тебе. Здобудь Червону Квітку!

Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. Але жодна істота в Джунглях не назве вогонь справжньою назвою. Всі вони відчувають перед ним смертельний жах і шукають сотні способів описати його.

— Червону Квітку? — повторив Мауглі. — Ту, що в присмерках зростає коло їхніх хатин? Я здобуду її.

— Оце вже говорить Людське дитинча! — з гордістю сказала Багіра. — Тож пам'ятай, що Квітка та росте в маленьких горщечках. Дістань її скоріше і тримай у себе до слушного часу.

— Гаразд! — сказав Мауглі. — Я іду. Але чи певна ти, моя Багіро, — він міцно обняв її за розкішну шию і пильно подивився у великі очі пантери, — чи певна ти, що все це Шер-Ханові піdstупи?

— Присягаюсь тобі поламаним замком, який звільнив мене, що я цілком того певна, Братику.

— Тоді і я присягаюсь тим биком, який мене викупив, що я повністю відплачу Шер-Ханові за це, відплачу йому з верхом! — сказав Мауглі і гайнув крізь гущавину.

— Це Людина, це вже справжня Людина! — промовила сама до себе Багіра, знову лягаючи на землю. — Ох, Шер-Хане! Ні одне полювання не принесе тобі стільки лиха, як те, що ти його розпочав десять років тому на оце маленьке Жабеня!

Мауглі біг лісом усе далі й далі, і серце його калатало в грудях. До печери він прийшов уже тоді, коли над землею піднявся вечірній туман. Він зітхнув і озирнув долину. Вовченят не було вдома, але Мати Вовчиця з глибини печери почула, як він дихає, і здогадалася, що її Жабеня чимось стурбоване.

— Що сталося, синку? — спитала вона.

— Та все дурні Шер-Ханові балачки, — відповів він, — Сьогодні вночі я полюватиму на зораних полях.

І він подався поміж кущами до річки, що протікала глибоко в долині. Там він зупинився, бо почув виття Зграї на ловах, почув рев оленя, якого женуть вовки і який одчайдуш-

но захищається. Потім до нього долинули злі, ехидні вигуки молодих вовків:

— Акело! Акело! Хай Самотній Вовк покаже свою силу!
Дорогу Ватажкові Зграї! Стрибай, Акело!

Самотній Вовк, очевидно, стрибнув, але схибив, бо Мауглі почув, як клацнули його зуби, а потім розляглося скавучання: Самбгур ударив Акелу передньою ногою.

Мауглі не чекав більше і кинувся вперед; завивання все слабкіше долинали до нього в міру того, як він наблизався до ланів, де жили люди.

— Багіра казала правду, — задихано прошепотів він, ховаючися в копицю сіна під вікном хатини. — Завтра може стати останнім днем для мене й для Акели.

Він припав обличчям до вікна і почав стежити, як горить вогонь у печі. Він бачив, як господиня вставала вночі і підживляла вогонь чорною деревиною. А як настав ранок і туман побілів та схолов, він побачив, як хлопчик селянина взяв плетений горщик, обмазаний зсередини глиною, наповнив його розжареним приском, засунув собі під ковдру і пішов у хлів доглянути худобу.

«І то все? — подумав Мауглі. — Коли таке дитинча може з ним упоратись, то мені боятись нічого!»

Він подався за хатину, перестрів хлоп'я, вихопив у нього з рук горщик з вугіллям і зник у тумані, а хлопчик заплакав з переляку.

— А вони дуже схожі на мене, — промовив Мауглі, дмухаючи в горщик точнісінко так, як це робила жінка. — Ця штуковина помре, коли її не годувати. — І він кидав сухі гілочки та кору на червоний жар. На півдорозі до вершини він зустрів Багіру; ранкова роса виблискувала на її шкурі, немов коштовне каміння.

— Акела схибив, — сказала пантера. — Вони вбили б його цієї ночі, але ти теж їм потрібний. Тебе вже шукали в горах.

— Я був на зораних полях. Я готовий! Дивись! — І Мауглі підняв горщик із жаром.

— Чудово! Я бачила, як люди стромляли в цю штуковину суху гілку і на її кінці відразу розцвітала Червона Квітка. А тобі не страшно?

— Ні. Чого мені боятись? Тепер я пригадую, якщо це не був сон, що, перш ніж стати вовком, я лежав коло Червоної Квітки, і мені було тепло й приємно...

Весь цей день Мауглі сидів у печері, підтримуючи вогонь. Він стромляв у нього сухі гілки, щоб подивитись, як вони спалахують. Потім знайшов гілку, яка цілком задовольнила його, і ввечері, коли до печери прийшов Табакі й досить грубо переказав, що його чекають на Склі Ради, він зайшовся реготом. Переляканий Табакі дременув геть. Після цього Мауглі, все ще сміючись, пішов на Раду.

Акела, Самотній Вовк, лежав коло своєї скелі, і це свідчило, що місце Ватажка Зграї лишається вільним; Шер-Хан, оточений вовками, охочими поживитись його недоїдками, походжав тут же і вислуховував безсоромні лестощі. Багіра лежала поруч із Мауглі, який тримав горщик із вогнем у себе між колінами. Коли всі зібралися, Шер-Хан заговорив перший, — зухвалство, на яке він би не наважився, коли Акела був у розквіті сил і років.

— Він не має права, — прошепотіла Багіра. — Скажи йому це! Він собачий син! Він злякається!

Мауглі скочив на ноги.

— Вільне Плем'я! — вигукнув він. — Хіба Шер-Хан керує нашою Зграєю? Яке діло тигрові до наших справ?

— Місце Ватажка Зграї вільне, і мене запросили говорити... — почав був Шер-Хан.

— Хто? — спитав Мауглі. — Хіба ми всі шакали, що будемо підлизуватися до цього вбивці людської худоби? Провід над Зграєю належить самій Зграї.

Знялось багатоголосе виття:

— Мовчи ти, Людське щеня!

— Хай він говорить. Він дотримувався нашого Закону!

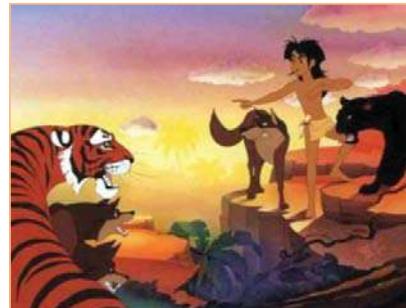
І нарешті старійшини Зграї прогrimіли:

— Хай говорить Мертвий Вовк!

Коли Ватажок Зграї не вб'є своєї здобичі, то його звату Мертвим Вовком аж до самої смерті, якої, до речі, йому чекати недовго.

Акела насили підвів свою стару голову:

— Вільне Плем'я, а також ви, Шер-Ханові шакали! Дванадцять років я водив вас на лови і з ловів, і за цей час ніхто з вас не потрапив у пастку, нікого з вас не покалічено.

■ Ілюстрація В. Гуля

Тепер я не вбив свою здобич. Ви знаєте, що проти мене була таємна змова. Ви знаєте, що мені запропонували кинутись на незагнаного оленя лише для того, щоб показати мою неміч. Це було хитро підстроєно. Тепер ви маєте право убити мене тут, на Скелі Ради. А тому я питаю: хто візьметься покінчити з Самотнім Вовком? Бо, за Законом Джунглів, я маю право вимагати, щоб ви підходили поодинці!

Запанувала довга мовчанка, бо ніхто з вовків не наважувався битись з Акелою на смерть.

Тоді Шер-Хан проревів:

— Ва! Навіщо нам здався цей беззубий дурень! Він засуджений на смерть! А от Людське дитинча зажилося на світі. Вільне Плем'я! То моя здобич, моя з самого початку. Віддайте його мені. Мені вже обриднув той дурноверхий людинововк. Ось уже десять років од нього немає спокою в Джунглях. Віддайте мені людське поріддя, інакше я полюватиму тут до віку і ви не дістанете від мене навіть кісточки. Він — Людина, Людське дитинча, і я ненавиджу його всією своєю істотою!

Більша частина Зграї заволала:

— Людина! Людина! Що спільногоміж нами і Людиною? Нехай іде до своїх!

— І підбурить проти нас усіх селян? — заревів Шер-Хан. — Ні, віддайте його мені! Він — Людина, і ніхто з нас не може подивитись йому в очі!

Акела знову підвів голову і промовив:

— Він їв нашу їжу. Він спав разом з нами. Він заганяв для нас дичину. Він ніколи не порушив жодного слова з Закону Джунглів...

— А я заплатила за нього биком, коли ви його приймали. Звичайно, бик небагато коштує, але честь Багіри варта того, щоб за неї постояти, — додала Багіра своїм найласкавішим голоском.

— Бик, яким заплатили десять років тому! — сердито загарчала Зграя. — Яке нам діло до десятирічних кісток?

— І до клятви також? — перебила Багіра, вищиривши свої білі зуби. — Отже, недаремно ви зветесь Вільним Племенем!

— Не може Людське дитинча бігати з Племенем Джунглів! — заревів Шер-Хан. — Віддайте його мені!

— Він брат нам в усьому, за винятком крові, — провадив Акела, — а ви хочете його вбити! Так, я бачу, що справді зажився на світі. Дехто з вас почав їсти людську худобу, а про інших я чув, що з намови Шер-Хана вони ходять ночами

викрадати дітей з порогів селянських хатин. Отож я бачу, що ви нікчемні боягузи, і звертаюся до боягузів. Щоправда, я повинен умерти, і життя мое тепер нічого не варте, а то я запропонував би його за життя Людського дитинчати. Але, щоб зберегти честь наглої Зграї — дрібниця, про яку ви зовсім забули, лишившись без Ватажка! — я обіцяю, що коли ви дозволите Людському дитинчаті вільно піти до своїх, то я вас жодним зубом не займу, коли настане мій час умирati. Я помру без бою! Це збереже для Зграї життя принаймні трьох. Більше я нічого не можу зробити. Отже, якщо ви хочете, я можу звільнити вас від ганьби вбивати брата, який ніякої провини перед вами не має, брата, що був прийнятий до Зграї і за якого внесено викуп на підставі Закону Джунглів!..

— Він — Людина — Людина — Людина!.. — сердито гарчала Зграя, і більша частина вовків почала скучуватись навколо Шер-Хана, який уже вимахував хвостом.

— Тепер уся справа в твоїх руках, — промовила Багіра, ввертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик з вогнем у руках. Потім він потягнувся і позіхнув просто в обличчя всій Раді. Він був у нестямі від зlosti та горя, бо вовки ще ніколи не показували йому, як вони його ненавидять.

— Гей ви, слухайте! — закричав він. — Досить уже цієї собачої гавкотні! Сьогодні ви так часто називали мене Людиною (хоч з вами я залишився б вовком до кінця днів своїх), що я відчуваю справедливість ваших слів. Тому я вже не називаю вас своїми братами, а саг — собаками, як личить Людині. Про те, що ви зробите і чого не зробите, не вам говорити! Це вже вирішуватиму я. А щоб ви краще зрозуміли, в чім річ, я, Людина, приніс сюди трохи Червоної Квітки, якої ви, собаки, боїтесь!

Він кинув горщик з вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, який відразу зайнявся полум'ям, і вся Рада з жахом відскочила назад від вогняних язиків.

Мауглі вstromив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялась та затріщала, почав вимахувати нею в себе над головою в колі вовків, що тремтіли зі страху.

— Тепер ти господар, — сказала йому тихенько Багіра. — Визволь Акелу від смерті. Він завжди був тобі друг.

Акела, старий грізний вовк, який зроду не просив ні в кого ласки, благально позирнув на Мауглі; хлопчик стояв голий,

випроставшись на весь свій зріст, з довгим чорним волоссям, яке кучерями спадало йому на плечі, осяяній світлом палаючої гілки, від якого довкола скакали й тремтіли тіні.

— Гаразд, — промовив Мауглі, обводячи їх поглядом, — я бачу, що ви — собаки! Я піду од вас до свого племені — коли то справді мое плем'я. Джунглі закриті для мене, і я мушу забувати вашу мову і ваше товариство; але я буду милосердніший за вас. Я був ваш брат у всьому, за винятком крові, і я обіцяю, що коли стану Людиною серед людей, то не зраджу вас перед ними, як ви зрадили мене! — Він стусонув ногою горщик, і від нього в усі боки полетіли іскри. — Ніякої бійки між нами, членами Зграї, не буде. Але я мушу віддати свій борг перед тим, як піти звідси.

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, і схопив його за підборіддя. Багіра про всякий випадок пішла слідом за ним.

— Встань, собако! — закричав Мауглі. — Встань, коли говорить Людина, а то я спалю тобі шкуру!

Шер-Хан щільно прищулів вуха і заплющив очі, бо палаюча гілка була вже дуже близько.

— Цей різник нахвалявся вбити мене на Раді, тому що не вбив мене, коли я був маля! Але ось як ми, люди, караємо собак! Поворухни тільки вусом, Ленгрі, і я вstromлю Червону Квітку тобі в горлянку.

Мауглі бив Шер-Хана гілкою по голові, а тигр, пройнятий смертельним жахом, жалібно вищав і скиглив.

— Тъху! Обсмалена кішко Джунглів, йди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Скелю Ради — як приходить Людина, — то шкура Шер-Хана буде у мене на голові. І останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те нема моєї волі! І здається мені, що вам тут нічого більше сидіти, висолопивши язики, немовби ви справді щось путнє, а не собаки, яких я проганяю, — ось так! Геть!

Кінець гілки яскраво палав, Мауглі почав розмахувати нею праворуч і ліворуч, і вовки з вищанням кинулись геть, тікаючи від іскор, що палили їм хутро. Лишилися тільки Акела, Багіра та ще з десяток вовків, що були прихильні до Мауглі.

І тут раптом Мауглі відчув, що в грудях у нього почало щеміти, як досі ніколи не щеміло; дихання йому перехопило, він почав схлипувати, і по його обличчю побігли слізози.

— Що це? Що це? — питав він. — Мені не хочеться кидати Джунглів, і я не розумію, що зі мною котиться. Чи не вмираю я часом, Багіро?

— Ні, Братику. Це тільки сльози, які бувають у людей, — відповіла Багіра. — Тепер я знаю, що ти — Людина і вже не дитинча. Віднині Джунглі справді закриті для тебе. Хай вони ллються, Мауглі. Це тільки сльози.

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, — промовив він нарешті, — я йду до людей. Але спочатку я повинен попрощатися з Матір'ю! — І він пішов до печери, де вона жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до її кошлатих грудей, а четверо вовченят жалібно скавчали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо ходити по сліду, — відповіли вовченята. — Коли станеш Людиною, приходь до піdnіжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зорані поля і там гратимемося з тобою.

— Повертайся швидше! — сказав Батько Вовк. — О мудре Жабеня, повертайся швидше, бо ми вже старімо, твоя Мати і я!

— Приходь швидше, мій голенький синку! — додала Мати Вовчиця. — Бо знай, Людська дитино, що я люблю тебе більше, ніж будь-коли любила своїх щенят.

— Я неодмінно прийду, — відповів Мауглі. — І коли прийду, то покладу на Скелю Ради Шер-Ханову шкуру. Не забувайте мене! Скажіть усім у Джунглях, щоб вони пам'ятали про мене!

Починало світати, коли Мауглі самотньо сходив з гори до невідомих створінь, які звуться людьми...

ЛОВЕЦЬКА ПІСНЯ СІОНІЙСЬКОЇ ЗГРАЇ

В передранковій тиші Самбгур заревів
Раз, вдруге, знов і знов!
Його подруга вмить, його подруга вмить
Перелякано в хащі від озера мчить, —
Я вистежую здобич для сірих братів
Раз, вдруге, знов і знов!
В передранковій тиші Самбгур заревів
Раз, вдруге, знов і знов!
Я до Зграї іду, я до Зграї іду,
Я на здобич у нетрі братів поведу!
Бий, шматуй пазурами, жени по сліду
Раз, вдруге, знов і знов!

Передранкову тишу наш клич розітнув
 Раз, вдруге, знов і знов!
 Брате, у Джунглях слідів не лишай!
 Темряву світлом очей розганяй!
 Ось твоя мова:— Слухай! Шукай!
 Раз, вдруге, знов і знов!

Переклад з англійської Всеволода Прокопчука

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Мауглі — улюблений літературний персонаж дорослих і дітей в усьому світі. А які почуття він викликає у вас?
2. Прокоментуйте, які події у творі вас найбільше здивували.

«Товсті» запитання — ті, що вимагають розгорнутої відповіді, роздумів, оцінки.

- Як пояснити, чому..?
- У чому відмінність..?
- Що буде, якщо..?
- У чому причина..?
- Які наслідки..?

ДУМАЮ

3. Перекажіть близько до тексту історію Мауглі. Виділіть інтонацією ті фрагменти, які вам найбільше сподобалися.
4. Схарактеризуйте головних героїв твору. Які людські риси втілені в різних тваринах?
5. Розкажіть, яка з тварин вам найбільше сподобалася і чому.
6. Створіть хмаринки слів для характеристики 2–3 літературних героїв, які вразили вас найбільше. Поясніть свій вибір.
7. Сформулюйте свій головний висновок після читання розділу «Брати Мауглі».
8. Доведіть, що жанр «Мауглі» — літературна казкова повість.
9. Сформулюйте «товсті запитання» до автора твору — Редьярда Кіплінга, на які вам хотілося б отримати відповіді у наступних частинах твору.
10. Які звички тварин використав Р. Кіплінг у змалюванні персонажів повісті-казки «Книга джунглів» — Матері Вовчиці, тигра Шер-Хана, ведмедя Балу, пантери Багіри? У відповіді скористайтеся своїми знаннями із природознавства.

СТВОРЮЮ

11. Створіть «Стрічку життя Мауглі» за головними подіями першого розділу «Книги джунглів» «Брати Мауглі». Презентуйте її однокласникам і однокласницям.
12. Укладіть пам'ятку «Що зробив Мауглі для порозуміння між світом Людей і світом Джунглів». Проілюструйте її власними малюнками.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

- Поясніть, чи змінилося ваше ставлення до Мауглі та світу Джунглів упродовж читання оповідання «Полювання Каа».
- Назвіть фрагменти, які найбільше пріпали вам до душі.

■ Оповідання «Полювання Каа» з «Книги джунглів» прочитайте онлайн.

ДУМАЮ

- Розкажіть, хто навчав Мауглі Законів Джунглів.
- Поясніть, за що мавпи зневажали Народ Джунглів.
- Розтлумачте смисл Заповітних Слів Джунглів.
- Проаналізуйте, чому мешканці Джунглів зневажають бандарлогів. Як ви розумієте слова Балу: «Мав'яче Плем'я заборонене»?
- Заповніть таблицю «Друзі і вороги Мауглі». Обґрунтуйте свій вибір.

Друзі Мауглі	Найяскравіша риса	Вороги Мауглі	Найяскравіша риса

- Схарактеризуйте Каа. У відповіді використайте цитати з твору.
- Доведіть, що у випробуваннях, які Джунглі влаштовують Мауглі, він усе більше стає Людиною.
- Подумайте, що із набутого досвіду знадобилось би Мауглі не тільки у світі Джунглів, а й у світі Людей.
- Підсумуйте, чи можна сказати, що не тільки Джунглі вчать Мауглі, а й Людське дитинча впливає на мешканців Джунглів. Аргументуйте свої думки прикладами з тексту.

СТВОРЮЮ

- Укладіть таблицю «Головні і другорядні герої оповідань про Мауглі». Обґрунтуйте свою думку.
- Намалюйте ілюстрацію до улюбленого епізоду з книги Редьярда Кіплінга «Мауглі» та візьміть участь в організації виставки ілюстрацій у класі.
- Сформулюйте власне висловлення на 3–4 речення про те, як змінився ваш погляд на світ природи та взаємини з ним людини після вивчення повісті-казки Редьярда Кіплінга «Книга джунглів».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь в пари і подискутуйте, як Закони Джунглів змушують Мауглі зробити висновки про цінності людського життя. Презентуйте підсумки дискусії однокласникам і однокласницям.

- Об'єднайтесь у групи і укладіть «Закони Джунглів». Проголосуйте у групі, які з виписаних законів найсправедливіші. Презентуйте результати роботи у класі та з'ясуйте, скільки однокласників та однокласниць пристають / не пристають на вашу позицію.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

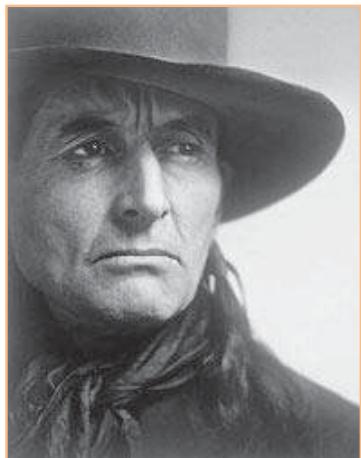
Спробуйте себе в ролі екскурсовода/екскурсоводки в зоопарку.

- Укладіть інструкцію для екскурсантів/екскурсанток із 3–4 правил для безпечної перебування в зоопарку.
- Сформулюйте 5–6 порад для налагодження спілкування зі світом природи. Використайте у роботі прочитані розділи з «Книги джунглів».
- Презентуйте свої інструкції і поради однокласникам і однокласницям. Інтонаційно підкресліть ваші найважливіші поради.

ІНТЕРНЕТ-СКАРБНИЧКА

- Разом з батьками/іншими дорослими перегляньте фільм «Книга джунглів» або мультфільм «Книга джунглів. Пригоди Мауглі» .
- Поділіться думками про те, наскільки еcranізація твору допомогла вам увиразнити розуміння казки про Мауглі. Які відмінності між авторським текстом та його еcranізацією ви помітили?

- Ю. Карш. Портрет Сірої Сови, 1936 р.

3.2

Веша Куоннезін (Арчибалд Стенсфелд Білейні) (1888–1938). «Саджо та її бобри»

3.2.1

Сіра Сова (англ. *Grey Owl*, справжнє ім'я Арчибалд Стенсфелд Білейні) — канадський письменник англійського походження, який прославився завдяки своїй ширій любові до живої природи, що промовляла зожної сторінки його творів про індіанців. Адже природа була тим, що Сіра Сова любив понад усе на світі.

Індіанці — загальна назва корінного населення Америки.

Вирушаймо до індіанців США!

Розгляньте колаж із символами індіанців.

Які символи індіанців вам знайомі?

Розкажіть, що ви знаєте про корінних мешканців Америки.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Письменник із псевдонімом Сіра Сова народився в Англії. Змалечку він цікавився природою, захоплювався творами про індіанців, прагнув оселитися в лісі серед тварин. І йому вдалося втілити в життя свою сміливу дитячу мрію — перетворитися на індіанця! Сіра Сова перейхав до Канади, почав працювати провідником і зайнявся мисливством. Він жив у маленькій хатинці на березі озера зі своєю дружиною Анахорео з племені ірокезів і вивчав природу. А з часом почав писати цікаві твори, сповнені палкої любові до світу природи та його мешканців, які й принесли автору популярність.

Так сталося, що, полюючи на бобрів, Сіра Сова приурочив двох бобренят, і вони стали членами його сім'ї. Вони з дружиною піклувалися про бобренят, як про власних дітей. Пригоди з життя бобрів стали темою відомої повісті **«Саджо та її бобри»**. Автор із великою любов'ю розповідає про зворушливу дружбу двох дітей-індіанців Саджо й Шепіена та бобренят Чілеві й Чікені, цікаво описує вдачу цих звірят, а також батьківщину індіанців-оджибуеїв — Країну Північно-Західних Вітрів.

■ Побут індіанців.
Реконструкція.
Фото ХХ ст.

Індіанці називають бобрів «бобровим народом», «маленькими індіанцями», «балакучими братчиками». Шанування бобра як священної тварини, пов'язаної з водною стихією, було широко розповсюджено в індіанців Північної Америки та Канади.

Містифікація — вигадка, зумисне введення когось в оману, приховування справжніх намірів.

■ Кадр із фільму «Сіра Сова», 1999 р.

4. Нестерпним для Сірої Сової було усвідомлення того, що індіанців виганяють з їхньої рідної землі, що вирубають ліси, знищують чудову природу.
5. Декілька разів Сіра Сова відвідав Англію, де удостоївся честі виступити перед юними британськими принцесами, серед яких була і майбутня королева Єлизавета II.
6. У 1999 році кінематографісти Канади і Великої Британії зняли стрічку «Сіра Сова», яка розповідає про життя і творчість письменника. Образ Сірої Сової втілив актор Пірс Броснан.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

САДЖО ТА ЇЇ БОБРИ

Розділ 1. Країна Північно-Західних Вітрів (Скорочено)

Далеко-далеко за містами, містечками й полями, далеко на півночі Канади лежить дика, майже невідома країна. Якби

Теорія літератури

Тема художнього твору — те, про що в ньому розповідається.

Повість — прозовий твір, який має більший, ніж оповідання, обсяг. У повісті зазвичай змальовано низку подій із життя головних героїв і детально зображені пов'язаних із ними другорядних персонажів.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Сіра Сова одягався в традиційний індіанський костюм.
2. Письменник видавав себе за індіанця, розповідав, що його матір — індіанка з племені апачів, але згодом з'ясувалося, що це було вигадкою. Життя і побут індіанців були для нього надзвичайно принадними — ймовірно, саме цим можна пояснити і містифікацію з його походженням.
3. Письменник відмовився від радіоприймача, мотивуючи це тим, що радіохвилі впливають на погоду і, отже, можуть заподіяти комусь шкоду.

вам захотілося поглянути на неї, то довелося б вирушити в подорож за гори, де немає ні залізниць, ні доріг, ні будинків, ні навіть стежок...

Тут живуть самі індіанці-оджибуеї, котрі вважають цю землю своєю батьківщиною і називають її Країною Північно-Західних Вітрів.

У їхніх селищах ніхто не сидить без діла, працюють навіть діти. Дітям дуже подобається працювати, і вони так само, як і їхні батьки, серйозно й по-діловому ставляться до своїх завдань.

Розповім я вам про індіанського мисливця, про його сина й дочку та про їхніх друзів — ручних бобренят.

Тож забудьте про автомобілі, кіно й про всі ті речі, що без них, як ви, мабуть, думаете, не можна жити, і вирушайте в далекий загадковий край вігвамів¹, собачих запряжок, човнів та лиж.

Одного ранку вгору по бистрій і широкій Березовій Річці плив у легкому човні індіанець.

Гітчі Мігуон, або Велике Перо, — так звали індіанця. Це вже не перший день він плив проти потужної течії Березової Річки і тепер був далеко від дому. Цього ранку дорогу йому заступив водоспад, нестримний і прекрасний, вищий за найвищі сосни. Тут індіанець причалив до берега, перевернув човен додоли дном, і поніс його на плечах тінявою віковою стежкою поміж гіантських щелесливих дерев...

Індіанець сидів на березі струмка, коли помітив двох бобренят, які пливли за течією, знесилені від голоду та втоми. Ти спустивши на воду каное², він обережно поплив до звіряток і забрав їх у човен. Велике Перо обережно тримав їх у пригорщі. Бобренята були дуже маленькі й нещасні. Гітчі Мігуон вирішив їх врятувати...

Ось так двоє загублених звіряток помандрувало до свого нового дому і нових друзів — дітей Великого Пера, доньки Саджо та сина Шепіена.

Розділ 5. День народження Саджо (Скорочено)

Шепіен мав лише чотирнадцять років, але поводився як дорослий, і за бо вже цілий місяць залишався в домі за старшого, а Саджо, вдягнена в яскраву картату сукню та чудові,

¹ Вігвам — житло індіанців, подібне до намету з жердин, покрите шкірами тварин.

² Каное — невеликий легкий індіанський човен.

розшиті бісером мокасини, які взуvalа тільки в особливих випадках, щось наспівувала й пурхала, мов пташка. Цей день був для неї незвичайний; і тому, що повертається коханий батько, і тому, що сьогодні її день народження. Бідолашна Саджо! Відколи материна могила заросла дикими квітами, вона відвикла отримувати подарунки...

Гічі Мігун зійшов на пісок, стиснув однією рукою долоні дітей, а другу чомусь ховав за спиною. Його обличчя сяяло радісною усмішкою:

— З днем народження, Саджо! З днем народження, доню!

Тільки тепер він простяг уперед руку, яку тримав за спину.

— Поглянь, Саджо, я привіз тобі подарунок до дня народження. Тут і для тебе подарунок, сину. Там їх двоє.

— Кого двоє, тату? — спитав хлопець, не зводячи погляду з сестри, що пішла до хатини. — Що в кошику?

Зайшовши в хату, Саджо дуже обережно поставила кошик на підлогу. Всередині вона побачила наших двох знайомих — двох пухнастих круглобоких звірят. Лапками, наче руками, вони вчепилися за край кошика і так довірливо дивилися на неї своїми блискучими чорними оченятами-гудзичками.

— Це бобренята! — не втерпів Шепіен. — Справжні, живі!

Велике Перо усміхаючись стежив за дітьми. Він радів, що їм сподобався подарунок...

Саджо тримала бобренят на руках, і вони смішно, мов малі діти, пищали, сопіли і пихотіли, тицяючись їй у шию своїми теплими вологими носиками. І Саджо вже знала, що любитиме їх міцно-міцно...

Переклад з англійської Соломії Павличко

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, якою ви побачили Америку у творі Сірої Сови. Чим вона вас зацікавила?
2. Прокоментуйте, що ви дізналися про життя індіанців. Чим воно вас здивувало?
3. Опишіть, які почуття викликали у вас малі бобренята. Хто з них вам більше припав до душі?

ДУМАЮ

4. Поясніть, чим сподобалися вам образи тварин у творі.
5. Подискутуйте, як характеризує людей їхнє ставлення до живої природи.
6. Поміркуйте, чому письменники та письменниці різних країн світу змальовують тварин як людей. Як називається такий художній прийом? Проілюструйте його прикладами з повісті Сирої Сови «Саджо та її бобри» та оповідання Миколи Вінграновського «Гусенятко».

СТВОРЮЮ

7. Складіть коротку розповідь про ваших домашніх улюблениців або тваринок ваших друзів. У розповіді використайте 2–3 цікаві випадки з життя. Презентуйте свою розповідь однокласникам і однокласницям. Візьміть участь в обговоренні розповідей у класі. При цьому підкресліть одну найяскравішу перевагу та сформулюйте одне доброзичливе побажання для покращення виступу однокласників і однокласниць.
8. Запропонуйте проект, який реалізує ваше дбайливе ставлення до світу природи. Презентуйте тему проекту у класі. Для заохочення однокласниць та однокласників підтримати вашу пропозицію використайте 2–3 яскраві факти з власних спостережень за живою природою.

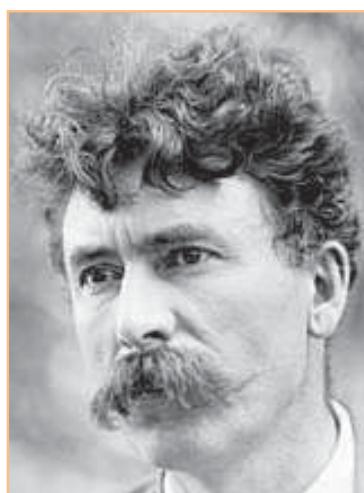

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь в пари і перегляньте художній фільм про Сиру Сову. Обміняйтесь враженнями про життя індіанців з однокласниками і однокласницями.

3.1 Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946). «Лобо»

3.3.1 Ернест Сетон-Томпсон — канадський письменник і художник шотландського походження. Його біографія — це життєпис людини, яка пристрасно любить усе на землі та прагне розгадати невідоме в житті птахів і звірів, щоб розповісти про це людям.

■ Ернест Сетон-Томпсон.
Фото ХХ ст.

■ Ернест Сетон-Томпсон.
Фото ХХ ст.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Справжню славу Сетону-Томпсону принесли його книги. Уперше оповідання про тварин були написані так правдиво й яскраво, з гранично точним і глибоким знанням поведінки і способу життя геройів.

Ілюстрації до своїх творів письменник малював сам. Його малюнки передають не тільки зовнішній вигляд звіра або птаха, а також їхній характер, настрій та ставлення до них автора, повне любові й доброзичливого гумору.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Коли Ернесту було 6 років, його сім'я переїхала до Канади.
2. Юний Ернест вирішив будь-що придбати книгу «Птахи Канади», яку він побачив у крамниці. Щоб зібрати потрібну суму та отримати бажану книгу, хлопчик продав своїх кроликів, переніс дрова сусідам, зібрав комах для колекції одній англійці та впродовж місяця змагався з братом, хто швидше рубає дрова.
3. Сетон-Томпсон став одним із засновників літературного жанру творів про тварин.

■ Обкладинка до українського видання «Маленьких дикунів», ХХ ст.

4. У своїх творах Ернест Сетон-Томпсон використовував таку літературну форму, як біографія тієї чи іншої тварини.
5. Вовкам, до яких він відчував особливу повагу, письменник присвятив чотири великих оповідання!
6. Вовкам присвячено не тільки оповідання, а й картини письменника-художника.
7. Ернест Сетон-Томпсон — один із засновників руху скаутів у США.
8. Дочка Сетона-Томпсона Енн прославилася під ім'ям Ані Сітон як авторка бестселерів на історичну та біографічну теми.
9. Друга дружина письменника теж займалася літературною діяльністю.

10. Індіанці, з якими Сетон-Томпсон дуже дружив, називали його Чорний Вовк, а вовки користувались у них особливою повагою.

Україна і світ

Твори Сетона-Томпсона українською мовою з'явилися ще на початку минулого століття. Перший переклад Михайла Кривинюка оповідання письменника «Зайцеві пригоди» Катеринославське видавництво «Слово» надрукувало в 1917 році. Наступного року вийшло ще кілька перекладів Сетона-Томпсона: збірка оповідань «Бінго. Історія моєї собаки» (переклад Ольги Косач-Кривинюк), «Вулі, чабанський пес» та «Подорож дикої качки» (переклад Юрія Сірого), «Лобо, король вовків на Курумпо» та «Наші приятелі. Оповідання про собак» (переклад Миколи Бейера).

1958 року в перекладі Леоніда Солонька було видано книжку «Маленькі дикиуни». Згодом ця книга декілька разів перевидавалася.

3.3.2 «Лобо»

Оповідання «Лобо» увійшло до збірки Сетона-Томпсона «Тварини, яких я зінав». Це один із кращих творів Сетона-Томпсона з його «вовчого» циклу. До цього циклу входять, окрім «Лобо», «Вінніпезький вовк», «Бедлендський Біллі, або Вовк-переможець», «Тіто. Історія лугової вовчиці».

В основі оповідання «Лобо» — випадок, який трапився з письменником у 1893 році. Фітц Рандольф, один із його знайомих, запросив Сетона-Томпсона на свою ферму в Нью-Мексико на полювання. Фермер запропонував досвідченому мисливцю угоду: Сетон-Томпсон мав поділитися своїм мисливським досвідом з місцевими ковбоями в обмін на шкури впользованих хижаків. Долина Курумпо вважалась одним

■ Обкладинка до українського видання «Оповідань про тварин», ХХ ст.

Історія про вовка Лобо вразила серця багатьох людей в усьому світі і сприяла виникненню природоохоронного руху.

■ Малюнок
Ернеста Сетона-Томпсона

із найкращих тваринницьких районів у штаті. А там, де багато худоби, — багато вовків. Найвідомішим ватажком зграї був величезний вовк, надзвичайно розумний і сильний. Сетон-Томпсон вирішив упопулювати цього звіра.

Історія життя Лобо, розповідь про по-популювання на нього і є основою сюжету оповідання.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЛОБО

(Скорочено)

I

Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або володар Лобо¹, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортає неспокій: вони готовувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування

¹ Лобо — іспанською мовою «вовк».

у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

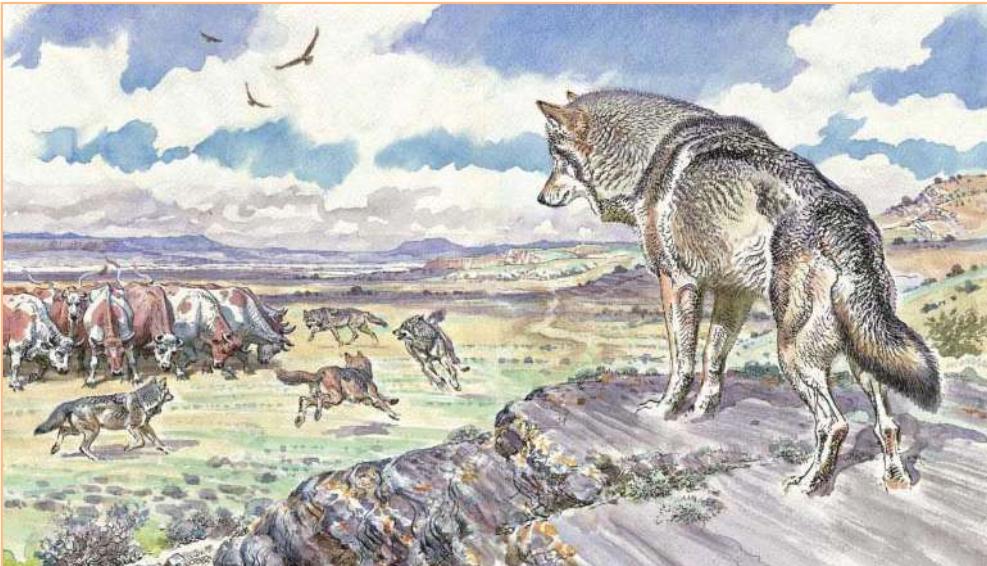
Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою¹. Гадали, Бланка — самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконогу антилопу. Життя вовків тісно перепліталося з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зніважаючи всі виверти мисливців. Вовки ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали їй далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів. Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у цьому разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще їй вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесті, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знов, що всі тутошні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину і всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише самими впольовану здобич не раз

¹ Бланка — іспанською мовою «біла».

■ Тут і далі ілюстрації К. Бородачевої, В. Горбатова

ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що зграя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вирану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настраждані насоками грізного суперника, рвалися досередини. Саме через цей злом в обороні вовкам вдалося поранити облюбовану телицю. Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися вrozтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло і, вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці дотори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Зграя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю. Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?»

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьюки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що зграя повернеться за здобиччю.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винахідника за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі долларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

Якось в ущелині Курумпо, приваблений обіцяною винахідником, з'явився техаський мисливець на ім'я Теннерей. Техасець був чудово споряджений для полювання на вовків: найновіші рушниці, добре коні, зграя собак-вовкодавів. У рідному краї він зі своїми собаками винищив чимало вовків, тим-то не сумнівався: невдовзі відтята голова старого Лобо телепатиметься на луці його сідла. Літньої пори, вдосвіта, він вирушив у путь. Незабаром голосний і радісний гавкіт собак сповістив, що вони натрапили на слід. За дві милі від ловця на видноті з'явилася зухвала зграя сіроманців. Почалися запеклі і тривалі гони.

Лобо повів свою зграю до найближчої гірської розколини, перетяв неглибокий струмок і втік від мисливця. Його ватага кинулася вrozтіч, а за вовками розбіглися й собаки. Невдовзі вовча зграя з'єдалася. Частина собак лишилася далеко позаду, і вовки, скориставшись чисельною рівновагою, кинулися на переслідувачів і безжалісно знищили їх.

Увечері, коли Теннерей скликав собак, з'ясувалося, що вціліло тільки шестero, з яких двоє були жорстоко скалічені. Мисливець зробив іще дві спроби заволодіти скальпом Лобо. Та жодна не увінчалась успіхом. В останній спробі загинув його найкращий кінь, який упав зі скелі й розбився. Зневірившись в успіху, ловець облишив полювання й подався до рідного штату. А Лобо й далі деспотично панував у краї.

Наступного року з'явилося ще два мисливці, сповнені надії на успіх. Кожен з них був твердо переконаний, що саме йому пощастиТЬ знищити знаменитого вовка.

Один сподівався досягти цього за допомогою особливої отрути, розкладаючи принаду новим способом, другий — ка-

надець французького походження — теж мав намір ужити отруту, присмачивши її всілякими замовляннями. Канадець свято вірив, що тут не обійшлося без втручання нечистої сили, і він має справу з перевертнем, якого звичайними прийомами не позбутися.

Але всі отруєні принади, чари й магічні слова були безсилі проти осоружного свавільника.

ІІ

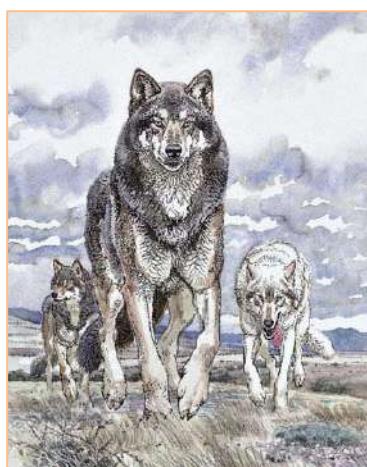
Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися з сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.

За кілька років до цих подій, коли іще був живий Бінго¹, я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу і стільця. Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на нім поприхало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота». Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні.

Лишалося єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрижніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший.

Наведу один приклад, що свідчить про його надзвичайну кмітливість.

¹ Бінго — герой оповідання Сетона-Томпсона «Бінго — історія моєї собаки».

За порадою досвідченого мисливця, я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізаної молодої телиці. Варив навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножем, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на дрібні шматочки, поробив у кожному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціаністого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. Пильнуючи всіх правил, я працював у рукавичках, змочених у теплій крові телиці, уникаючи й дихати на принаду. Потім уклав приманку у вимашений кров'ю сирицевий мішок і погнав коня. За собою тяг на мотузці печінку й нирки забитої тварини. Миль через десять заходився розкидати приготовлені шматки отруєного м'яса щочверть милі, уникаючи торкатися до них руками.

Лобо з'являвся в цій місцевості на початку кожного тижня. Подейкували, ніби решту часу він вештається десь біля Сьєрра Гранде. В понеділок надвечір, коли ми саме лаштувалися від'їзджати, луна докотила басовите виття володаря краю. Один ковбой стурбовано сказав:

— Це він. Тепер побачимо, що буде.

На світанку мені нетерпеливилося взнати результати нашого маневру. Невдовзі я натрапив на свіжі сліди зграї сірих грабіжників. З-поміж усіх помітно виділявся відбиток Лобо. Відомо, що розмір сліду звичайного вовка — чотири з половиною дюйми, а відбиток лап старого ватажка сягав п'яти з половиною дюймів.

Згодом я дізнався, що він важив сто п'ятдесяти фунтів. Тим-то його сліди, хоч би як густо поцятковані іншими, легко відрізнити.

Зграя винюшкала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро я побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла. Все в мені співало від радості.

Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стременах, розсирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі слідами і помітив, що зникла третя принада, а сліди сірого поганця не уривалися, вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу і обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до моїх хитрощів. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зgraю, про яку так дбайливо піклувався.

Якось мені довелося стати свідком ще одного випадку, який виявив диявольську хитрість старого пройди.

Сіра зgraя, охоча до розваг, різала овець, навіть не ласуючи їхнім м'ясом. Овець, як завжди, випасали в отарі від тисячі до п'яти тисяч голів. На ніч їх заганяли в затишне місце. З кожного боку отари на чатах стояв вівчар. Вівця — така дурноголова істота, що будь-яка дрібниця змушує її тікати наосліп. Але вівці — тварини стадні, тож їхньою непохитною звичкою єти за ватажком уміло користуються вівчарі, запустивши в отару кілька цапів. Вівці беззастережно визнають розумову перевагу бородатих родичів і під час нічної тривоги гуртуються навколо них.

Одного разу вночі наприкінці листопада двох вівчарів збудив раптовий напад вовчої зgraї. Вівці за звичкою скупчувалися навколо цапів. Не дурні, не боягузи, бородані хоробро залишалися на посту. Але мов на біду керував тим нападом не звичайний сіроманець. Як і вівчарі, старий вовкулака достоту знав, що моральна сила отари — цапи. Він проскочив по спинах овець до їхніх бородатих ватажків і миттю загриз їх. Перелякані на смерть вівці кинулися врозтіч.

Тижнями по тому мене стрічали й розпитували стурбовані пастухи, чи не бачив я часом овець із тавром «ОТО». Майже завжди мені доводилося відповісти: натрапив на п'ять чи шість трупів біля Діамантового струмка.

Або:

— Ні, але Хуан Мейра два дні тому бачив понад двадцять щойно зарізаних вовчою зgraєю овець на Кедровій горі.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові. Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного

пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок. Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий прогноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Опливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий проїда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрібати землю, так що камінеччя і грудки летіли навколо, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схібив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, і досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занапастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список геройів, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг злагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє. Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала остронь, і потрапив у сталеві лабети.

Ми подалися слідами і за милю побачили цього горопашного вовка — Бланку. Завваживши людей, вовчиця наддала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мо-го помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застягла рогами між камінням. Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красivoї вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-срібого відтінку.

Вона обернулася, готовучись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися. Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерахоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливі завивання. Старий ватахок блукав мов неприкаяній, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз близчало. Як разоче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічіїх слідів. Він знавісіло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчти з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і нескористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини

і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця, іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошукув своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилися.

Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилій проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тримтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю. Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвчини. Так буде справедливо! Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напохваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоем і новим ласо. Ми кинули вовку цур-палок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі і упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

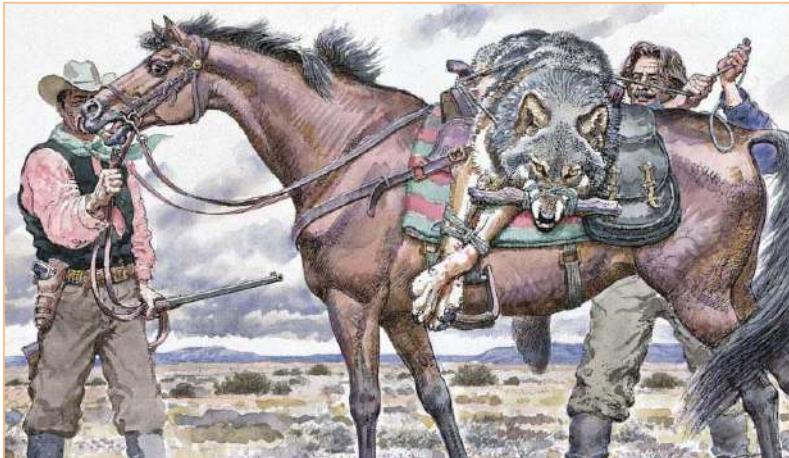
— Страйвай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пашу товсту палицу, пообсновували щелепи міцним мотузяччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка — палицу. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..» Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінъ, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізний зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошейника, а на плечах перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуни — ватажка зграї вовкодавів Теннерея, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, у прерії, широкі й безкрай. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів. Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи

можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад з англійської Лариси Боженко

Діалог мистецтв

Історія Лобо надихнула Волта Діснея на створення фільму «Легенда про Лобо» 1962 року, мультфільму 2001 року, стала предметом документального фільму BBC режисера Стіва Гудера в 2007 році.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, хто з героїв твору викликав у вас співчуття та захоплення.
2. Поясніть, що в оповіданні вразило вас найбільше.
3. Назвіть події у творі, які змусили вас особливо турбуватися за долю Лобо.

ДУМАЮ

4. Поміркуйте, чи було полювання на Лобо вдалим для розповідача. Які спостереження за поведінкою вовків підказали йому успішний план подальшого полювання? Підтвердіть свою відповідь переказом 1–2 епізодів твору.

5. Обґрунтуйте, чому розповідачеві не вдалося отруїти Лобо. Яку рису вовка він точно визначив після цього випадку?
6. Наведіть приклади епітетів, які використовує автор для характеристики Лобо та його зграї. Як вони допомагають вам уявити головного героя?
7. Подискутуйте, про яке ставлення Лобо до інших вовків зграї свідчить епізод із капканами.
8. Поясніть, що відчував розповідач у хвилини перемоги над Бланкою. А як сприйняли цю подію ви?
9. Простежте, чи змінилася поведінка Лобо після втрати подруги. Які деталі свідчать про його глибокі страждання?
10. Перекажіть, як розповідачеві вдалося вполювати старого вовка. Чому він хотів зберегти життя Лобо?
11. Схарактеризуйте поведінку Лобо в полоні. Чому він збайдужів до власного становища? Від чого насправді помер старий вовк?
12. Поясніть, якими людськими рисами письменник наділив дику тварину.
13. Проаналізуйте, чим схожі герої оповідань Е. Сетона-Томпсона Лобо і М. Морозенка Хатіко? За результатами роботи укладіть порівняльну таблицю та презентуйте її у класі. Прокоментуйте, чи дотримувалися ви у своїй роботі правил доброочесності.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СПІВПРАЦІ

- Об'єднайтесь в пари і подискутуйте, чому має повчитися людина, яка часто вважає себе царем природи, у «братья наших меньших». Презентуйте свої висновки однокласникам і однокласницям. Поцікавтесь, чи є у вас однодумці.
- Об'єднайтесь в групи й укладіть інформаційне гроно «Ставлення розповідача до природи». Опитайте своїх однокласників і однокласниць, чи поділяють вони погляди розповідача. Узагальніть результати опитування і презентуйте їх у класі.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі ілюстратора/ілюстраторки оповідання «Лобо — володар Курумпо». Для цього:

- Укладіть простий план художнього твору.
- Виберіть подію, яку ви будете ілюструвати.
- Продумайте, які кольори ви будете використовувати, щоб передати настрій події.

Намалюйте ілюстрацію та презентуйте її однокласникам і однокласницям.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

«Брати Мауглі» та «Полювання Каа» — оповідання з «Книги джунглів» Редьярда Кіплінга. У них розповідається про індійського хлопчика Мауглі, який дивом уцілів у джунглях і потрапив на виховання до сім'ї вовків. Після того, як Мауглі прийняли до зграї, його вчителем стає ведмідь Балу, а другом і захисником — пантера Багіра. Коли Мауглі підріс, йому довелося пережити багато пригод: він потрапляє в полон до мавп-бандарлогів; допомагає вожаку вовків Акелі тощо.

У повісті «**Саджо та її бобри**» письменник Сіра Сова (Арчібальд Стенсфелд Білейні) розповідає про зворушливу дружбу двох дітей-індіанців Саджо й Шепіена та бобренят Чілеві й Чікені, цікаво описує вдачу та звички цих звірят, а також батьківщину індіанців-оджибуеїв — Країну Північно-Західних Вітрів.

Оповідання «**Лобо**» — один із найкращих творів Ернеста Сетона-Томпсона. Історія життя величезного вовка Лобо, найвідомішого в долині Курумпо ватажка вовчої зграї, надзвичайно розумного й сильного, розповідь про полювання на нього і є основою сюжету оповідання.

підсумуй свої здобутки

1. Вибери правильну відповідь:

Тема художнього твору – це основа змісту художнього твору, те, про що в цілому йдеться в ньому.

так

2. Вибери правильну відповідь:

Літературними героями/геройнями можуть бути не лише люди, а й тварини, фантастичні істоти, рослини чи речі.

так ні

3. Вибери правильну відповідь:

Мауглі — це хлопчик, якого виховали вовки в джунглях.

так

4. Вибери одну правильну відповідь:

Хто з дійових осіб оповідання Редьярда Кіплінга «Брати Мауглі» був проти того, щоб вовки взяли хлопчика до себе:

A Багіра

Б Балу

В Мати Вовчия

Г. Шер-Хан

5. Вибери одну правильну відповідь:

Мауглі переміг тигра Шер-Хана з допомогою:
A хитрощів, які йому підказала Багіра
B вогню, який звірі називали Червона Квітка
C сили ведмедя Балу
D гіпнозу пітона Каа

6. Установи відповідність між творами і літературними героями/героїнями:

1. «Брати Мауглі»	A Батько Вовк
2. «Полювання Каа»	B Бланка
3. «Саджо та її бобри»	C бандарлоги
4. «Лобо»	D Чікені
	E Аліса

7. Установи послідовність подій в оповіданні Редьярда Кіплінга «Брати Мауглі».

- A** Мауглі викрадає в людей вогонь
B вовки намагаються скинути ватажка зграї Акелу
C Балу заступається за Людське дитинча
D Мати Вовчиця вирішує взяти хлопчика до себе

8. Визнач основну думку оповідання Ернеста Сетона-Томпсона «Лобо» або Сірої Сови «Саджо та її бобри». Обґрунтуй свій вибір.**9. Поясни, чим керуються у своїй поведінці мешканці джунглів. Поміркуй, чи можна перенести ці правила у співжиття людей.****10. Запропонуй епізоди для фотоквесту за оповіданням Редьярда Кіплінга «Брати Мауглі» або «Полювання Каа».**

РОЗДІЛ 4

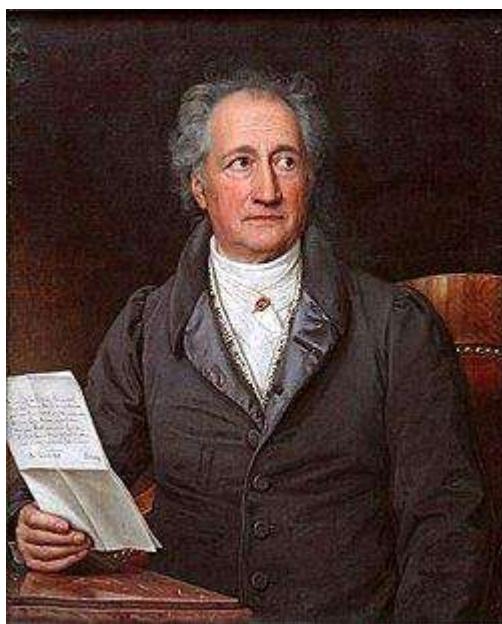
Поетичний образ природи

Природа рідного краю завжди була улюбленою темою поетів і поетес різних часів і народів. Вона надихала їх на створення чудових віршів і поем, була невід'ємним елементом прозових творів – оповідань, повістей і романів, допомагаючи в розкритті почуттів і переживань літературних персонажів.

Опрацювавши розділ, ви:

- **ознайомитеся** з чарівним образом природи, який створили у своїх віршах поети й поетеси різних країн і епох;
- **замислитеся**, що дає людині любов до навколишнього світу;
- **зрозумісте**, як автори та авторки створюють поетичний образ природи у творах;
- **спробуєте** себе в ролі ілюстраторів/ілюстраторок пейзажних віршів.

4.1. Йоганн Вольфганг фон Гете. «Світ бачити є невимовно мило...»

Й.-К. Штіллер. Портрет Йоганна Вольфганга фон Гете, XIX ст.

4.1.1. Йоганн Вольфганг Гете (1749-1832) – німецький письменник і поет, учений, державний діяч. Величезна спадщина геніального Йоганна Вольфганга

Гете складається з безлічі віршів, балад, п'єс, романів, наукових робіт у сфері анатомії, геології, мінералогії, фізики.

Провідною темою у творчості Й.-В. Гете стала природа.

Поет уважав, що в природі все гармонійно поєднано, а людина – частина природи. Тому кожна людина має дослухатися до природи, жити з нею одним життям, шукати в оточуючому світі натхнення і духовної розради.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Письменник грав на клавесині та флейті.
2. Завдяки унікальним здібностям Й.-В. Гете вивчив шість іноземних мов, володів глибокими знаннями з багатьох предметів, зокрема з історії мистецтва й літератури.
3. Письменник займався фехтуванням та любив їздити верхи і грati в шахи.
4. Й.-В. Гете терпіти не міг гавкоту собак і запаху тютюнового диму.
5. Працювати він міг тільки в герметично закритому приміщенні без найменшого доступу свіжого повітря.

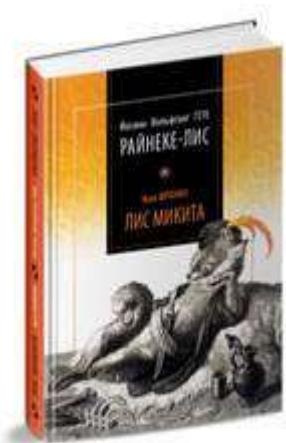

Пам'ятник Йоганну Вольфгангу фон Гете в Берліні. Скульптор Ф. Шапер, 1880 р.

Україна і світ

Й.-В. Гете був широко відомий в Україні уже на початку XIX ст. Тарас Шевченко знов і любив його твори, називав «великим». Перекладали твори Й.-В. Гете Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Максим Рильський, Михайло Орест, Микола Терещенко, Дмитро Загул, Микола Улезко, Євген Дроб'язко, Василь Стус, Микола Лукаш та інші.

На плашку

Видані разом український переклад поеми Й.-В. Гете «Райнеке-Лис» та поема І. Франка «Лис Микита» знайомить читачів із двома варіантами сюжету, поширеного серед багатьох народів світу, про авантюрні витівки хитрого лиса.

4.1.2. «Світ бачити є невимовно мило...»

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

1. Які вірші українських чи зарубіжних поетів та поетес про природу ви знаєте напам'ять? Прочитайте їх у класі.
2. Опишіть усно, які пори року вам найбільше подобаються. Чому?
3. Розкажіть, чи є у вас улюблені природні пейзажі.
4. Поясніть, чим вони привертають вашу увагу.

Чудова риса лірики Й.-В. Гете – це його уміння відгукуватись на швидкоплинні, невловимо-миттєві настрої; його стремління словом і ритмом

відображати живе биття власного серця, враженого непереборною красою світу або охопленого почуттям любові.

Німецький пейзаж. Фото ХХІ ст.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

СВІТ БАЧИТИ є НЕВИМОВНО МИЛО...

Світ бачити є невимовно мило,
Ще ліпший – світ поетів; їхні житла –
Поля багатобарвні; срібно-біло
На них, вночі і вдень, палають світла.
Сьогодні все для мене є чудове:
Гляджу сьогодні я крізь скло любови.

Переклад Михайла Ореста

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Поясніть, яке враження на вас справив вірш.
2. Усно опишіть картину, яка постала перед вашими очима упродовж читання вірша.

ДУМАЮ

3. Визначте основний настрій вірша.
4. Знайдіть образи, які передають красу оточуючого світу.

5. Назвіть слова, завдяки яким ви уявили світ поета. Поясніть свою думку.
6. Сформулюйте тему вірша.
7. Проаналізуйте, яку основну думку висловлено у вірші «Світ бачити є невимовно мило...».
8. Усно опишіть, як ви уявляєте собі «поля багатобарвні».
9. Прокоментуйте, як ви розумієте рядки:
...срібно-біло
На них, вночі і вдень, палають світла.
10. Поясніть, що символізують у вірші слова «Гляджу сьогодні я крізь скло любові».

СТВОРЮЮ

11. Підготуйте виразне читання вірша.
12. Поділіться настроєм, який створює поезія Й.-В. Гете «Світ бачити є невимовно мило». Що спільногого в цьому вірші з поезією «Гаї шумлять...» П. Тичини?

Теорія літератури

Пейзаж

Чи задумувалися ви, в чому причина незвичайного впливу ліричних віршів на читачів? Знайдіть у прочитаних віршах слова й образи, які створюють неповторні враження від картин природи або *пейзажі*: поля *багатобарвні*, *срібно-біло* палають світла.

Пейзаж (франц. *paysage*, від *pays* – країна, місцевість) – опис природи в художньому творі.

Epîtemes

Якщо опустити в цих словосполученнях прикметники або заміни їх іншими, то образи «світу поетів» руйнуються. Ось, виявляється, наскільки

важлива роль прикметників у переносному значенні (*багатобарвні поля*). Такі прикметники називаються художніми означеннями або *епітетами*.

Епітет – це художнє означення. Він допомагає читачеві яскравіше уявити описані предмети і явища, передає думки і почуття самого автора. Епітети збагачують мову художніх творів.

Епітети допомагають поетові створювати яскраві, виразні образи описуваних предметів і явищ. Якщо звичайні означення вказують на явні ознаки (наприклад, зелена трава, пташиний спів), то художні означення (епітети) розкривають здатність поета сприймати навколишній світ по-своєму, бачити в звичайних речах те, чого не помічають інші. Щоб висловити це, він знаходить найнесподіваніші слова. Тому, читаючи, наприклад, вірш Гете «Світ бачити є невимовно мило...», ми ніби очима поета бачимо прекрасний світ природи, поділяємо його радісний настрій.

Метафора

Зверніть увагу, як гарно сказано про красу полів у вірші Гете:

*... Поля багатобарвні; срібно-біло
На них, вночі і вдень, палають світла.*

Поет використав дієслово *палають* у переносному значенні. Такий художній прийом називається *метафорою*.

У поетичному тексті метафори часто оживляють явища природи. Чимало метафор ми вживаємо в усному мовленні: *йде дощ, сковалось сонце, пливуть хмаринки тошо.*

Метафора – це вживання дієслів у переносному значенні. Метафори допомагають створювати яскраві поетичні образи.

Метафору також можна схарактеризувати як *приховане порівняння*, у якому опущені притаманні відкритому порівнянню слова *як, мов, немов, наче, ніби* тошо.

Порівняння – пояснення одного предмета через інший, подібний до нього. У порівняннях використовуються сполучники *як, ніби* тошо.

Порівняння широко використовуються у фольклорі: *парубок*, *мов явір*, *дівчина, як зоря* тощо.

Інтернет-скарбничка

Прослухайте три хвилини запису музики Моцарта. Чи подібна вона за настроєм до вірша «Світ бачити є невимовно мило...»?

4.2 Генріх Гейне. «Задзвени із глибини...»

4.2.1. Генріх Гейне (1797-1856) – знаменитий німецький поет і літератор, який був одночасно неперевершеним ліриком, політичним журналістом, гострим сатириком.

На плашку

Сатира – гостра критика з висміюванням.

М.-Д. Оппенгейм. Портрет Генріха Гейне, XIX ст.

Уславив Генріха Гейне вже перший поетичний збірник «Книга пісень». Своїми творами поет надав німецькій мові не притаманну їй раніше легкість та елегантність.

На плашку

У кінці 1830-х рр. Г. Гейне видав прозові «Подорожні картини», де розповідалося про подорожі Німеччиною.

K.-F. Roos. Краєвид у гірському масиві Гарц, 1840 р.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Г. Гейне належить до німецькомовних поетів, твори яких перекладено на найбільшу кількість мов світу.
2. Г. Гейне був закоханий у свою кузину Амалію. Вона не відповіла на його любов, і всі переживання поета втілилися в його віршах – знаменитій «Кнізі пісень».
3. Один з найвідоміших віршів не тільки німецької, а й світової літератури – балада Генріха Гейне про німфу Лорелей, яка на високому березі Рейну розчісує довгі коси золотим гребенем і губить рибалок, заманюючи їх своїм співом на скелі.

Скульптура Лорелей на березі Рейну. Фото ХХІ ст.

На плашку

Німфи - героїні грецьког міфології, які жили в печерах, лісах, полях, горах, річках і джерелах, уособлювали сили та явища природи.

Україна і світ

Протягом другої половини XIX та перших двох десятиріч XX століття не було жодного значного українського поета, який не звертався б до лірики Генріха Гейне. Її перекладали поетеси Леся Українка (переклала 92 вірші) та Оттілія Словенко, поети Михайло Старицький, Юрій Федъкович, Пантелеймон Куліш, Павло Грабовський, Микола Вороний, Борис Грінченко, Агатангел Кримський, Іван Франко, Дмитро Загул, Павло Тичина, Андрій Малишко, Сава Голованівський, Максим Рильський, Микола Бажан, Володимир Сосюра, Леонід Первомайський та інші.

4.2.2. «Задзвени із глибини...»

ГОТУЄМОСЬ ДО ДІАЛОГУ

Тема багатьох ліричних віршів Г. Гейне – це природа і кохання. Поет наслідує фольклорні традиції німецького народу, він звертається до образу троянди і трактує їого як символ весни, оновлення, кохання.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЗАДЗВЕНИ ІЗ ГЛИБИНИ

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенька весни, –
Линь все далі й далі!
Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

Переклад Леоніда Первомайського

Троянда в саду. Фото ХХІ ст.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Поясніть, який настрій викликає у вас вірш.
2. Розкажіть, про який дім і про яку троянду йдеться у творі.

ДУМАЮ

3. Розкрийте тему поезії «Задзвени із глибини».
4. Проаналізуйте, яку основну думку висловлено у вірші «Задзвени із глибини».
5. Заповніть таблицю:

«Задзвени із глибини»	
Епітети	Метафори

6. Прокоментуйте роль художніх засобів – епітетів і метафор, які використовує поет.
7. Поясніть, що символізує у вірші троянда.

СТВОРЮЮ

8. Підготуйте виразне читання вірша.

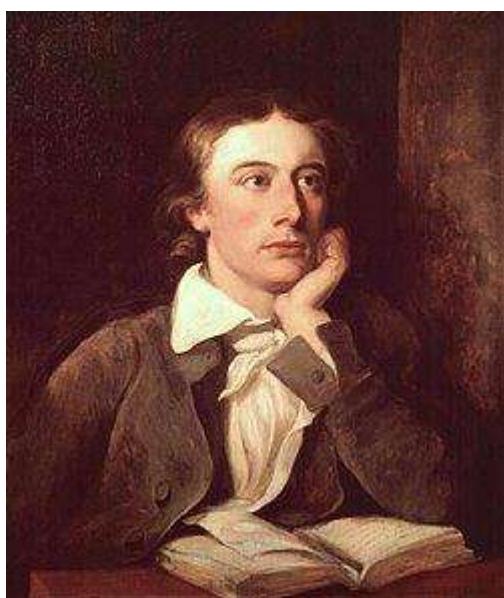
9. Пригадайте з курсу української літератури, як створюється сенкан.

Складіть сенкан до слова *пісенька*.

Інтернет-скарбничка

Прослухайте музичне оформлення до вірша «Задзвени із глибини». Чи відповідає воно настрою вірша?

4.3. Джон Кітс. «Пісня ельфа»

В. Гілтон. Портрет Джона Кітса, XIX ст.

4.3.1. Джон Кітс (1795-1821) – англійський поет.

Літературні склонності Джона Кітса проявилися дуже рано – вже в школі він пробував вигадувати, до того ж Джон рано почав читати і захопився грецькою міфологією.

Поезія заполонила всі закутки його душі. «Я відчуваю,- писав він,- що в житті можлива тільки одна гідна мета: прагнення принести користь людству. Люди роблять це по-різному... Для мене існує тільки один шлях - поезія».

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. У школі у Дж. Кітса виник інтерес до історії та літературної класики, що залишався з ним усє життя.
2. За життя твори Дж. Кітса не отримали високої оцінки критиків і читачів.
3. Книга віршів, що вийшла у світ майже відразу після смерті поета, була сприйнята захоплено і мала грандіозний успіх у широкій публіці. А будинок, у якому поет провів останні місяці життя, став місцем паломництва шанувальників його таланту.

Римський будинок Дж. Кітса. Фото ХХІ ст.

Україна і світ

Українською мовою твори Джона Кітса переклали Василь Мисик, Дмитро Павличко, Григорій Кочур, Дмитро Паламарчук, Яр Славутич та інші.

3.3.2. «Пісня ельфа»

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

На плашку

Éльфи - міфологічні істоти, які пізніше стали персонажами фентезі.

Поезії Джона Кітса – це чуттєві твори, у яких розкриваються найтонші душевні переживання. Вони часто пов'язані із захопливим, прекрасним, багатим і таємничим світом природи. Саме тому вірші поета, сповнені точними

деталями, спостереженнями й життєдайним оптимізмом, посіли достойне місце серед найкращих творів європейської пейзажної поезії.

Про прекрасне поет говорить цілком природно, знаходячи його всюди: і в майбутньому цвітінні полів і лісів, і у сплетінні дерев, і у тріпотінні маленького птаха, який вселяє надію на прекрасне майбуття. Краса нетлінна і тому рятівна для того, хто нею запричастився.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ПІСНЯ ЕЛЬФА

Годі сліз! О, годі сліз!

Іще заквітнуть поле й ліс!

Не сумуй! Не понивай!

В корінні спить новий розмай!

Геть жени печаль-zmію!

Послухай пісеньку мою —

Її я вивчив у раю:

Годі сліз!

Вгору, вгору глянь! Дивись:

Там, де віти заплелись,

У яскравих пелюстках

Тріпотить маленький птах:

В нього в срібному дзьобу

Є для добрих на журбу

Добрі ліки! Годі сліз!

Іще заквітнуть поле й ліс!

Прощай, прощай! І знов — прощай!

Тону я в синій неба край!

Прощай! Прощай!

Переклад Василя Мисика

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ ВІДЧУВАЮ

1. Поясніть, яким настроєм ви пройнялися після читання вірша.
2. Усно опишіть, яким ви уявляєте ельфа, що виконує пісню.
3. Для чого, на вашу думку, поет обрав форму пісні? У відповіді скористайтеся своїми знаннями з курсу мистецтва про мову художніх творів.

ДУМАЮ

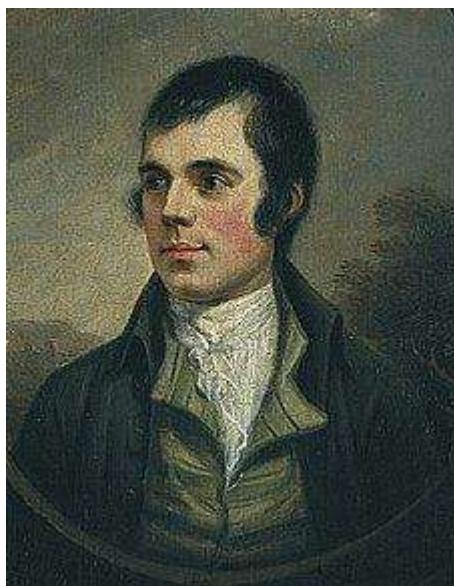
4. Прокоментуйте, які деталі природного світу додають піднесеного настрою поезії.
5. Розкрийте, для чого поет говорить про майбутній розмай, коли природа ще спить.
6. Поміркуйте, що символізує образ маленького птаха.
7. Знайдіть у вірші антitezу. Яку роль вона виконує?
8. Проаналізуйте, яку головну думку висловлює автор у вірші.
9. Знайдіть епітети і метафори у творі. Поясніть, з якою метою їх використовує поет.
10. Простежте, які емоції висловлено в поезії.

СТВОРЮЮ

11. Підготуйте виразне читання вірша. Інтонаційно підкресліть настрій поезії.
12. Розкажіть, що ви знаєте про ельфів. У яких творах зарубіжної та української літератури вони «мешкають»? Намалюйте своїх улюблених ельфів.

3.4. Роберт Бернс. «Мос серце в верховині»

4.4.1. Роберт Бернс (1759-1796) – шотландський поет і фольклорист, автор численних віршів і поем, написаних шотландською та англійською мовами.

А. Несміт. Роберт Бернс, 1787 р.

Роберт Бернс почав складати вірші у двадцятирічному віці. Завдяки творам «Джон Ячмінне Зерно», «Веселі жебраки», «Молитва святенника Віллі», «Свята ярмарка» поет швидко став відомим по всій Шотландії. Серед його найвідоміших творів – вірш «Чесна бідність» (1795).

У збірці «Шотландський музичний музей» поет опублікував безліч шотландських балад у своїй обробці і власних творів.

На плашку

Характерна риса творів Роберта Бернса – це фольклорна основа.

Україна і світ

Творчість Роберта Бернса високо оцінювали Тарас Шевченко, Іван Франко і Леся Українка.

Українською мовою твори Роберта Бернса з'явилися у XIX ст. у перекладах Івана Франка, Павла Грабовського та інших. Пізніше твори поета перекладали Василь Мисик, Микола Лукаш, Сава Голованівський, Віталій Колодій.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Р. Бернс дуже добре знав математику, латинську та французьку мови.

2. Багато віршів Р. Бернс спочатку створювали як пісні, саме тому вони були покладені на музику.
3. День народження Р. Бернса відзначають в Шотландії традиційним святковим обідом, на якому обов'язково подають оспівані поетом страви, зокрема, хаггіс.
4. Хаггіс оспівано у вірші Р. Бернса «Ode to Haggis».

На плашку

Хаггіс – традиційна шотландська страва, фарширований баранячим серцем, печінкою, легенями, цибулею і приправами баранячий шлунок.

4.4.2. «Мое серце в верховині»

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Гарячим почуттям любові до рідної Шотландії пройнятий вірш «Мое серце в верховині...». Поет зображує любов до рідного краю. Де б не був автор, думкою він завжди лине на батьківщину, до рідних гір. Любій верховині належать його серце і душа.

КРАЄВИД У ГОРАХ. ФОТО XIX СТ.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

МОЄ СЕРЦЕ В ВЕРХОВИНІ

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.
Будь здорова, верховино, любий рідний край,
Честій слави батьківщино, вольності розмай!
Хоч іду я на чужину, повернуся знов,
Моє серце в верховині і моя любов.

Прошавайте, сині гори, білії сніги,
Прошавайте, темні звори й світлії луги!
Прошавайте, пущі дикі й тіняві гаї,
Прошавайте, буйні ріки й бистрі ручай!
Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

Переклад Миколи Лукаша

ДЛЯ ТИХ, ХТО ВИВЧАЄ АНГЛІЙСЬКУ МОВУ
ОРИГІНАЛ

Robert Burns

My Heart's In The Highlands

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Farewell to the Highlands, farewell to the North,
The birth-place of Valour, the country of Worth ;
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.

Farewell to the mountains, high-cover'd with snow,
Farewell to the straths and green vallies below;
Farewell to the forests and wild-hanging woods,
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Поясніть, яке враження справив на вас вірш.

2. Розгляньте ілюстрацію. Прокоментуйте, наскільки вона допомогла вам відчути настрій твору.

ДУМАЮ

3. Розкрийте тему поезії «Моє серце в верховині».
4. Поміркуйте, що символізують слова «моє серце в верховині».
5. Проаналізуйте, яку основну думку висловлює автор у вірші.
6. Визначте, які художні засоби використовує поет. Поясніть їх роль у творі.
7. Простежте, які емоції висловлено в поезії.

СТВОРЮЮ

8. Підготуйте виразне читання вірша.

Інтернет-скарбничка

Прослухайте пісню «Моє серце в верховині» на слова Роберта Бернса у виконанні сестер Лесі та Галини Тельнюк.

Поділіться враженнями з однокласниками/однокласницями.

На плашку

Для поезії «Моє серце в верховині» характерне використання традицій фольклору. Фольклорні елементи у вірші: повтори: прощавайте, моя, мое; постійні епітети: білії сніги, світлії луги, тіняві гаї, буйні ріки, любий рідний край; традиційні образи: дума соколом буя, мрія лине.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі ілюстраторів/ілюстраторок пейзажних віршів.

- Виберіть улюблений вірш з описом природи.
- Продумайте кольори, які вам допоможуть точніше передати настрій вірша.
- Візьміть участь в організації виставки ілюстрацій, підготовлених вашими однокласниками і однокласницями.

- Прокоментуйте, чим цінний для вас досвід презентування власної ілюстрації.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Йоганн Вольфганг фон Гете, Генріх Гейне, Джон Кітс, Роберт Бернс – поети, які у своїй творчості надихалися красою рідного краю, утверджували зв'язку природи й людини, широко використовували епітети, метафори і порівняння, аби читачі прониклися прекрасними пейзажами.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Вибери правильну відповідь:

Тема - те, про що розповідається в художньому творі

2. Вибери правильну відповідь:

Ідея - основна думка художнього твору

3. Вибери правильну відповідь:

Пейзаж – опис природи в художньому творі

4. Вибери одну правильну відповідь:

Епітет – це:

А художнє означення в художньому творі

Б образний вислів, який вживається в переносному значенні

В те, про що йдеться в художньому творі

Г основна думка художнього твору

5. Вибери одну правильну відповідь:

Метафора – це:

- А художнє означення в художньому творі
- Б образний вислів, який вживається в переносному значенні
- В те, про що йдеться в художньому творі
- Г основна думка художнього твору

6. Установи відповідність між терміном і значенням:

- 1. Пейзаж
- 2. Епітет
- 3. Метафора
- 4. Порівняння

- А опис природи в художньому творі
- Б художнє означення в художньому творі
- В образний вислів, який вживається в переносному значенні
- Г те, про що йдеться в художньому творі
- Д пояснення одного предмета через інший, подібний до нього

7. Схарактеризуй пейзаж у вашому улюбленаому вірші.

8. Намалюй макет листівки «Бережіть природу», використовуючи прочитані вірші.

9. Опиши настрій вірша про природу, який вам найбільше сподобався. Підтвердж своєю думкою цитатами з твору.

10. Доведи або спростуй слова Леонардо да Вінчі: «Живопис – це поезія, яку можливо бачити, а поезія - це живопис, який можливо чути».

11. Запропонуй ідею для вірша про природу для читачів/читачок ХХІ століття.

Розділ 5

ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

У кожного читача й читачки, чи то дорослих, чи то початківців, свій підхід до вибору книжки для читання. Одні прислухаються до порад в Інтернеті, інші читають ті твори, які екранізувалися, треті – вибирають книги-переможці будь-якої літературної премії, четверті - ті, події яких розвиваються в місці, де вони хотіли б побувати. І цей перелік можна продовжувати.

Опрацювавши розділ, ви:

- **дізнаєтесь**, що читають ваші однолітки в різних краї світу;
- **зануритеся** в чарівний світ гобітів і мумі-тролів, побуваєте на шоколадній фабриці, познайомитесь із сільськими дідусем та бабусею хлопчика Тоніно, зустрінетесь з Суботиком і його машиною бажань;
- **розширите** коло свого самостійного читання та зможете порадити цікаві книжки своїм подругам та друзям;
- **замислитеся** над тим, що хотіли б почитати на канікулах.

5.1. Джон Рональд Руен Толкін. «Гобіт, або Туди і звідти»

Багато років англійця **Джона Рональда Руена Толкіна (1892-1973)** знали як чудового університетського викладача й ученого-філолога. Між тим оксфордського професора займала не стільки кар'єра, скільки філологічна гра. Вивчаючи мови (він говорив французькою, німецькою, іспанською, знав готську, давньоісландську, англосаксонську, середньоанглійську, валлійську і фінську мови), Джон Толкін вигадував на їх основі нові. Перекладаючи середньовічні тексти, він, наслідуючи їх, створював власні.

Саме граючи словами, письменник придумав слово «гобіт». Зі слова народилось речення: «У землі була нора, а в норі жив-поживав гобіт», а з речення – розповідь. Так з'явився персонаж казкової повісті «Гобіт, або Туди і звідти» гобіт Більбо.

На плашку

Уже в самому слові «гобіт» були закладені певні риси майбутнього літературного персонажа. У ньому поєдналися англійське «rabbit» (кролик) з середньоанглійським «hob» – так у давні часи називалися маленькі казкові істоти, добродушні пустуни та невинні злодюжки.

Повість Джона Толкіна виросла з його гри зі своїми дітьми, з розповідей на ніч казки з продовженням. Тому гобіт у ній схожий на дитину – і зростом, і способом життя. У гобітських норах-будиночках живеться затишно й безтурботно, як у дитячій кімнаті. Побут гобітів подібний на життя маленьких дітей: застілля кілька разів на день, святкування днів народження, балачки з друзями – і жодних турбот.

Коли Джон Толкін опублікував свою повість, вона одразу стала популярною, а критики визнали книгу шедевром «високої» літератури.

На плашку

У творах високої літератури, розрахованих на освіченого читача, порушуються філософські та загальнолюдські проблеми.

Після повісті про Більбо захоплені читачі зажадали від автора «ще гобітів». З роботи над продовженням «Гобіта», яка тривала 12 років, постала грандіозна епопея «Володар перснів», яка зробила Джона Толкіна культовим письменником, одним із засновників нового різновиду фантастики – *високе фентезі*.

На плашку

Високе фентезі – вид фантастичної літератури, заснований на використанні міфологічних і казкових мотивів, твори якого витримані в масштабному дусі. Класичним прикладом високого фентезі вважається «Володар перснів» Джона Толкіна.

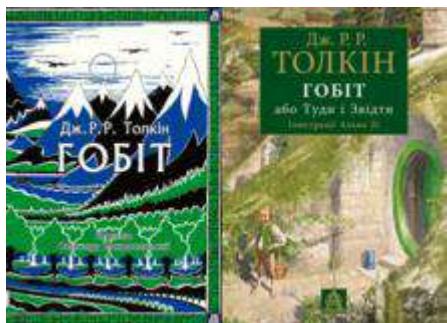
Джон Толкін. Фото ХХ ст.

На плашку

Книга отримала премію від дитячого журналу «Books for Keeps» – «Найважливіший твір ХХ сторіччя для старших читачів». Загалом у світі видано понад сто мільйонів примірників «Володаря перснів».

Україна і світ

Українською мовою повість уперше було перекладено Олександром Мокровольським та видано у видавництві «Веселка» у 1985 році. У 2007 році роман вдруге було перекладено українською Оленою О'Лір та видано у видавництві «Астролябія».

Ліворуч видання «Астролябії» в перекладі О. Мокровольського,
праворуч – у перекладі О. О'Лір

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Улюбленими книжками маленького Джона Толкіна були «Аліса в Країні Див» Льюїса Керолла і казки братів Грімм.
2. Особливу пристрасть Джон Толкін відчував до так званих «мертвих» мов (мов, якими вже ніхто не розмовляє, вони існують лише в книжках).
3. Письменник створив кілька штучних мов: квенья, або мову вищих ельфів; сіндарін – мова сірих ельфів.
4. Письменником Джон Толкін став випадково. Зазвичай вечорами він розповідав своїм дітям казки, лише частина з яких була перенесена на папір і проілюстрована. Одна з таких книжок, це був «Гобіт», потрапила до студентки Джона Толкіна. Дівчина була у захваті від цієї дивної історії і показала рукопис знайомому видавцю, який його схвалив. Таким чином твір побачив світ.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

У повісті-казці «Гобіт, або Туди і звідти» (англ. The Hobbit or There and back again) розповідається про подорож гобіта Більбо в компанії гномів та чарівника Гандальфа до гори Еребор. Дорогою вони потрапляють у різні пригоди, щоб врешті перемогти дракона Смога, котрий прогнав гномів з батьківщини, і повернути привласнені ним скарби.

Дж. Лі. Більбо з Гандальфом. 2013 р.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ГОБІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ

(Уривок)

Розділ перший

НЕСПОДІВАНІ ГОСТИ

У норі під землею жив собі гобіт. Не в бридкій загидженій мокрій норі, де повно дохлих червів і тхне багном, але й не в сухій та голій піщаній печері-вигрібанці, де ані сісти, ані попоїсти — нічогісінько немає. Була то гобітівська нора, а де гобіти, там і затишок.

До нори вели двері: круглі-круглісінькі, мов ілюмінатор на кораблі, ще й пофарбовані в зелений колір. Якраз посередині на тих дверях сяяла кругла ручка з жовтої міді. Відчинялися вони до передпокою, схожого на невеличкий — і дуже вигідний — тунель: ніякого тобі диму й чаду, кахляна підлога вистелена килимками, скрізь поліровані стільці, а в обшитих панелями стінах безліч кілочків для капелюхів та плащів — цей гобіт полюбляв вітати гостей. Тунелик звивався далі й далі, заглиблюючись, але не дуже, в гору, що її всі в окрузі називали просто Горою. В самому тунелику чи то передпокої теж були двері, чимало маленьких круглих дверей.

Кадр із мультфільму «Гобіт», США, 1977 р.

Спочатку, як увійти, вони траплялися лише з лівого боку, проте трохи далі гість бачив двері вже обабіч. Нашому гобітові не доводилося пихкати, чалапаючи сходами на другий поверх, бо все у нього: спальні, ванні кімнати, льохи, комірчини (безліч комірчин), гардероби (цілі кімнати призначалися під саму одежду), кухні, їдальні — було розташоване на одному поверсі, власне, при тому самому тунелику-передпокої. Найкращі кімнати були, звісно, ті, котрі з лівого боку (як увійдеш), адже тільки вони мали вікна, глибоко посаджені круглі вікна, які дивилися на гобітів садочок та на луки, що потроху спускалися ген аж до самої річки.

Гобіт цей був дуже заможний, і звали його Більбо Злоткінс...

Переклад з ангійської Олександра Мокровольського

Прочитати далі захопливі розповіді про пригоди гобіта Більбо можна в інтернет-джерелах.

Діалог мистецтв

За мотивами казки-повісті Джона Толкіна було знято:
три мультфільми («Гобіт!», 1966; «Гобіт» (1977); «Гобіт» (1991);
телевиставу «Казкова подорож містера Більбо Беггінса, гобіта» (1985, СРСР);

кінотрилогію «Гобіт» (США, Нова Зеландія):

«Гобіт: Несподівана подорож» (2012)

«Гобіт: Пустка Смога» (2013)

«Гобіт: Битва п'яти воїнств» (2014).

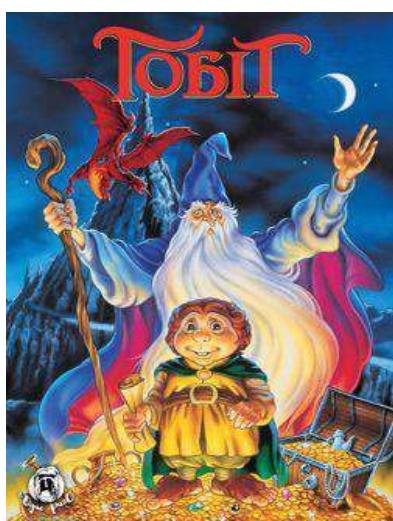

Кадр із фільму «Гобіт: Несподівана подорож», 2012 р.

Також за повістю існує шість настільних ігор та три відеоігри.

Інтернет-скарбничка

Подивитись мультфільм «Гобіт» за повістю Толкіна можна в інтернет-джерелах.

Постер мультфільму «Гобіт», США, 1977 р.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, чим здивувала вас повість-казка.
2. Прокоментуйте, чи порадили б ви прочитати її своїм знайомим.

ДУМАЮ

3. Визначте тему повісті-казки «Гобіт, або Туди і звідти».
4. Поясніть смисл назви повісті.
5. Простежте зв'язок Середзем'я із фольклором.
6. Розкрийте, які моральні принципи утверджує автор у повісті.
7. Схарактеризуйте головних дійових осіб повісті-казки «Гобіт, або Туди і звідти».
8. Поміркуйте, про яку запеклу битву йдеться в повісті.

СТВОРЮЮ

9. Подивіться мультфільм «Гобіт». Поділіться враженнями з однокласниками/однокласницями.
10. Підготуйте рекламне повідомлення про книгу «Гобіт» для своїх однолітків.

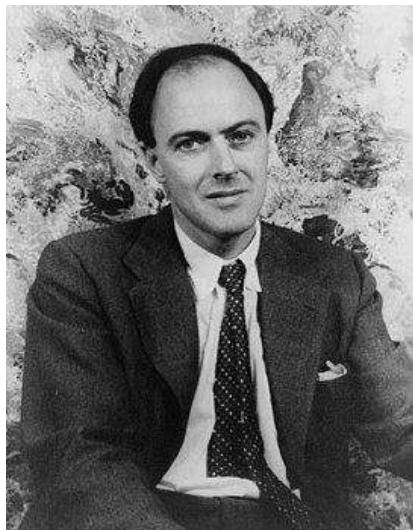
ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі дослідника/дослідниці перекладів.

Повість-казку «Гобіт, або Туди і звідти» ви читали у перекладі українською Олександра Мокровольського.

- Підготуйте коротке повідомлення про перекладача Олександра Мокровольського.
- Проаналізуйте, чи читали ви раніше твори зарубіжної літератури в перекладах Олександра Мокровольського. У доборі фактів скористайтеся підручником із зарубіжної літератури.
- Зробіть висновки про те, з творчою працею яких перекладачів ви найкраще знайомі.

5.2. Роальд Дал. «Чарлі та шоколадна фабрика»

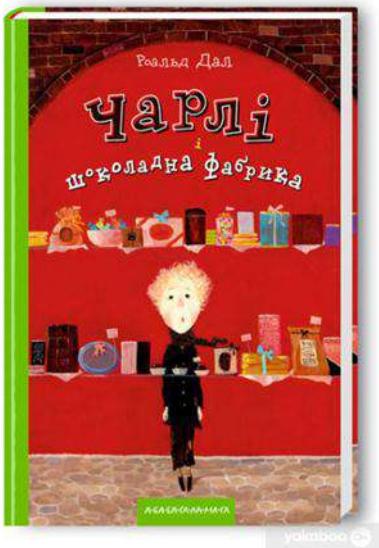

Роальд Дал. Фото 1946 р.

Роальд Дал (1916–1990) – англійський письменник норвезького походження, автор романів, повістей, оповідань, написаних як для дорослих, так і для дітей, зокрема казково-фантастичних творів та творів у жанрі фантастики жахів.

Перша дитяча книга Роальда Дала про маленькі створіння, запозичені з фольклору, мала назву «Гремліни». Згодом Р. Дал написав повісті «Чарлі та шоколадна фабрика», «Джеймс і гігантський персик», «Матильда», що вважаються одними з найулюбленіших дитячих творів ХХ століття. У них письменник засуджує поганих батьків, які не піклуються про своїх дітей, або навпаки, дозволяють їм занадто багато. Роальд Дал показує, що хорошим дітям ніколи не буде самотньо, адже для них завжди знайдеться друг і порадник. Водночас, письменник не ідеалізує своїх персонажів, а зображує їх такими, якими вони є.

Дитячу фентезійну повість «Чарлі та шоколадна фабрика» було видано в 1964 році у США та у Великій Британії.

Обкладинка українського видання, 2005 р.

Українською мовою твір «Чарлі та шоколадна фабрика» вийшов друком у 2005 році в перекладі Віктора Морозова.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Своє ім'я майбутній письменник одержав на честь полярника Роальда Амундсена, національного героя Норвегії того часу.
2. Роальд Дал був надзвичайно високого росту – 1 м 98 см.
3. Закінчивши школу, Роальд вступив у Королівські ВМС у званні рядового авіації. Під час Другої світової війни він був розвідником і асом-винищувачем і був підвищений до звання підполковника авіації.
4. «Шоколадні мотиви» зустрічаються також в інших книгах письменника для дітей.
5. В Африці (Africa), Великобританії (United Kingdom) та Латинській Америці (Latin America) 13 вересня відзначають День Роальда Дала.

На плашку

Письменник жив і працював неподалік від Лондона, в селі графства Бакінгемшир. Тепер там розташовані Музей і Центр історії Роальда Дала. Серце музею – унікальний архів

листів і рукописів письменника, дві галереї розповідають про його життя. Крім того, в музеї знаходиться інтерактивний Центр історій.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Коли Роальд Дал навчався у школі, шоколадна компанія «Cadbury», як і зазвичай, відправила учням кілька коробок з новими цукерками, щоб ті могли їх оцінити. Тоді у хлопчика народилася мрія – вразити «Cadbury» винахodom нового виду шоколаду.

Згодом ці спогади надихнули письменника на написання третьої дитячої книжки «Чарлі та шоколадна фабрика». Це історія бідного маленького хлопчика Чарлі Бакета, який виграв золотий квиток і потрапив разом із чотирма іншими щасливчиками на екскурсію по шоколадній фабриці містера Віллі Вонки. Що сталося під час екскурсії та чим вона закінчилася, ви дізнаєтесь, прочитавши повість.

Постер фільму «Чарлі та шоколадна фабрика», 2005 р.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

ЧАРЛІ ТА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА

(Уривок)

Розділ 1. А ось і Чарлі

Ці двоє старезних людей — батько й мати пана Бакета. їх звати дідунь Джо та бабуся Джозефіна.

А ці двоє старезних людей — батько й мати пані Бакет. їх звати дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це — пан Бакет. Це — пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синочка, якого звати Чарлі Бакет.

Це — Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина — шестero дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет — мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені. Такі втомлені, що ніколи й не злазили з ліжка.

Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина — з другого.

Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Баке-том в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі.

Влітку це ще було сяк-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно.

Вони й не мріяли купити кращу хату, чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі.

З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасті, де щілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тюбики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. Грошей не вистачало навіть на харчі. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід — варену картоплю з капустою, а на вечерю — капусняк.

Трохи краще бувало в неділю. Усі чекали, коли настане неділя, бо хоч страви готували ті самі, але кожному дозволялося з'їсти по дві порції.

Бакети, звісно, не вмирали з голоду, але всім їм — обом дідусям, обом бабусям, батькові Чарлі, матері Чарлі і особливо малому Чарлі — з ранку до ночі здавалося, що животи поприхали до спин.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерею віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого за капусту з капусняком. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла і стікаючи слиною. Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали, і це, звичайно, була для нього велика мука.

Чарлі Бакет міг відчути смак шоколаду єдиний раз на рік, на свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. І щоразу він акуратно ховав цю плиточку в спеціальну дерев'яну коробочку і зберігав її, ніби вона була зі щирого золота. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з куточка манюсінький шматочок паперової обгортки, щоб визирнув манюсінький шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти манюсіньку крихточку — аби тільки відчути цей чудесний солодкий смак, що поволі розтікався по язиці. На другий день відкушував ще одну крихточку, а тоді ще і ще. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицентову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолюба Чарлі понад усе. Воно докучало йому набагато більше, ніж якесь там споглядання шоколадних плиток у вітринах крамниць чи поїдання іншими дітьми шоколадних цукерок просто перед його носом.

Гіршої муки годі було уявити:

У цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла
ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!

Переклад з англійської Віктора Морозова

Кадр із фільму «Чарлі та шоколадна фабрика», 2005 р.

**Прочитати повністю повість-казку «Чарлі та шоколадна фабрика»
можна за інтернет-джерелами.**

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Поділіться своїми враженнями про повість-казку «Чарлі та шоколадна фабрика».
2. Поясніть, які пригоди казкових персонажів на шоколадній фабриці містера Вонки спровоцирували на вас найбільше враження.
3. Прокоментуйте, чи порадили б ви прочитати цей твір своїм одноліткам.

ДУМАЮ

4. Розкажіть, як зображені у творі родинні стосунки в сім'ї Бакетів. А в інших родах?
5. Схарактеризуйте образ головного героя повісті Чарлі Бакета. Які риси вирізняють Чарлі?

6. Заповніть таблицю з характеристиками дітей – герой і геройнь повісті.

Ім'я	Ставлення батьків до героя/їні	Найбільше уподобання героя/їні	Риси характеру героя/їні	Чи покинув/ла фабрику і чому
Чарлі				
Августус				
Віолетта				
Верука				
Майк				

7. Проаналізуйте, які моральні цінності утверджуються в повісті.

СТВОРЮЮ

8. Укладіть стрічку подій у повісті. У роботі використайте свої знання з курсу мистецтва про різні техніки створення графічних і живописних композицій. Прокоментуйте, яку техніку ви обрали для оформлення роботи і чому.

9. Складіть сенкан до імен *Віллі Вонка, Чарлі Бакет*.

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі дослідника/дослідниці перекладів.

Повість-казку повість-казку «Чарлі та шоколадна фабрика» ви читали у перекладі українською Віктора Морозова.

- Підготуйте коротке повідомлення про перекладача Віктора Морозова з доступних вам джерел.
- Проаналізуйте, чи читали ви раніше твори зарубіжної літератури в перекладах Віктора Морозова. У доборі фактів скористайтеся підручником із зарубіжної літератури.
- Зробіть висновки про те, з творчою працею яких перекладачів ви найкраще знайомі.

Діалог мистецтв

За мотивами книги було створено дві екранізації.

Перша – в 1971 році «Віллі Вонка і шоколадна фабрика» (Willy Wonka & the Chocolate Factory).

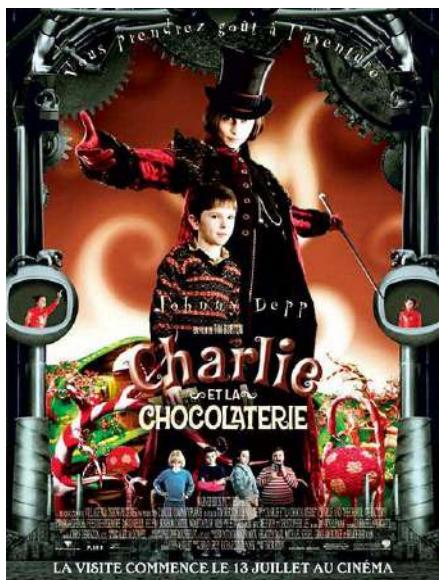
Друга – «Чарлі та шоколадна фабрика» (англ. Charlie and the Chocolate Factory) — музичний художній фільм 2005 р. у жанрі фентезі, де, на відміну від повісті, дію перенесено з 1960-х у 2000-ні роки.

Кадр із фільму «Чарлі та шоколадна фабрика», 2005 р.

ЦІКАВО ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

1. Льодяники на деревах та солодка вата у фільмі є справжніми кондитерськими виробами.
2. Компанія Nestle надала для зйомок фільму 1,850 плиток справжнього шоколаду. Також було виготовлено 110,000 штучних плиток.
3. Роль Віллі Вонки дісталася зірці «Піратів Карибського моря» Джонні Деппу.
4. Джонні Депп був так вражений грою юного Фредді Гаймора у фільмі «Чарівна країна», що вмовив режисера ухвалити його на роль Чарлі Бакета.

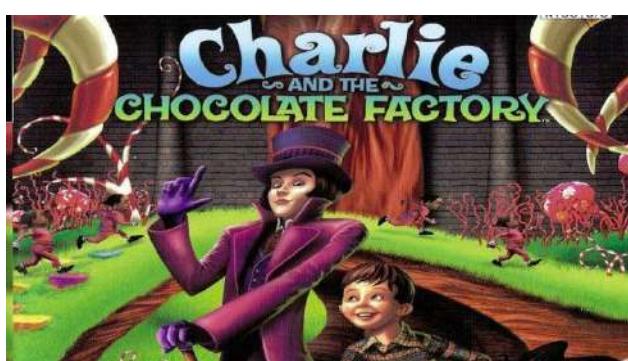
Інтернет-скарбничка

На плашку

Дивіться фільм «Чарлі та шоколадна фабрика» за інтернет-джерелами.

Одночасно з появою фільму з'явилася одноіменна комп'ютерна гра.

5.3. Туве Янссон. «Капелюх Чарівника»

Туве Маріка Янссон. Фото ХХ ст.

Фінська письменниця та ілюстраторка шведського походження **Туве Янссон (1914–2001)** створила чудові казкові образи – мумі-тролів, які ось уже декілька десятиліть подобаються дітям різних країн. Авторка писала про них шведською мовою, адже у Фінляндії, звідки родом мисткиня, використовуються дві державні мови – фінська і шведська.

На плашку

Слово «троль» у перекладі зі скандинавської мови означає «чаклунство», «чари». Легенди про тролів виникли у Скандинавії. Та симпатичні мумі-тролі Туве Янссон зовсім не подібні на тролів зі скандинавських переказів і легенд – «темну силу», яка часто намагається нашкодити людям, страшних, вайликуватих чудовись, злих карликів і велетнів, чаклунів і відьом.

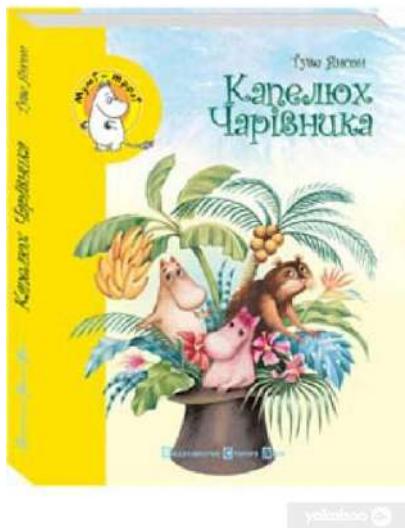

Тут і далі ілюстрації Туве Янссон

Більшість казкових повістей письменниці – пригодницького характеру. Казковості творам надають насамперед дивовижні персонажі, що є витвором фантазії авторки. У кожному з них наче втілюються ті чи інші прагнення дітей, риси їх характеру: жага до нового, таємничого і чарівного, доброта і любов до маленьких і слабких, цікавість до непізнаних сил природи, схильність до гри й перевтілення, прагнення самостійності та любов до свободи.

Одна з перших казково-фантастичних повістей Туве Янссон «Капелюх Чарівника» (швед. *Trollkarlens hatt*) була опублікована в 1948 році.

Українською мовою «Капелюх чарівника» уперше вийшов 1973 року у видавництві «Веселка» в перекладі Ольги Сенюк. Дев'ять книг про мумі-тролів, виданих Видавництвом Старого Лева (Львів), можуть читати діти України в перекладі Наталі Іваничук.

Обкладинка українського видання книги «Капелюх чарівника», 2008 р.

ЦІКАВО ЗНАТИ БІЛЬШЕ

1. Одного разу Туве сперечалася з братом Ларсом і, передражнюючи його, намалювала на стіні маленького бегемота, що під іменем Мумі-троль пізніше стане відомим казковим персонажем.
2. Туве Янссон любила англійську літературу і працювала над малюнками до книжок Льюїса Керролла та Джона Толкіна.
3. Задовго до того, як Мумі-троль зажив самостійним життям на сторінках її літературних казок, письменниця зображала його маленьку постать на карикатурах замість власного підпису.
4. У фінському містечку Наанталі побудований парк мумі-тролів. Парк працює тільки влітку, бо взимку мумі-тролі сплять.
5. Персонажі книг про мумі-тролів зображені на літаках фінської авіакомпанії Finnair, їх зображують на сувенірах, вони є частиною масової культури Фінляндії.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

Одного разу мумі-тролі, маленькій незвичайні створіння, дуже веселі та грайливі, знайшли у лісі чарівний капелюх. Вони довго не розуміли його чарівних властивостей, та коли нарешті розібралися, вирішили перемогти з його допомогою злісного ворога лісу – мурашиного лева.

Чи вдалося це їм, ви прочитаєте в повісті-казці «Капелюх чарівника». А також ви дізнаєтесь, що немає нічого кращого, ніж любов і лад в сім'ї, і немає нічого міцнішого за звичайну дружбу.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА

(Уривок)

Розділ перший,

у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капелюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення

Одного чудового ранку, десь годині о четвертій, над Долиною Мумі-тролів пролетіла перша зозуля. Вона сіла на блакитному даху будиночка Мумі-тролів і

прокувала вісім разів, щоправда, трохи хрипкувато, бо ж була ще дуже рання весна.

А потім полетіла далі на схід.

Мумі-троль прокинувся і довго лежав, дивлячись у стелю, – невтамки йому було, де він. Він проспав сто днів і сто ночей, сни все ще увивалися довкола нього, силкуючись знову загорнути в дрімоту. Однак, повернувшись на інший бік, аби зручно вмостися і додрімати, Мумі-троль враз побачив таке, що сон миттю розвівся: ліжко Нюхмумрика стояло порожнє.

– Ото вже трам-тарарам! – буркнув сам до себе Мумі-троль.

Він підійшов до відчиненого вікна і визирнув надвір. Нюхмумрик скористався мотузяною драбиною. Мумі-троль перехилився через підвіконня і, обережно перебираючи коротенькими ніжками, поліз униз. На вогкій землі виразно виднілися Нюхмумрикові сліди.

Раптом Мумі-троль підвів голову і прислухався. Ген удалині Нюхмумрик вигравав на губній гармонії свою найвеселішу пісеньку "В усіх звірят кокарди на хвостах". Мумі-троль побіг простісінько на звуки мелодії.

Унизу, біля річки, Мумі-троль углядів Нюхмумрика, який, нап'явши на самі вуха свій старий капелюх, сидів на поруччі містка й баламкав ногами над водою.

Сонце саме піднялося над верхівками дерев і засяяло їм у вічі. Друзі мружилися до теплих променів, баламкали ніжками над стрімкою іскристою течією ріки, і на душі у них було радісно й затишно.

Догравши до кінця останню строфу свого весняного гімну, Нюхмумрик заховав гармонію до кишені...

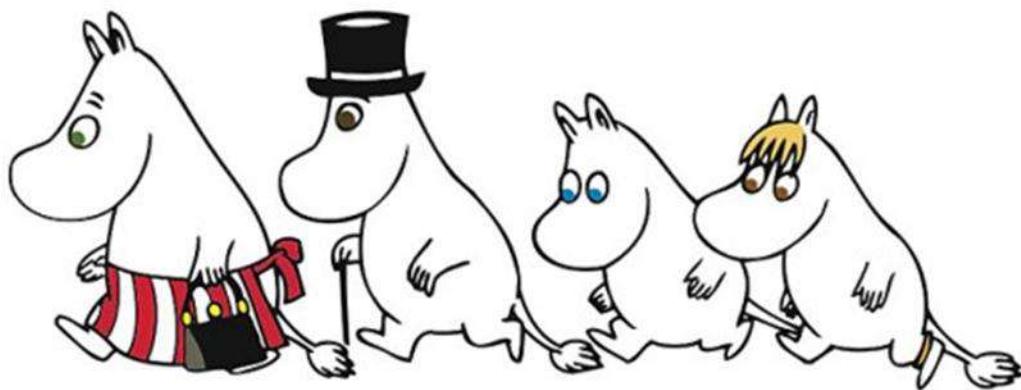
На вершині гори танцював вільний весняний вітер, а довкруги простягався неозорий блакитний обрій. На заході губилося у далечі море, на сході зникала річка, в'юнячись поміж хребтів Самотніх Гір, на півночі, скільки сягало око, закосичились першою зеленню ліси, а на півдні з димаря будиночка Мумі-тролів клубочився дим – Мама Мумі-троля заварювала ранішню каву. Тільки Чміх

нічого цього не бачив. Бо на вершечку гори лежав капелюх, високий чорний циліндр.

Отак друзі знайшли капелюх Чарівника і взяли його з собою додому, навіть не здогадуючись про те, що відтепер Долина Мумі-тролів стане місцем чарів та дивовижних подій...

Переклад Ольги Сенюк

Якщо вам цікаво, що саме трапилось в Долині Мумі-тролів, ви можете прочитати повністю текст казки «Капелюх Чарівника» за інтернет-джерелами.

Інтернет-скарбничка

За інтернет-джерелами можна прослухати аудіокнигу «Капелюх Чарівника».

Діалог мистецтв

Казки Туве Янссон не обійшов увагою кінематограф. Польська кіностудія за контрактом з письменницею здійснила випуск 39 серій лялькових короткометражних фільмів, що складаються з трьох циклів; шведським телебаченням знято повнометражний фільм за однією з книжок під назвою «Між дитиною і дорослим».

Туве Янссон багато працювала для театру, який завжди був її пристрастю. За ініціативи письменниці у Фінляндії з'явилися вистави за мотивами мумі-казок. У Шведському театрі було поставлено п'есу «Мумі-троль і комета», в Національному оперному театрі йшла «Мумі-опера».

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, що вам особливо сподобалося у творі «Капелюх чарівника».

ДУМАЮ

2. Розкажіть, якими рисами характеру наділила письменниця і художниця своїх казкових геройів.
3. Схарактеризуйте головних героїв повісті про мумі-тролів.
4. Поясніть, чи подобаються вам мумі-тролі. Чим саме?
5. Розгляньте, які цінності утверджуються у сімейних стосунках, що існують поміж мумі-тролями.
6. Поміркуйте, чому вчить твір «Капелюх Чарівника».
7. Проаналізуйте, чому казки Туве Янссон такі популярні у світі.

СТВОРЮЮ

8. Складіть покадровий план діафільму до повісті-казки «Капелюх Чарівника».

ПРОБУЄМОСЯ НА РОЛЬ

Спробуйте себе в ролі дослідника/дослідниці перекладів.

Повість-казку повість-казку «Капелюх Чарівника» ви читали у перекладі українською Ольги Сенюк.

- Підготуйте коротке повідомлення про перекладачку Ольгу Сенюк з доступних вам джерел.
- Проаналізуйте, чи читали ви раніше твори зарубіжної літератури в перекладах Ольги Сенюк. У доборі фактів скористайтесь підручником із зарубіжної літератури.
- Зробіть висновки про те, з творчою працею яких перекладачів/перекладачок ви найкраще знайомі.
- Прокоментуйте, чиї переклади вам найприємніше було читати і чому.

5.4. Анджела Нанетті. «Мій дідусь був черешнею»

Анджела Нанетті. Фото ХХ ст.

Анджела Нанетті (нар. 1942) – італійська письменниця, авторка книжок для дітей та підлітків.

Уже першу повість Анджели Нанетті, «Спогади Адальберто» було відзначено національною премією Г.-К. Андерсена, а критики охрестили її «початком нової італійської літератури для дітей і підлітків». Авторка показала, що чудово знається на тонкощах дитячої психології та має рідкісний дар природно й невимушено писати про складні речі, як-от дорослішання, пізнання себе, проблеми у стосунках із батьками й друзями... а часом просто вміс бачити за деревами ліс. У її творах багато легкої іронії, дотепів і тонкого гумору, а мова наасичена аж ніяк не банальними метафорами.

Найвідомішою з майже 30 книжок Нанетті стала повість «Мій дідусь був черешнею», перекладена понад 20 мовами.

Обкладинка українського видання повісті "Мій дідусь був черешнею", 2015 р.

Українською мовою видано дві книжки Анджели Нанетті: «Мій дідусь був черешнею» (2015) і «Чоловік, який вирощував комети» (2016), обидві в перекладі Андрія Маслюха.

ЦІКАВО ЗНАТИ БІЛЬШЕ

1. Анджела Нанетті викладала італійську мову в молодшій та середній школі.
2. Вона редактувала антологію для підлітків «Послання в пляшці» (Messaggi in bottiglia).
3. Анджела Нанетті не читає творів жанру фентезі й думає, що ніколи не напише нічого подібного.
4. На думку Анджели Нанетті казка «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері – та книжка, яка через свою витонченість і поетичність може допомогти дітям адекватно сприймати жорстоку дійсність.

ГОТУЄМОСЯ ДО ДІАЛОГУ

«Мій дідусь був черешнею» – це родинна історія хлопчика Тоніно, розказана від його імені. Історія проста і казкова водночас, що зачепить кожного знайомими ситуаціями, подіями, фразами і страхами.

У Тоніно є мама й тато, які не завжди знаходять спільну мову. Є дідусь і бабуся міські, а є – сільські. І вони зовсім різні, бо живуть у різних світах. І саме сільські дідусь і бабуся – Оттавіано і Теодолінда – словами, вчинками, тим, які вони є, відкривають перед Тоніно, а отже – й перед нами, скарби емоцій, вчать розуміти себе й близьких, сприймати і переосмислювати найскладніші речі та явища. Навіть смерть, яка є невід'ємною частиною життя.

Тут і далі ілюстрації Анастасії Стефурак

На плашку

Ця історія – повернення в дитинство з його можливістю неможливого і нагадування про те, що дива існують поряд з нами і що, попри сум, несправедливість та розпач, ми таки зуміємо їх побачити, якщо тільки відкриємо до них серце.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

МІЙ ДІДУСЬ БУВ ЧЕРЕШНЕЮ

(Уривок)

Коли я мав чотири роки, у мене було двоє дідусів і дві бабці: одні дідусь із бабцею жили в місті, а другі – на селі.

Міських дідуся з бабцею звали Луїджі й Антоньєтта, і були вони точнісінько такі ж, як і решта міського люду. Сільські дідусь із бабцею

називалися Оттавіано й Теодолінда і не були подібні ні на кого, навіть на своїх сусідів.

Міські дідусь із бабцею жили у нашій багатоповерхівці, і бачив я їх щонайменше чотири рази на день.

О восьмій ранку, коли дідусь повертається з Флопі після прогулянки:

– То що сьогодні робимо, юначе? Йдемо до школи чи ні?

О дев'ятій, коли бабця йшла з Флопі на закупи:

– Готовий до школи, пуцьвірінку?

О другій, коли дідусь виводив Флопі на другу прогулянку:

– О, ти вже прийшов зі школи! Молодець!

І о п'ятій, коли бабця знову виходила з Флопі до крамниці або йшла в гості до своїх приятельок:

– То що, добре повеселився у школі, пуцьвірінку?

“Школою” вони чомусь називали мій дитячий садок. Його я ненавидів усім серцем відтоді, як одного жахливого ранку мама пішла на роботу, а мене затягнула туди.

Щодня у нас повторювалася одна й та сама історія: я плакав, дідусь стукав у двері, потім з’являлася бабця, і вони обоє ішли собі кудись із Флопі.

Побачивши їх, мама часом пирхала і казала щось типу: “Ну от, собака їм дорожчий за внука”. Мене це дуже непокоїло, і часто я навіть переставав плакати. Адже Флопі з тим своїм круглим, ніби футбольний м’яч, животом і рахітичними лапами був страшенно бридкий, і я лякався: невже я ще гірший за нього?

Сільські дідусь із бабцею були цілком інакші. По-перше, замість собаки вони мали гусей і курей; по-друге, не ходили чотири рази на день з ними гуляти; і по-третє, жили не вгорі над нами, а за сорок кілометрів, тому бачив я їх, у кращому разі, двічі на місяць.

Говорячи про них, мама часом зітхала і казала щось типу: "Вони як ті привиди". І я уявляв, як високий дідусь Оттавіано й оглядна бабця Теодолінда, накинувши собі на голову білі простирадла, ганяють по подвір'ї своїх гусей і курей.

Сільські дідусь із бабцею були маминими батьками. Вони були набагато симпатичніші за міських – такі, як і сама мама.

Переклад з італійської Андрія Маслюха

Інтернет-скарбничка

За інтернет-джерелами можна прочитати уривки з книги "Мій дідусь був черешнею", прослухати аудіокнигу або переглянути буктрейлер.

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Прокоментуйте, чи порадите ви прочитати повість «Мій дідусь був черешнею» своїм знайомим і чому.

ДУМАЮ

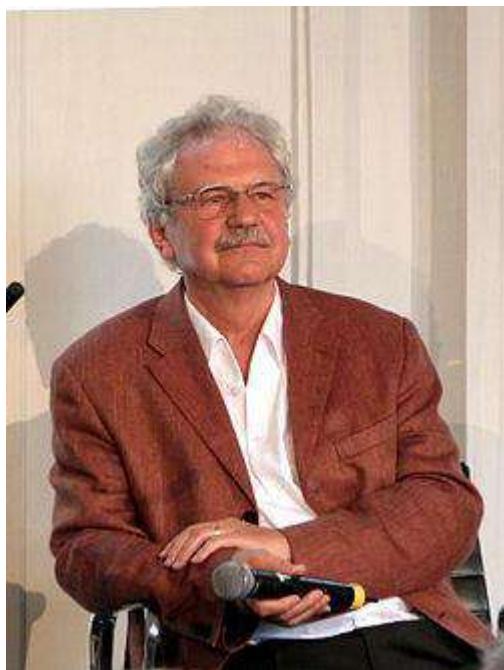
2. Спробуйте відтворити родинне дерево головного героя повісті.
3. Схарактеризуйте членів родини хлопчика.

4. Складіть порівняльну характеристику міських і сільських дідусів і бабусь хлопчика.
5. Проаналізуйте, чи завжди є взаєморозуміння між членами родини. Що саме викликає непорозуміння?
6. Простежте, як авторка описує міський і сільський спосіб життя. Якому, на вашу думку, вона віддає перевагу? А який спосіб життя більший вам?
7. Поясніть, яку роль у творі відіграють тварини.
8. Поміркуйте, чого навчив дідусь Оттавіо свого онука.
9. Сформулюйте тему й головну думку твору.

СТВОРЮЮ

10. Напишіть власне висловлення з теми: «Наскільки важливо у родині зберігати найкращі стосунки».

5.5. Пауль Маар (нар. 1937). «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

Пауль Маар. Фото ХХ ст.

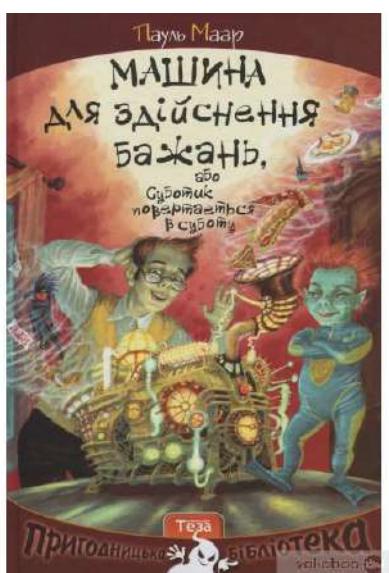
Пауль Маар (нар. 1937) – популярний німецький дитячий письменник, драматург, ілюстратор,

Пауль Маар вважає, що дитячий письменник або пригадує у своїх творах власні щасливі дитячі роки, або вигадує прекрасний світ дитинства, якого не мав у дійсності. Про себе він каже, що належить до другої категорії, тому в його казкових історіях панує радість і довіра, відсутні безглазді обмеження й образи дітей з боку дорослих.

Ілюстрація Пауля Маара

Головним героєм для Пауля Маара став вигаданий персонаж Суботик. Кожна нова історія про Суботика розповідає про добре створіння з поросячим носиком, що має енергійний характер і здатне зробити такими всіх людей, з якими зустрічається. Образ Суботика є втіленням природного й дитячого погляду на світ. Суботик обирає собі тата – трохи старомодного й нудного пана Пляшкера, котрий усього боїться. Як поступово змінюється новоспечений татусь, розповідається в книжках про Суботика, які написав Пауль Маар.

Обкладинка українського видання повісті "Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу", 2018 р.

Українською мовою твори Пауля Маара переклали Євгенія Горева, Ольга Сидор, Володимир Романець, Олекса Логвиненко.

ЦІКАВО ЗНАТИ БІЛЬШЕ

1. Пауль Маар написав дев'ять книжок про Суботика.
2. Писати для дітей книги письменника спонукав його п'ятирічний син, який попросив почитати щось цікавеньке. Не знайшовши в місцевій бібліотеці захоплюючих книг для дітей, Пакль Маар вирішив створювати власні історії.
3. Перша книга Пауля Маара носить назву «Собака з татуюванням».
4. Твори Пауля Маара перекладені 30 мовами.
5. За професією він – учитель малювання. Після закінчення Академії мистецтв Пауль Маар десять років працював за фахом.

ГOTУЄMOSЯ DO DIALOGU

Рудоволосе створіння у водолазному костюмі приходить до пана Пляшкера в суботу, та лише за певних умов (якщо в неділю світить сонце, понеділок приходить по неділі, у вівторок до пана Пляшкера навідується його друг пан Вівторакус, середа припадає на середину тижня, у четвер чотири рази прогримить грім, а в п'ятницю відпускають з роботи) і лише до наступної суботи виконує бажання свого «татуся», позбавляючись синіх цяток на обличчі, та дратує своїми витівками господиню дому пані Моркван. У книзі «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» вже три тижні не збігаються дні з потрібними подіями. До яких хитрощів вдається Пляшкер, і які пригоди починаються з появи Суботика, ви дізнаєтесь з твору. А ще побачите машину, яка виконує бажання. Так-так, справжню машину з виконання бажань. Тож читайте!

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ (УРИВОК)

У неділю яскраво світило сонце. Понеділок настав одразу по неділі.

У вівторок на роботі пан Пляшкер сидів такий неспокійний, що це помітив навіть його начальник.

— Що з вами, Пляшкере? — запитав він. — Ви через кожні п'ять хвилин зиркаєте на годинник, і це тепер діється з вами щовівторка!

— Та... ні, лише три тижні... — боронився пан Пляшкер. — Розумієте, я домовився...

— Домовилися три тижні тому на кожен з наступних трьох вівторків чи домовились три тижні тому власне на сьогоднішній вівторок? Щось я до пуття не збагну, — сказав начальник.

— Та це таки й не легко збагнути, — відповів пан Пляшкер і знов заходився коло писанини.

Коли нарешті вибило п'яту годину, він похапцем накинув свою куртку, миттю вискочив з контори, чимдуж помчав додому, вихором залетів до будинку і ще на сходах загукав:

— Пані Моркван! Пані Моркван!

Пані Моркван, господиня будинку, вистромила голову з дверей своєї кімнати.

— Що сталося? — запитала вона. — Між іншим, ви забулися витерти ноги.

Пан Пляшкер позадкував кроків на два — до килимка для витирання ніг — і звідти запитав:

— Чи прийшов уже пан Вівторакус?

— Вівторакус? А що, хіба він і сьогодні буде тут? — вигукнула пані Моркван. — Останні три тижні тільки й чекай: як вівторок, так цей Вівторакус

уже й тут! Якщо так буде й далі, то я вимагатиму від нього плати за помешкання. Адже він майже не вибуває звідси!

— Не турбуйтесь! Як усе складеться добре, то сьогодні він прийде востаннє, — заспокоїв господиню пан Пляшкер.

— "Як усе складеться добре", — повторила за ним пані Моркван. — То ви й самі хочете, щоб він навідався нині востаннє?

— Авжеж, звісно!

— То чого ж ви раз у раз запрошуєте цього пана в гості, якщо не можете його терпіти?

— Та я можу його терпіти! Ще й як!

— Ale ж ви щойно сказали: вам хочеться, щоб сьогодні він прийшов востаннє, — зауважила пані Моркван. — Оце так чудово ви можете його терпіти? То вам треба, щоб цей пан приходив, чи не треба? Щось я не второпаю.

— Bo це таки не кожний і второпає, — вже вдруге за сьогодні відповів пан Пляшкер. — Ale я спробую пояснити. Мені хочеться лише, щоб цього разу все нарешті склалося як слід. Щоб не пішло шкіреберть, як на минулих трьох тижнях!

Переклад із німецької Євгенії Горевої

Інтернет-скарбничка

Прочитати твір повністю або прослухати аудіо можна за інтернет-джерелами.

Діалог мистецтв

Постер фільму «Рудий п'ятачок», Німеччина, 2011 р.

За повістю «Машинка для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» знято художній фільм «Рудий п'ятачок» (2011).

ОЦІНКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

ВІДЧУВАЮ

1. Розкажіть, чим вас вразила повість «Машинка для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

ДУМАЮ

2. Визначте тему твору «Машинка для здійснення бажань».
3. Схарактеризуйте головних героїв повісті. Які риси Суботика вам найбільше подобаються?
4. Пригадайте улюблене заняття Суботика. А яку дивну звичку мав пан Пляшкер?
5. Розкрийте, що Суботик порадив пану Пляшкеру щодотого, як формулювати бажання.
6. Співставте реальність і фантазію в повісті. Заповніть таблицю:

Реальне в повісті	Фантастичне в повісті

7. Проаналізуйте елементи казки в повісті та їхнє значення для розкриття головної ідеї – здійснення мрій, бажань і прагнень.

СТВОРЮЮ

8. Підготуйте виразне читання улюбленого уривку з повісті «Машина для здійснення бажань». Презентуйте його своїм рідним і близьким.
9. Простежте, якими інтонаціями ви найбільше привертали увагу слухачів і слухачок.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ

Англійський письменник **Джон Роналд Толкін (1892-1973)** – автор казкової повісті **«Гобіт, або Туди і звідти»** про подорож гобіта Більбо в компанії гномів та чарівника Гандальфа до гори Еребор.

Роальд Дал (1916–1990) – англійський письменник, який написав дитячу фентезійну повість **«Чарлі і шоколадна фабрика»** про пригоди хлопчика Чарлі на шоколадній фабриці містера Віллі Вонка.

Фінська письменниця та ілюстраторка **Туве Янссон (1914–2001)** створила чудові казкові образи – мумі-тролів, Одна з перших казково-фантастичних повістей Туве Янссон **«Капелюх Чарівника»** – про те, як Мумі-троль з друзями знайшли чарівний капелюх і що з того вийшло.

Анджела Нанетті (нар. 1942) – італійська письменниця, авторка повісті **«Мій дідусь був черешнею»**, родинної історії хлопчика Тоніно, розказаної від його імені, простої та казкової водночас.

Популярний німецький дитячий письменник **Пауль Маар (нар. 1937)** – автор книги **«Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»** про пригоди рудоволосого створіння з п'ятачком і синіми цятками замість ластовиння, яке приходить до пана Пляшкера, щоб виконати його бажання.

ПІДСУМУЙ СВОЇ ЗДОБУТКИ

1. Вибери правильну відповідь:

У повісті-казці «Гобіт, або Туди і звідти» розповідається про подорож гобіта Більбо в компанії гномів та чарівника Гандальфа до гори Еребор.

так що

2. Вибери правильну відповідь:

Герой фентезійної повісті Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» Чарлі Бакет мріяв побувати на шоколадній фабриці.

так що

3. Вибери правильну відповідь:

Симпатичні мумі-тролі письменниці Туве Янссон зовсім не подібні на тролів зі скандинавських переказів і легенд.

так що він

4. Вибери одну правильну відповідь:

Геройовісті Пауля Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» Суботик виконував бажання:

А пана Віторакуса

Б пана Пляшкера

В пані Моркван

Г Рудого П'ятачка

5. Вибери одну правильну відповідь:

Родина мумі-тролів з казково-фантастичної повісті Туве Янссон перемогла мурашиного лева з допомогою:

А напою з гірських трав

Б чарівного капелюха

В дивовижних заклинань

Г гіпнозу

6. Установи відповідність між творами і літературними героями:

1. «Гобіт, або Туди і звідти»	А Віллі Вонка
2. «Чарлі і шоколадна фабрика»	Б Суботик
3. «Капелюх Чарівника»	В Більбо
4. «Машина для здійснення бажань»	Г Тоніно
	Д Мумі-троль

10. Установи послідовність подій у повісті Джона Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти»:

- А Більбо знаходить Перстень
Б гобіт рятує гномів від величезних павуків у Морок-лісі
В Більбо відмовляється від великої частини скарба
Г гномам і чарівникові вдалося вмовити Більбо піти з ними за скарбом

8. Визнач основну думку повісті Анджели Нанетті «Мій дідусь був черешнею». Обґрунтуй свої міркування.

9. Поясни, які цінності утверджуються у сімейних стосунках, що існують поміж мумі-тролями. Поміркуй, чи можна перенести ці цінності у співжиття людей.

10. Запропонуй епізоди для фото-квесту за повістю Пауля Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Автор – людина, яка написала твір.

Антитеза – протиставлення контрастних героїв і героїнь, життєвих ситуацій, цінностей тощо.

Віршована казка – це казка, написана у віршах.

Гіпербола – художнє перебільшення.

Герой/героїня художнього твору – людина, тварина, вигадана істота, рослина і навіть предмет, які діють у художньому творі.

Діалог – це розмова між двома героями чи героїнями твору, у якій вони передають свої думки, почуття й настрої.

Епітет – це художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість предмета або явища.

Ідея – основна думка художнього твору.

Комічне – це смішне в художній літературі.

Мандрівні сюжети - схожі сюжети казок у різних народів світу.

Метафора – переносне значення (слова та словосполучення), що розкриває сутність одних явищ і предметів через інші за подібністю чи контрастністю.

Літературна казка, або авторська - це казка, у якої є автор/авторка.

Оповідання – невеликий прозовий художній твір про одну чи кілька подій із життя героя чи героїні, що відіграють важливу роль у їхній долі. Події в оповідання тривають недовго, характерна проста композиція, однолінійний сюжет.

Оригінал художнього твору - авторський текст.

Пейзаж – опис природи в художньому творі.

Переклад – це відтворення тексту засобами іншої мови.

Повість – прозовий твір середнього обсягу, у якому послідовно відбувається низка подій, пов’язаних із реальним життям головного героя/головної героїні та другорядних персонажів. Повість за обсягом більша від оповідання й менша від роману.

Повість-казка – це літературний твір, у якому послідовно відбувається низка подій, пов'язаних із дивами та реальним життям головного героя/головної героїні й детально зображені пов'язаних із ним/нею другорядних персонажів. Героїв повісті-казки можна розподілити на дві групи: перша – це звичайні люди, найчастіше діти, а друга – чарівні персонажі, яких діти зустрічають у казковому, чарівному світі. Повість-казка за обсягом більша від оповідання й менша від роману.

Порівняння – пояснення одного предмета через інший, подібний до нього. У порівняннях використовуються сполучники *як, мов, немов, наче, ніби* та ін.

Реальність у художній літературі – це зображені письменником правдоподібні, реальні предмети або явища, які є в реальному світі.

Роман – оповідний твір, у якому широко зображується життя багатьох героїв та героїнь, охоплюється великий проміжок часу, розвивається кілька сюжетних ліній. Роман за обсягом більший від оповідання та повісті.

Сюжет чарівної казки - послідовність подій у казці, в якій діють незвичайні герої, відбуваються дивовижні події й чарівні перетворення.

Тема художнього твору – те, про що розповідається.

Фантастика в художній літературі – це вигадані письменником/письменницею неправдоподібні, нереальні події, явища або предмети, чарівні персонажі, яких немає в реальному світі.

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1

КАЗКА

1.1. Фольклорні казки

1.1.1. Пані Метелиця» (німецька народна казка)

1.1.2. «Дроворубова донька» (французька народна казка)

1.1.3. «Синдбад-мореплавець» (перша подорож) (арабська казка зі збірки «Тисяча й одна ніч»)

1.2. Літературні (авторські) казки

1.2.1. Ганс Крістіан Андерсен. «Снігова королева»

1.2.2. Олександр Пушкін. «Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича та про прекрасну царівну Лебедицю»

1.2.3. Оскар Вайлд. «Хлопчик-Зірка»

Підсумуй свої здобутки

Розділ 2

РЕАЛЬНІСТЬ І ВИГАДКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1. Рудольф Еріх Распе. «Пригоди барона Мюнхгаузена»

2.2. Ернст Теодор Амадей Гофман. «Лускунчик і Мишачий король»

2.3. Льюїс Керолл. «Аліса в Країні Див»

2.4. Елеонор Порттер. «Полліанна»

Підсумуй свої здобутки

Розділ 3

ТВАРИНИ - ГЕРОЇ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

3.1. Редьярд Кіплінг. «Брати Мауглі»,

«Полювання Каа»

3.2. Веша Куоннезін (Арчибалд Стенсфелд Білейні). «Саджо та її бобри»

3.3. Ернест Сетон-Томпсон «Лобо»

Підсумуй свої здобутки

Розділ 4

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ПРИРОДИ

- 4.1. Йоганн Вольфганг фон Гете. «Світ бачити є невимовно мило...»
- 4.2. Генріх Гейне. «Задзвени із глибини...»
- 4.3. Джон Кітс. «Пісня ельфа»
- 4.4. Роберт Бернс. «Моє серце в верховині»

Підсумуй свої здобутки

Розділ 5

ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

- 5.1. Джон Рональд Руен Толкін. «Гобіт, або Туди і звідти»
- 5.2. Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика»
- 5.3. Туве Янссон. «Капелюх Чарівника»
- 5.4. Анджела Нанетті. «Мій дідусь був черешнею»
- 5.5. Пауль Маар. «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»

Підсумуй свої здобутки

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ